

Innhold

- 5 Heidi Molstad Andresen
▶ Who let the dogs out?
- 6 Berit Simenstad
▶ SKUP blir til
- 10 Mari Torsdotter Hauge
▶ Prisvinnerne gjennom tidene
- 16 Guri Hjeltnes
▶ Gravejournalistikk i 20 år
- 24 Gøran Skaalmo
▶ Den gode hypotesen
- 28 Harald Birkevold
▶ Coaching og arbeidsledelse
- 34 Trond Sundnes
▶ Undersøkende metoder
- 40 Gunnar Hultgreen
▶ Å grave alene
- 42 Ståle de Lange Kofoed
▶ Personsøk på nettet
- 46 Per Anders Johansen
▶ Elektronisk postjournal
- 49 Bjørn Olav Jahr
▶ Følg pengene
- 51 Kjetil Stormark
▶ Å grave i en liten redaksjon
- 57 Bernt Olufsen
▶ Tallenes tale
- 60 Espen Andersen
▶ Multimediale koblinger
- 64 Rene Svendsen
▶ Presentasjon av samlesaker
- 67 Svein Tore Bergestuen
▶ Intervjuteknikk
- 74 Tonje Egedius
▶ Fortellende journalistikk
- 78 Gunnar Bodahl-Johansen
▶ Kilder og kildekritikk
- 85 Nils Øy
▶ Offentlighet og innsynsrett
- 91 Staffan Dahllöf
▶ Medielovgivning i
terrorens tid
- 96 Roar Hagen
▶ En karikatur av
ytringsfriheten
- 99 Harald Stanghelle
▶ Gravejournalistikkens
utfordringer
- 103 Ragnhild Kristine Olsen
▶ På nett med fremtiden
- 108 Brigitte Alfter
▶ Å krysse grenser
- 111 Fritz Leo Breivik
▶ Metoderapportens ABC
- 117 Kreative bidragsytere

Who let the dogs out?

Mange har prøvd å sette demokratiets vaktbikkjer i bånd. Siden starten i 1990 har SKUP derfor hatt som mål å slippe flere hunder løs, ved å inspirere til mer undersøkende og kritisk journalistikk.

Konferansen har etablert seg som årets faglige høydepunkt for mange, og i år feirer vi tjue år i journalistikkens tjeneste. Det markeres med nok en storstilt konferanse, tildeling av gratis gravehjelp til en utvalgt redaksjon - og jubileumstidsskriftet du nå holder i hånda. Det har blitt til gjennom hektisk dugnadsinnsats i beste SKUP-ånd, der flinke fagfolk har delt raust av sin kunnskap og kreativitet. En stor takk til dere alle!

Velviljen fra disse bidragsyterne er et bevis på at undersøkende journalistikk ikke først og fremst er et spørsmål om penger. Det handler like mye om journalistenes personlige engasjement, og evne til å grave dypere og bite seg fast. Engasjementet er det muligens et gen for. Resten finnes det metoder for – og flere av dem finner du på de neste sidene.

Tida da det bare var de store redaksjonene som drev undersøkende journalistikk er over. De siste åra har stadig flere mindre aviser gravd fram gode saker. Og økonomiske nedgangstider og jaget etter lettvinne oppslag til tross - redaktørene vet det innerst inne: Kritisk og eksklu-

siv journalistikk er det eneste som kan bremse ensrettingen og fordummingen av journalistikken. Og at det kan lønne seg i lengden.

Undersøkende journalister har blitt en pest og en plage for maktmennesker med ting å skjule. Direktører har måttet gå. Granskninger har blitt igangsatt. Politikere har sagt pent unnskyld og noen av samfunnets svakeste har fått rettferdighet. Vi har lært om forhold som før var ukjent. Det er slik journalistikken virker på sitt beste.

Siden vaktbikkja beit tilbake for tjue år siden og etablerte SKUP, har stiftelsen bidratt til å holde et skarpt fokus på gravejournalistikk. Det ville aldri vært mulig uten hele presse-Norges støtte, som vi har fått og får i form av økonomiske bidrag, mediebedriftenes deltakelse på konferansene og styremedlemmenes gratisinnsats året rundt. Bikkjene har blitt flere, og suksessoppskriften er fortsatt den samme:

SKUP er til for journalistene og journalistikken.

*Heidi Molstad Andresen
tidsskriftred.*

Heidi Molstad Andresen (40) er journalist i Dagbladet Magasinet, der hun også har vært ansatt som utgavesjef og redigerer. Medlem av SKUP-styret siden 2004 og nestleder siden 2007. Norsk styrerepresentant i European Fund for Investigative Journalism siden 2008.

En vekkelse går over landet

Startet det i en badstue i NRK? I en bil på vei fra Göteborg til Oslo - eller på et vekkelsemøte i Stockholm? Kjært barn har mange historier. Her er sannheten om hvordan SKUP ble til.

Tekst: Berit Simenstad

En vårdag i 1989. De går spente om bord i flyet. En liten gruppe norske journalister på vei til Stockholm, til et seminar om gravejournalistikk. To dager senere er de tilbake i Norge – som tente lys og med en stor beslutning i bagasjen.

- Vi bare måtte få til noe lignende her. Stockholm var en stor happening med 800 journalister. Det var stort å oppleve så mange journalister samlet for å diskutere arbeidsmetodene sine, sier Turid Øvrebø.

Den vanligvis så nøkterne Nils Øy (nå Norsk Redaktørforening, den gang IJ-leder) var også med på turen. Han husker det slik:

- Det var religiøst; at så mange ble så tent, så begeistret.

Andre som var med kaller det vekkelsemøte.

En utenkelig tanke

SKUPs mor blir hun kalt. Med rette. Turid Øvrebø gjorde mye mer enn å sette seg på flyet til Stockholm for å delta på en konferanse. Når alle andre mimrer om SKUP snakker de om Turid. Når Turid mimrer om SKUP, snakker hun om alle de andre som var med. Særlig om de tre som døde unge: Stein Heide jobbet

i NRK og døde i 1997, 39 år gammel. Rune Larsen jobbet også i NRK og døde i 1998, 45 år gammel. Norhild Midtbø jobbet i Dagsavisen og døde i 2004, 44 år gammel. Alle tre var markante og avgjørende personer for at SKUP ble til.

Første skritt etter Stockholm var å innkalle journalister som kunne være interessert til et møte på Håndverkeren. Der ble det valgt et interimsstyre som skulle jobbe for en konferanse i Oslo året etter.

- Stockholm-konferansen var en happening, og vår første konferanse ble en happening. Men det var også noe mye mer enn det. Selve grunnidéen var den gang utenkelig for de fleste journalister: Vi skulle utveksle metoder og lære av hverandres erfaringer på tvers av redaksjonene. Dette var på mange måter en ny generasjon som hadde et helt annet forhold til åpenhet. Husk at på den tiden var det svært utbredt med dementijournalistikk. Og vi var også inspirert av amerikanernes IRE, Investigative Reporters and Editors, hvor det var en selvfølge å utveksle metoder og bygge nettverk på tvers av konkurrerende redaksjoner, sier Turid Øvrebø, som den gang jobbet som lærer på Norsk Journalisthøyskole. I dag underviser hun i Volda.

Dugnadsånden

En intens periode fulgte. Ildsjelene fikk låne lokaler gratis av NRK. Gjester til konferansen ble innkvartert privat. Det ble avtalt med ulike redaksjoner at de kunne få en attraktiv, utenlandsk foredragsholder til sin avis mot at redaksjonen var med på å betale for å få vedkommende til Norge.

- Vi gjorde alt selv. Registrerte hver booking for hånd, laget plakater og ordnet båndopptaker for å ta opp foredrag, forteller Nina Johnsrud.

Det var hennes daværende kollega Asbjørn Bakke som ønsket ut bokstavene SKUP. Det skjedde i en bil på vei hjem fra et seminar i Göteborg før Oslo-konferansen, og ikke, slik noen vil ha det til, på et møte som visstnok ble holdt i en badstue i NRK.

De var spente på responsen.

- På skolen hadde vi en grønn postkasse hvor påmeldingene kom inn. Vi måtte tømme postkassen hver eneste dag fordi den ble full. Det var en overveldende interesse, og vi måtte si nei til mange, forteller Trine Østlyngen, som også var lærer på journalisthøyskolen og aktivt med på å forberede konferansen i Oslo.

Hva var det viktigste stiftelsen av SKUP representerte?

Jan-Erik Lauré, redaksjonssjef VG, jobbet i VG også da SKUP ble stiftet:
-SKUP skapte et stort samhold mellom

journalister; og ga oss følelsen av å drives frem mot et felles mål. Det betydde at vi fjernet oss sakte, men sikkert fra dementi-journalistikken og gikk mer over til å følge opp det kolleger i andre medier hadde fått frem.

Nina Johnsrud, journalist i Dagsavisen, jobbet i daværende Arbeiderbladet da SKUP ble stiftet:

-Idealistiske ildsjeler som på tvers av alle redaksjoner jobbet mot ett felles mål; å skape rom for undersøkende journalistikk. Med SKUP måtte enhver redaksjon med respekt for seg selv sette av ressurser til gravende journalistikk.

Nils Øy, generalsekretær Norsk Redaktørforening, var IJ-leder da SKUP ble stiftet:

- SKUP betydde et fokus på metode, dokumentasjon og samarbeid. Og det førte til en dreining av journalistikken i granskende og undersøkende retning. Fokuset på dokumentasjon var viktig; ingen kritisk og aggressiv journalistikk uten solid dokumentasjon.

Hva var det viktigste stiftelsen av SKUP representerte?

Ole Torp, journalist i NRK, var journalist i Dagbladet da SKUP ble stiftet:

- SKUP fikk frem en bevissthet, først og fremst, blant norske journalister – om forskjellen på skitt og kanel. SKUP den gang gav et nytt engasjement i den seriøse journalistikken.

Marie Simonsen, politisk redaktør i Dagbladet, journalist i Dagens Næringsliv da SKUP ble stiftet:

- I dag er det en selvfølge at journalister blir utfordret på hvordan vi jobber. Men den åpenheten vi har om metoder nå, var noe helt nytt da. Det var en ny generasjon maktkritiske journalister som drev frem SKUP.

Asbjørn Bakke, utgavesjef Aftenposten, var journalist i daværende Arbeiderbladet da SKUP ble

stiftet: -SKUP gjorde den journalistiske idé tydelig. Det å drive frem saker, være kritisk og avsløre maktmisbruk er kjernen i journalistikken. Uten det, blir det vi holder på med rotløst.

Start i Store Studio

21. april 1990. Stappfullt i Store Studio. Flest norske saker på programmet, og også innledere fra Sverige og Danmark. Men det var en mann som gjorde sterkest inntrykk; den Norges- og akevittglade Robert (Bob) Greene, en pioner i gravende journalistikk i USA. - Bob Greene var det store. Vi ble fjetret; det var rett og slett en skjellsettende opplevelse å høre ham. Jeg kjøpte videoen som ble tatt opp av talen hans og har faktisk sett den flere ganger, sier Jan-Erik Lauré, redaksjonssjef i VG. Oppstarten av SKUP var så inspirerende for Lauré at han to ganger dro på IRE-konferanse i USA. Og VG-sjefen var ikke alene om å la seg begeistre. Da den på alle måter svære amerikaneren, med sine Pulitzer-priser og sine talemåter, messet utover Store Studio: «You are reporters, not repeaters», var forsamlingen solgt. Hans fortelling om Arizona-prosjektet, som han ledet, hvor USAs beste gravende journalister kom sammen for å fullføre jobben til en kollega som ble drept da han ville avsløre lokal korrupsjon, var i seg selv det beste argument for SKUPs grunnidé: Kom sammen og utveksle journalistiske metoder.

Svensk støtte

Etter suksessen i Stockholm ble svenske Torbjörn von Krogh en viktig støtte for Turid Øvrebø & co. Han kom til Norge for å bidra i forberedelsene, og han pleiet nye og nære kontakter i Dan-

mark. Von Krogh deltok på den første og siden på flere SKUP-konferanser. - Jeg har mange minner. Fra den første konferansen husker jeg godt alle de festkleddede menneskene og høytidelige talene på Hotel Bristol om kvelden. Marie Simonsen i Dagbladet var aktivt med i dugnaden før konferansen, og også hun husker godt festen på Bristol. - Jeg var ung journalist i Dagens Næringsliv, og redaktør Kåre Valebrokk syntes egentlig SKUP var noe jåleri. Men på Bristol reiste han seg og sa, at siden ingen hadde hatt vett til å be om pengestøtte til festen, ville han gjerne bidra med en runde konjakk til de 400 som var tilstede. Etter dette fant Trygve Monsen i Aftenposten ut at hans avis ikke kunne være noe dårligere og tok runde nummer to. Problemet var bare at Monsen verken var redaktør eller hadde fullmakt fra noen redaktør. Det ble en del telefoner til daværende Aftenposten-redaktør Andreas Norland.

Under utvikling

På den første konferansen i 1990 ble det valgt et styre som fikk i oppdrag å forberede en formell videre organisering. Det ble intense diskusjoner. - Vi ønsket ikke en medlemsorganisas-

jon, vi så farene med å bli fanget av et byråkratisk system. Jeg mener vi gjorde et riktig valg. At SKUP i så stor grad har vært basert på frivillig innsats fra journalister har bidratt mye til at SKUP har vært en levende bevegelse som har utviklet seg hele tiden, sier Turid Øvrebø.

Men SKUP hadde ikke overlevd uten IJ. Instituttet backet opp om SKUP fra første stund. Etter noen år tok IJ på seg så store oppgaver for SKUP at det i praksis fungerte som et sekretariat. Ikke uten grunn:

- Selv om det på den tiden var kontroversielt for mange i media at journalister skulle komme sammen og diskutere og utveksle metoder, var det motsatt for IJ. Vi opplevde SKUPs idé som kjernen av hva IJ skulle drive med.

I 1991, et år etter vekkelsesmøtet i Store Studio, ble SKUP formelt stiftet på en konferanse i Bergen. Her ble det og bestemt at SKUP skulle innføre en egen pris for gravende journalistikk. SKUP-barnet var født. Entusiastiske og hardt arbeidende fødselshjelpere la grunnlaget for at SKUP nå kan feire sitt 20-års jubileum. ■

Berit Simenstad (53) er avdelingsleder i Aftenposten, der hun har jobbet siden 1988. Simenstad ble valgt inn i det første SKUP-styret. Hun var styremedlem i fem år, og hadde ledervervet fra 1992 til 1994. Hun var også medlem av SKUP-juryen fra 2002 til 2006.

22 som har greidd det

Historia om SKUP-prisen er ei historie om nitid gravearbeid, uendeleg tålmod og nysgjerrigheit.

Tekst: Mari Torsdotter Hauge

1991

Det første året vart SKUP-prisen delt mellom Alf R. Jacobsen og Harald Stanghelle.

Journalist og forfattar Alf R. Jacobsen fekk prisen for Iskyss, ei dokumentarbok om KGB-spionen Gunvor Galtung Haavik. I 2008 vart boka gjort til film, med Ellen Dorrit Pedersen i hovudrolla som Gunhild. «Det journalistiske arbeidet med denne saken har gitt interessante funn og er et fremragende eksempel på at undersøkende og gravende journalistikk kan gi resultater på områder som forsøker å skjerm seg selv mot inn-syn», skreiv juryen i si grunngjeving.

Aftenpostens Harald Stanghelle fekk prisen for avsløringa av Mossad-saka. Gjennom fleire reportasjar viste Stanghelle at Mossad-agentar var blitt brukt av norsk politi for å avsløre PLO-avhopparar som søkte asyl i Noreg. Saka fekk store politiske konsekvensar, og førte mellom anna til at overvakingssjef Svein Urdal måtte gå av. «Juryen har lagt avgjørende vekt på helheten i Harald Stanghelles arbeid med Mossad-saken; fra konstruksjon til hypotese, metodisk kildearbeid, konfrontasjon og publisering. Dertil kommer at neppe noe annet undersøkende prosjekt i 1991 har fått slike konsekvenser som Mossad-saken» skreiv juryen om saka.

1992

Prisen går til Arne O. Holm i Dagbladet for Kraby-saka, der Holm avslørte tidlegare NAF-direktør Pål Kraby sin gyldne fallskjerm og «NHO-kulturen». Det rysta norsk næringsliv, og den første økonomiske leiaren var blitt felt av media. Holm fekk også Den store journalistprisen same år, og vann SKUP-prisen for andre gong tre år seinare. Juryen skreiv: «Det er imponerende arbeid som er gjort i denne saken. Ved bruk av både offentlige og ikke offentlige registre er det foretatt en overbevisende og særdeles grundig kartlegging - spesielt av personen Kraby.»

1993

I 1993 gjekk prisen for første gong til ein radionyheit. NRK-journalisten Per Anders Johansen fekk prisen for Serbia-saka, der han avslørte at norske myndigheiter, stikk i strid med FN-sanksjonar, overførte heile 25 millionar kroner til eit serbisk selskap som var engasjert i eit norsk utviklingsprosjekt i Zambia. «Avdekkingen av saken møtte alle de kjente vanskeligheter: Unntak fra offentlighet og hemmeligstempling av dokumenter, kilder som ikke fikk lov å snakke eller ikke ville snakke. For å komme i mål var det nød-

vendig å arbeide strategisk uten å røpe hovedproblemstillingen overfor objekt og kilder.»

1994

Oddvar Kristoffersen i avisa Fremover får prisen for to avsløringar som kvar for seg var ein SKUP-pris verdig. Han avdekket teknisk svikt på flyet som var involvert i Værøy-ulukka i 1990, der fem menneske mista livet då flyet styrta. Kristoffersen avdekket også at eit britisk jagarfly passerte i låg høgd gjennom Vassdalen nøyaktig på det tidspunktet snøraset som tok livet av 16 soldatar i januar 1986 gjekk. «Med sitt imponerende arbeid i disse to sakene har Kristoffersen bevist at offentlige granskningskommisjoner ikke nødvendigvis finner fram til entydige sannheter», skreiv juryen.

I 1994 vart det også delt ut to spesialprisar, for første og einaste gong i SKUP-historia. Desse gjekk til frilansar Tore Sandberg og Dagens Næringsliv-journalist Geir Imset for henholdsvis Liland-saka og Airbus-saka.

1995

Helje Solberg i VG får prisen for avdekkinga av det mykje omtalte medlemsjukset i AUF. Avsløringa førte til sterkare indre justis i organisasjonane, og fire personar fekk fengselsstraff på opptil sju månader for juks med medlemslistene. Juryen sa: «VGs arbeid i denne saken ville ikke vært mulig uten en omfattende og imponerende laginnsats.

Bak pristildelingen til Helje Solberg ligger derfor en honnør til alle i VG som har gitt sitt bidrag til det juryen mener var det beste stykke undersøkende og kritisk journalistikk i Norge i 1995.»

1996

Prisen gjekk til Bergen og Trond Nygard-Sture i Bergens Tidende, som avslørte at K. Nerheim videregående skole i Bergen juksa til seg store offentlege middel ved hjelp av falske elevlister. Den private skulen hadde motteke heile 9,3 millionar kroner den ikkje hadde krav på, og slo seg konkurs to månader etter at saka sto på trykk. Avsløringane til Nygard-Sture førte til at departementet kontrollerte samtlege 200 privatskular i landet, og skjerp kontrollen med tilskot. «Nerheim-saken viser hvordan en enkelt journalist kan gjennomføre et omfattende gravearbeid uten bruk av store redaksjonelle ressurser» sa juryen.

1997

«Gøran Skaalmo, Ingun Spetalen, Knut B. Steen og Jarle Aabø i Dagens Næringsliv tildeles SKUP-prisen 1997 for arbeidet med den såkalte NAT-affæren. Gjennom nitid jobbing, på grunnlag av grundig dokumentasjon, har DN-journalistene klart å avsløre en utstrakt trikskultur i finansmiljøene.» skreiv juryen. Avsløringane i DN førte til at fleire personar måtte forlate stillingane sine, og vart bøtelagde. Stortinget vedtok endringar i verdipapirhan-

delslova, og Platou Securities vart utsatt for den strengaste straffereaksjonen frå fondsmeklarforbundet. «Dette har vært en journalistisk femmil som ikke bare har imponert juryen, men trolig også avisens lesere, innsidere i miljøet og de involverte finansakrobatene» skreiv juryen.

1998

Prisen blir delt mellom to avsløringer av VG-journalistar: «Norges siste fiende» og Bouchikhi-saka.

Alexander Øystå og Lars-Erik Nygaard fekk prisen for reportasjane om Helga Reuter, kvinna som var den siste igjen på lista over Norges fiendar, etter at ho i 1927 gifta seg med ein tyskar. Juryen skriv: «De to journalistenes nysgjerrighet ble vakt av en enkel formulering i postjournalen til Nærings- og handelsdepartementet. Gjennom et omfattende, og til tider svært kreativt kildearbeid, kombinert med gode språkkunnskaper klarte VGs to reportere i løpet av kort tid det norske myndigheter ikke hadde maktet: Å finne ut at Helga Reuter ikke var i live, når hun døde, og spore opp hennes barn.»

Kjetil Stormark fekk prisen for den såkalla Bouchikhi-saka, der Mossad-agentar tok livet av ein norsk-marokkanar i 1973. Gjennom fire år fulgte Stormark saka, fyrst for Radio Nettverk, deretter Arbeiderbladet og til sist som VG-journalist. Eit granskingsutval vart sidan oppnemnt for å granske myndighetene si handtering av saka.

Dei la fram sin rapport i 1998, om det som har blitt kalla den første terrorhandlinga på norsk jord. «SKUP-juryen har vurdert tre artikkelserier som Kjetil Stormark har lagt fram i sin metoderapport. De to første ble publisert i Arbeiderbladet i 1986. Der avslørte han blant annet de norske telefonnumrene som Mossad-agentene hadde i sine notater da de ble arrestert. Han avslørte også at disse ledetrådene ble lagt til side i etterforskningen, og at opplysningene ikke ble lagt fram under straffesaken i Eidsivating lagmannsrett.»

1999

Aftenposten-journalistane Pål Enghaug, Wenche Harbo, John Hultgren og Alf Endre Magnussen fekk prisen for «Wiborg og værrapporten om Gardermoen». Journalistane gravde fram ein til då ukjent rapport om vêrtilhøva på Gardermoen, og kunne dokumentere at Stortinget ikkje hadde motteke rapporten, trass i at politikarane hadde bedt om nettopp slik informasjon. «Informasjon som KUNNE bidratt til at flyplassen ikke landet der den er i dag», skriv SKUP-juryen. I tillegg sette dei fire journalistane spørjeteikn ved politiet sin konklusjon om at sivilingeniøren Jan Wiborgs dødsfall i København i 1994 var sjølv mord.

2000

Den første prisen i det nye millenniet gjekk til Aftenposten og Anne Hafstad, for avsløringa av den såkalte

Dexamin-saka. Ho avdekket at rundt 1.000 pasientar hadde fått feil medisin for hyperaktivitet og sovesjuka. Etter kvart byrja også fleire legar å slå alarm hjå Statens legemiddelkontroll, utan at det førte fram. «Når disse pasientene omsider har fått den riktige medisinen, skyldes det ikke produsentene helsemyndighetene og Statens legemiddelkontroll. Det skyldes årets SKUP-vinner» slår juryen fast; «Prisvinneren har med sin kritiske journalistikk nedkjempet mektige bastioner i det store mangfold av helsepolitiske interesser.»

2001

Også i 2001 vart prisen delt mellom to saker: UDI-saka og Serifikat-sakene.

Trond Sundnes i VG avslørte pengebruken i UDI, og viste at direktoratet hadde brukt fem år og 25 millionar kroner på å planlegge eit nytt transittmottak på Onsrud, som vart stoppa av noko så banalt som ein gangveg. Stortinget var ikkje informert, og ny lokalisering av transittmottak på Trandum vart torpedert av VGs avsløringer. Sundnes grov seg bakover gjennom kilovis av brev og dokument, møtereferat og andre opplysningar. Som juryen formulerte det: «VGs avslørende reportasjer førte til granskning av hele UDI og senere til UDI-direktør Drefvelins avgang. Avtaler og regelverk kom på plass, og planene om et nasjonalt transittmottak ble til slutt skrinlagt for godt.»

Eskil Engdal, Knut Gjernes og Erik Tumyr i Dagens Næringsliv fekk prisen

for «Sertifikat-sakene», der dei etter å ha stilt seg spørsmålet om Røkke hadde sertifikat til å føre ein så stor båt som «Celina Bella», avslørte båtseljarar og sjøfartsinspektørar som utstedte båtsertifikat mot betaling. «Sertifikat-saken» er en oppvisning i kildepleie, variert metodebruk, etisk evaluering, og etter juryens mening forsvarlig bruk av falsk identitet, hektisk dokumentjakt, journalistisk timing, fotografisk dokumentasjon og et imponerende feltarbeid - blant annet lynkurs om luksusbåter og bruk av innleid Mercedes for å oppnå troverdighet.»

2002

«Finansselskapet Finance Credit leverte tilsynelatende fantastiske resultater i flere år. For gode til å være sanne, mente journalist Bjørn Olav Jahr i Kapital. Allerede i oktober 2001 stilte Jahr spørsmålet: «Når sprekker Finance Credit-boblen?» Både da og seinere var han alene om å stille spørsmålet. Jahr skrev kritiske artikler om Finance Credit i et helt år før Økokrim og andre medier reagerte» skriv juryen. Avsløringa av noregshistorias største bedrageri-sak var ein SKUP-pris verdig. Kristoffersen vart i 2003 dømt til ni års fengsel, den lengste fengselsstraffa i nokon norsk økonomisk kriminalitets-sak til då. Stensrud fekk sju års fengsel, og Økokrim la ned påstand om å pålegge KPMG foretaksstraff for mangelfull revisjon. Dette vart avvist i tingretten.

2003

Rolf J. Widerøe og Tor Strand i VG får prisen for arbeidet med «Lucia-stiftelsen», der dei avslørte at det som såg ut som ein idealistisk skipnad for barn og vaksne med psykiske problem brukte tungt kriminelle som miljøarbeidarar; medarbeidarar som kobla av med torpedoverksemd og narkotikakriminalitet på fritida. Avsløringa førte til den største politirazziaen i Oslo; der 70 politifolk slo til mot 18 adresser. «Journalistene har jobbet under tildels svært vanskelige forhold, med trusler mot liv og helse hengende over seg. Se på kildearbeidet og ikke minst den metodiske tilnærmingen. Pressens samfunnsrolle ivaretas på en forbilledlig måte.» skriv juryen.

2004

Før SKUP-vinnarane i 2004 var ferdige med saka si, var lista over kva russiske båtar som hadde lisens til å fiske i norske farvann hemmeleg. Det var også hemmeleg kor mykje, og kor, dei fiska. Avsløringa av «Rovfiskerne», som Rune Ytreberg og Svein Bæren i NRK sto bak, endra dette. Dei to journalistane fulgte drøbaksfirmaet Ocean Trawlers til lands og havs, og viste korleis redieriet utnytta gråsonar, pleide tvilsom kontakt med russiske maktpersonar og sørga for at den norske kystvakta jobba under umogelege forhold. «Etter SKUP-vinnernes arbeid har det tvunget seg frem større åpenhet og handling hos både russiske og norske myndigheter» konstaterte juryen.

2005

Prisen vart delt mellom Aftenposten ved Siri Gedde-Dahl, Anne Hafstad og Alf Endre Magnussen for «Vannverksskandalen på Romerike», og NRK ved Synnøve Bakke og Kjersti Knudssøn for Brennpunkt-programma «Kvikksølvjentene» og «Kvikksølvbarna».

Etterdønningane etter vassverksskandalen pågår fortsatt, med rettssak også i 2010. Journalistane avdekkja korleis direktøren på vassverket gjennom fleire år hadde gjort seg og sin familie rike på offentlege kroner, mellom anna hadde han kjøpt ein jaktfarm i Sør-Afrika på 40 000 mål.

Knudssøn og Bakke i NRK avdekkja farene 10 000 tannlegeassistentar i Noreg og utlandet utsatte seg for i arbeidet med kvikksølv. «Journalistenes arbeid har ført til at det offentlige har snudd og undersøker nå kvikksølvskadene i Norge. Det samme skjer i Danmark» skriv juryen.

2006

Tormod Strand (NRK) møtte ei ung kvinne som var blitt lemlesta for livet i krigen i Afghanistan. Møtet gjorde eit uutsletteleg inntrykk, og var starten på det som skulle bli den Skup-prisbelønte Klasevåpen-saka. Strand avslørte at «fredsnasjonen» Noreg faktisk har det internasjonalt omstridte klasevåpenet, trass i at Forsvaret og politikarar fleire gonger nekta for dette. Juryen: «Etter avsløringene innfører regjeringen et midlertidig forbud mot bruk av klasevåpen. En kampanje for et internas-

jonalt forbud mot bruk av denne våpentypen igangsettes. Norge inviterer over 40 land til konferanse for å få dette til. En enkelt journalists pågående søken etter sannheten har gjennom en serie nyhetsinnslag bidratt til at norsk våpenpolitikk allerede er endret. En endring internasjonalt er også i gang.»

2007

Prisen for 2007 gjekk til Morten Hofstad i Finansavisen og arbeidet med Terra-skandalen. Han avslørte dei norske kommunane sine halsbrekkande investeringar i underlege låneprodukt i den amerikanske marknaden. Snart visste «alle» kva subprimelån var, New York Times konstaterte at lånekrisa hadde spreidd seg til norske utkantkommunar og Hofstad avdekkja at norske kommunar hadde plassert 850 millioner kroner i rotne lån i USA. «Terra-saken lå åpen for mange norske medier. Morten Hofstad evnet å plukke den opp, forstå den og få den publisert.»

2008

I mai 2007 eksploderte ein tank og fire andre brann opp på Vest Tank i Gulen kommune i Sogn og Fjordane. Fleire

månader seinare var folket i bygda Sløvåg like ved Vest Tank plaga av ei ubehageleg lukt som førte til sjukdom og utslett. NRK-journalistane Synnøve Bakke og Kjersti Knudssøn ville ha svar på kva som eigentleg var på tankane som eksploderte. Det førte til eit omfattande arbeid der det viste seg at internasjonale selskap har drive systematisk transport av giftig avfall og produksjon av svært dårleg bensin, som vart levert til den afrikanske marknaden. Saka vart vist i Brennpunkt-dokumentaren «Mitt skip er lastet med...». Juryen skriv: «I ettertid forbedrer norske myndigheter sine kontrollrutiner, en femårig kartlegging av helseskadene hos befolkningen i Gulen er iverksatt og Økokrim etterforsker fortsatt saken.» Knudssøn og Bakke arbeider framleis med saka. ■

Vinnaren av Skup-Prisen for 2009 var ikkje offentleggjort då denne saka gjekk i trykken.

Mari Torsdotter Hauge (23) er utdanna journalist frå Høgskolen i Oslo. Ho studerer samfunnsøkonomi og Midtausten-historie ved Universitetet i Oslo, jobbar som vikar i Aftenposten.no, er redaktør for Siste SKUP og leiar for NJs studentlag.

Fra kald krig til erobring av verden

Offentlig pengebruk, helsevesen og næringsliv har dominert, og med årene har vi også fått kritisk journalistikk på det nye Norge. Likevel - blanke felt finnes fortsatt.

Tekst: Guri Hjeltnes

Hvem skulle tro at det skulle gå så bra? Det er ingen tvil, SKUP-rørsla i Norge har blitt en suksess. Dugnads-gjengen som dro i gang Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse kan se stolt tilbake. For hvem stiller ikke i dag på de årvisse konferansene? - Et overveldende flertall av nysgjerrige, engasjerte journalister, bransje-topper, politikere, næringslivsfolk og andre representanter for «øvrigheten». Dugnads-gjengen er blitt stor.

SKUP-konferansene har i seg selv vært en bevisstgjørende skole om hva som er og kan være god kritisk og undersøkende journalistikk. En delekultur har blitt raffinert, år for år. Konferansene har fått et så stort og ambisiøst omfang, at deltakerne ikke rekker å få med seg alt. De parallelle sesjonene er mange, med spesialkurs, små intime seanser med åpen redegjørelse for undersøkende saker, større debatter, foredrag fra egne rekker eller utenlandske reportere og andre. For ikke å snakke om nettverkene som har blitt styrket og fornyet: 20 konferanser (med jubileumsåret), med mellom 400 og 600

mennesker til stede. År etter år, gamle kjente, nye generasjoner, hver gang. Dette har vært og er et enestående journalistisk verksted.

Vi snakker også om rikelig med inspirasjon og påfyll, noe skuffelse og atskillig glede. For ut på lørdagen skjer gjerne en langsom metamorfose - en overgang fra hardt arbeidende faglig økt til en hardcore sosial kveld. Den handler ikke bare om mat og drikke, dans og prat. Det ligger et forventningsdrag over konferansedeltakerne, som toppes når desserttallerknene bæres ut: SKUP-prisen skal kunngjøres.

En enkel pris

SKUP-prisen var ment å være en enkel metodepris. Metodiske vurderinger skulle ligge til grunn, og slik ble det. Ingen av oss som var med i starten kunne forutse hvordan prisen ville bli mottatt eller hvor attraktivt det skulle være å melde seg på og selvsagt - å få prisen - eller et diplom. Og motsatt - hvor skuffet noen kunne bli, når de ikke nådde opp, selv om saken var bunnsolid med store avsløringer. SKUP-prisen ble en

fagpris fra fagfeller til kolleger. Den har gjennom årene på et vis blitt større enn seg selv, fordi en tallrik flokk kolleger alltid har omringet kunngjøringen og vurderingene foretatt av juryen. Valget av kandidater har selvsagt vært omstridt, alltid kommentert, gjerne kritisert - men, respektert.

Kritisk, systematisert journalistikk har mange forbilder internasjonalt, men da dugnads-gjengen samlet seg ved inngangen av 1990-tallet fikk den norske gravende journalistikken en mer formalisert møteplass, gjennom organiseringen av selve SKUP, konferansen og prisen.

Det var Turid Øvrebø som ringte meg i 1990 og kapret meg til å være med på en slags ny pris. På første møte pekte Nils E. Øy på enden av bordet og sa: sett deg og led møtet. Så demokratisk var valget av første juryleder. De innledende diskusjonene staket opp noen prinsipper om hva slags informasjon juryen måtte ha - som ble til et krav om en innsendt rapport. Det var Øy som skrev ned basisnotatet med en systematisering av kriteriene for hva som er et «godt skup» og som dermed ble grunnlaget for metoderapporten. Disse kriteriene har blitt brukt av alle juryene på de om lag 900 innsendte prosjektene. Når man ser på prosjektene gjennom de 19 år prisen har blitt delt ut og leser metoderapportene, kan man dermed forholde seg til et felles grunnlag. De utgjør historien til SKUP, og er også et forskningsmateriale som er lite benyttet.

Juryen så fra starten at det var mange gode prosjekter med i konkurransen, derfor ble det ved siden av prisen delt ut diplomer. Også et SKUP-diplom

viste seg på få år å stå svært høyt i kurs, fordi diplomene var en faglig heder i et sterkt heat. Antallet påmeldte prosjekter steg fort og har ligget mellom 35 og 50. Som alltid ble og blir også diplomene diskutert etterpå. Skal juryen vise bredde (geografi, metode, tema osv) med flere diplom, eller bare spisse med meget få diplomer? Jeg tror diplomene har vært viktige, fordi juryen år etter år har blitt «overrumplet» av titalls sterke prosjekter. Det ligger formidling, pedagogikk og psykologi i å «vise fram» flere av de innkomne prosjektene enn bare ett enkelt vinnerprosjekt. Etter flere skisser (spade, egg m.v.) landet den første juryen på Synnøve Korssjøens messingkubekube med puslespillbiter siselert inn i kubekuben som fysisk pris. Kubekuben består, men diplomene har fått en mer profesjonell utforming gjennom årene.

Kald krig og etterretning

Hva har så skjedd innen den gravende journalistikken disse to tiårene? For ordens skyld: Det har eksistert og finner sted årlig god gravejournalistikk som ikke havner hos SKUP-juryene. Lokale og regionale konkurranser viser at det gjøres mye kritisk undersøkende journalistikk. En rekke av sakene som sendes inn der, ville tålt å bli målt i den store SKUP-bunken¹.

Men her er fokus på jubelanten. En gjennomgang av priser og diplom fra 1991 til 2008 er en tankevekkende øvelse². Det er på mange vis et langt sprang fra den første bukettens vinnere til dagens heat. Samtidig er kravene til metodikken de samme, håndverket, etterprøvbareheten og åpenheten i journalistisk framgangsmåte skal være der.

Hva sto på «pallen» i 1991? Først og fremst var det den kalde krigen og etterretningen, klassiske temaer innen gravesjangeren. Det var ganske symptomatisk for en debutjury som ønsket å gjøre en samvittighetsfull jobb at prisen ble delt. Harald Stanghelle (Aftenposten) ble tildelt SKUP-pris for «Mossad-saken», der han avslørte at Overvåkingspolitiet lot agenter fra Mossad foreta avhør av PLO-avhopperer som søkte asyl i Norge. Og Alf R. Jacobsen ble tildelt SKUP-pris for boken «Iskyss» som handlet om skjebnen til Gunvor Galtung Haavik og Ingeborg Lygren – en dramatisk forveksling av to kvinner i en rivalisering mellom sivil og militær etterretning. Jeg mener å huske at det lå en aning faglig disputt i luften mellom Jacobsen og Stanghelle, tidsriktig også det, mellom to drevne journalister. Men alt var nytt og ferskt og spennende, og Stanghelle sa fornøyd da han takket for prisen: Er det no ein skal helsa heim?

Det var sus over diplomene også. Det første året fikk Bjarne Kvam (Bergens Tidende) diplom for «Haakonvern-saken» – en serie artikler som avdekket kritikkverdige forhold ved Vestlandets Sjøforsvarsdistrikt. Det fulgte ekstern kritikk mot juryen for å ha framhevet dette prosjektet, om saken fulgte senere både bok og rettssak. Juryen valgte å korrigere noen formuleringer i sin diplombegrunnelse fire år senere. Det var et lærestykke også det, i pionérfasen: Juryens begrunnelse, opplest ved pristildelingen, ble et dokument av verdi, der ordene måtte veies.

Videre slo Terje Erikstad (Dagens Næringsliv) til med innsidehandel i Nora, han fikk diplom for det.

Næringslivsprosjekter skulle det bli mange av i årene som fulgte, både fra Dagens Næringsliv, Erikstad selv og andre.

Kjersti Sortland i VG mottok diplom for en artikkelserie om grove brudd på rettssikkerheten til psykiatriske pasienter ved Østfold psykiatriske sykehus. Som tema skulle psykiatri gå igjen, og mange prosjekter har allment satt søkelys på siden ved sykehus og helsevesenet.

Asbjørn Øyhovden, Tom Fjellheim og Aud Jøran Kalfoss (Hamar Dagblad) høstet i 1991 et diplom for Maxisaken. De påviste flere ulike kritikkverdige forhold i Hamar kommune og især for gravingen i kommunens behandling av varehuset Maxis ønske om tomt, i strid med politiske retningslinjer. Journalistene høstet dessuten også enorm applaus fra salen, – en tydelig begeistring fra kolleger for innsatsen i en liten redaksjon. Også det skulle bli en gjenganger av en debatt: Er det plass til de mindre redaksjonene i prosessen med SKUP-prisen når de store redaksjonene melder seg på med sine store ressurser og mange saker?

Enn så lenge, ja i 19 år, så har SKUP-juryen holdt prosjektene samlet. Det er ikke laget egne priser for mindre og store redaksjoner. Også her er meninger delte. Herværende artikkelforfatter mener det er en styrke at alle er samlet i SKUP-prisen (som sagt finnes andre priser regionalt). Det gjøres like godt håndverk i mindre som i store redaksjoner, og det er lærerriktig og inspirerende for andre. Som nåværende juryleder Thor Woje sier det: - Alle kan nå fram, små og store redaksjoner har ulike forutsetninger, men det er de me-

todiske vurderingene juryen legger til grunn³.

To kvinner av åtte journalister var med i vinnerheatet i 1991, i grunnen ganske typisk også for de følgende år.

Langsom erobring av verden

En gjennomgang av pris og diplomer mellom 1991 og 2009, viser en spennende utvikling og et fokus på en stor vifte av emner⁴.

Første vinnerteam i 1991, pris og diplom, omfattet emner som kald krig, etterretning, psykiatri, økonomisk kriminalitet, næringsliv og journalistikk i og på en kommune og dens virksomhet. I årene som fulgte kom flere prosjekt på disse feltene, aller flest i kategorien lokalpolitikk/kommunal virksomhet. Her har det vært prosjekter nesten hvert eneste år mellom 1991 og 2009.

Nye emner fulgte, år for år. Religiøse bevegelser/kristne miljøer, rettssikkerhet, naturjournalistikk. Sistnevnte var bare én ren sak, men til gjengjeld et knallgodt prosjekt, «Det falske bjørnebildet» av Tor Hartvig Bondø (VG) som fikk diplom etter at han i 1992 bokstavelig talt satte lupe på et bjørnebilde som ble sagt å være fra Trysil-marka. Bondø viste fantasi, tålmodighet og analyseferdigheter for å dokumentere at bildet var tatt i en svensk bjørnepark. Journalisten gikk på alle vis i felten, sjekket gjestebøker og registre og konsulterte eksperter på flora og etterretning.

To områder skulle utvikle seg raskt som velegnet for kritisk journalistikk. Helsevesen og sykehus var det ene, finans og næringsliv det andre. En tid kunne man nesten ha hatt Kjell Inge Røkke som egen sjanger. Blant veldig

mange gode saker, kan nevnes «Fødselsskadene i Lærdal» (diplom til Kari Aarstad Aase og Jan Frode Bordvik, VG 1995), «Det du ikke vet» (om stråleskader ved Radiumhospitalet i Oslo, diplom til Rune Larsen og Tønje Steinsland, NRK Brennpunkt), «Helse Sør» (diplom til Anne Hafstad og Siri Gedde-Dahl, Aftenposten 2003). På finans og næringslivssiden, blant mange - fra «NAT-affæren» (pris til Føran Skaalmo, Ingun Spetalen, Knut B. Steen og Jarle Aabø i Dagens Næringsliv 2007) til «Finance Credit-skandalen» (SKUP-pris til Bjørn Olav Jahr, Kapital) og det spektakulære skuppet «Terra og kommunene» (SKUP-pris til Morten Hofstad, Finansavisen 2007).

Et stort antall saker innsendt til SKUP-juryen er journalistisk kritisk arbeid som er gjort på offentlig forvaltning og pengebruk, forretningsdrift m.v., både på nasjonalt nivå og på kommunalt plan – alt fra kritisk blikk på regjering, storting til interkommunale selskaper og lokal politikk. I følge nåværende SKUP-juryleder Thor Woje blir journalistene stadig bedre og mer aggressive i bruk av Offentlighetsloven, de er gode på rutiner med å klage. – Noen går i bresjen, det hjelper de som følger etter, sier Woje⁵.

Andre felt har vært forbrukersaker, rasisme, forsvar og samferdsel. Noen saker er fulgt gjennom år og nærmest endevendt, som utbyggingen av Gardermoen og Gardermobanen. Rasulykken i Vassdalen i 1986 har gjennom to SKUP-tiår gitt pris og flere diplomer til ulike journalister som hver gang har maktet å bringe fram nytt stoff.

Utenriksfeltet var relativt skrint rep-

resentert gjennom det første tiåret. I det andre tiåret kan vi se at norske journalister evnet å drive journalistikk internasjonalt, dels gjennom utviklingen av Internett og nye nettbaserte kilder og ressurser, men også fordi journalister har fulgt Norge til utlandet. Det gjelder næringsliv, enkeltpersoner og internasjonale fenomener. Globaliseringen har skapt nye områder for kritisk journalistikk. Prosjekttitler forteller noe om tema – «Serbia-saken» (SKUP-pris til Per Anders Johansen, NRK Dagsnytt 1993), «Coppola-saken» (diplom til Lars Chr. Wegener, VG 1993), «Med rett til å låne» (diplom til Renie K. Thorleifsson og Ståle Hansen, NRK Brennpunkt 2000 – om Arne Treholt og LO-nestleder Jan Balstads forretninger i Russland, lån på falsk grunnlag i SND m.m.), «Blackout i Eksportrådet» (diplom til Jens M. Johansson og Lars Backe Madsen, Dagens Næringsliv 2001 – om ukultur og kritikkverdig praksis ved Eksportrådets kontor i Johannesburg), «De syngende kaffeplukkere» (kritisk blikk på en Friele-reklame fra Kenya, diplom til Thomas Ergo, Dagbladet 2002) og «Jakten på nazikunsten» (diplom til Osman Kibar, Dagens Næringsliv 2002).

Flere saker glir over i nye sjangre, knyttet opp til flerkulturelle Norge. Av mange eksempler finner vi blant annet «Krigsforbryter-saken» (diplom til Merete Jansen og Hege Moe Eriksen, NRK Dagsnytt 2003) og det talende prosjektet «Svarte drosjemillioner til Pakistan» (diplom til Einar Haakaas og Kjetil Sæther, Aftenposten 2007).

Miljø, sport og nett

Noen felt er forbausende fraværende disse to tiårene, som miljø, kultur og

sport. Det har vært en og annen sak på feltet, men ingen markant interesse fra journalistene. Det er interessant at den siste tildelingen har nye ansatser.

SKUP-prisen for 2008 gikk til NRK Brennpunkt og Synnøve Bakke og Kjersti Knudssøn for prosjektet «Mitt skip er lastet med» (de samme kvinnene var prisvinnere også i 2005). Journalistene i NRK-Hordaland tok i 2008 fatt på hva som hadde havnet i tankene hos Vest Tank i Gulen kommune i Sogn og Fjordane, i kjølvannet av eksplosjonen i 2007. Dette var og er en meget sterk og veldokumentert miljøsak med internasjonale forgreninger. Klimaprojekter har dukket opp de senere årene. I 2008 gikk diplom nettopp til prosjektet «Klimakvoter i gråsonen» av Ingrid Bjørklund og Gøran Skaalmo i Dagens Næringsliv.

I 2008 gikk også et diplom til journalistikk rettet mot nettet. Anders Sooth Knutsen, Tora Bakke Håndlykken og Lars Håkon Grønning (VG) satte søkelys på nettsiden nakenprat.com og imponerte juryen ved å lage «en lærebok» i å bruke nettet.

Diplom ble også tildelt «Kulturprosjektet InnOvata», et planlagt rådyrt samfunnshus i Volda kommune. Næravisa gikk modig ut, påviste uryddig saksgang og politikere som ikke tok hensyn til en gjeldstynget kommune. Diplomvinnerne var et team journaliststudenter ved Høgskolen i Volda (Kristin Vidhammer, Peder Ottosen, Eirik Røe, Anders Myklebust, Monica Sæbø og Anita Lien) som vitner om at det gror i journalisttrekkene.

Diplom gikk også til Lars Backe Madsen og Jens M. Johansson (Dagens Næringsliv) for «Den forsvunne dia-

manten», om fotballklubben Lyns salg av fotballtalentet John Obi Mikel. På sport har det vært påfallende lite gravejournalistikk i SKUPs levetid. Det er et område som roper på kritisk energi.

I prosjektet «Fast & Fiks», gikk Gøran Skaalmo og Trond Sundnes løs på programvareselskapet Fast Search & Transfer, som mangedoblet omsetningen og aksjekursen med rause bonuser og opsjoner med feltarbeid som krevde solid innsikt i markedsmekanismer og regler, samt kreativ research på nettet. For Skaalmo ble det to diplomer på ett år, og Dagens Næringsliv fikk tre. Skaalmo og kollega Sundnes har begge tidligere fått SKUP-pris, i hhv. 1997 og 2001 og også andre diplom. Dette sier sitt om mengden av undersøkende innsats som gjøres i noen redaksjoner, og at noen er stayere på feltet.

I 2008 var vinnerne to kvinner, og det deltok syv kvinner av i alt 17 journalister i pris- og diplomprosjektene. Det høye antallet deltakere skyldes nok de mange journaliststudentene, som talte seks stykker (og omfattet tre menn og tre kvinner). Blant pris- og diplomvinnerne fra 1991 til og med 2008 er det om lag 40 kvinner og 130 menn, og det er gjengangere både blant kvinner og menn. Kvinner er i dag sterkt inne på journalistutdanningene i Norge. Det blir spennende hvordan dette kan slå ut

i framtiden og ikke minst i det nye medielandskapet.

Det er også interessant at det fortsatt er mange «ensomme ryttere» på vinnerlistene. To tredjedeler av de utdelte priser er vunnet av en som graver alene. Gravegruppene fra 1990-tallet er borte. Nå utøves gravende journalistikk i team mer fra sak til sak, eller av en journalist alene.

Oppsummert: Håndverket i 1991 og 2008 er i bunn og grunn det samme. Samtidig ser vi mer profesjonalitet av de drevne og stor iver og ambisjon fra nye generasjoner. Gravende journalistikk anno 2010 gjøres både på gamlemåten og i nye former med ny teknologi. Fokusfeltene er både gamle og nye, men fantasien og energien kan med fordel utvides til nye jaktmarker.

Alt i alt – jubilanten er i god form. Lykke til videre! ■

Kilder:

1. Til grunn for denne artikkelen ligger egen gjennomgang av pris og diplom, og egen erfaring som juryleder, samt samtaler med to andre juryledere, Fritz Breivik og Thor Woje, og med jurymedlem Nils E. Øy som deltok fra starten av, alle i februar 2010. 2. Oversikt over SKUP-pris og diplomer 1991-2008, ved Guri Hjeltnes, februar 2010. 3. Samtale Thor Woje februar 2010. 4. Oversikt over SKUP-pris og diplomer 1991-2008, ved Guri Hjeltnes, februar 2010. 5. Samtale med Thor Woje, februar 2010.

Guri Hjeltnes (56) er journalist og historiker og professor i journalistikk ved Handelshøyskolen. Ledet SKUP-juryen de 10 første årene. Kommentator og anmelder i dagspressen, har skrevet flere bøker fra 2. verdenskrig og om pressehistorie. Redaktør for bindet «Imperiet vakler» i verket Norsk Presses Historie 1660-2010 som utkommer våren 2010.

Gra veskolen

Hvordan finner du den gode hypotesen? Hvordan kartlegger du personer, bruker postjournalene og kobler ulike kilder? Og hva kjennetegner egentlig et godt spørsmål - og hvordan skal du fortelle historien din?

Illustrasjon: Arne Nøst

Den gode hypotesen

- veien fra hypotetisk problemstilling til solid journalistikk.

Tekst: Gøran Skaalmo

En hver god sak begynner med en hypotese. Hypotesen er visjonen om hvordan saken vil se ut når arbeidet er gjort. Likevel er det mer enn dagdrømming. Hypoteselaging er noe av det viktigste du kan gjøre underveis i et graveprosjekt.

«I hverdagspråket brukes hypotese ofte for å betegne «tankespinn» eller «spørsmål uten relevans for virkeligheten». Men den vitenskapsteoretiske betydningen av ordet er altså nesten det motsatte: Det er bare ved hjelp av hypoteser at man kan håpe på å avsløre sammenhenger (f.eks. naturlover) i virkeligheten» (Wikipedia).

I praksis bruker vi alle hypoteser for å løse saker. Når vi legger sammen erfaring, fantasi og innsikt for å skjønne hva som egentlig har foregått bak kulissene, droider vi hypoteser hele tiden. Men er vi bevisste på hvordan vi bruker hypotesene? Det å systematisk bruke hypoteser til å drive saken fremover er en nøkkelforutsetning for å knekke kompliserte graveprosjekter.

1. Hva er en hypotese?

Når du utvikler en hypotese formulerer du målet for undersøkelsen. Hypotesen peker mot et resultat, og hva du ser for deg at undersøkelsen vil avdekke.

En god hypotese tar utgangspunkt i et problem og forutsier en årsakssammenheng. Resultatet er et utsagn som

lar seg teste mot fakta. Et eksempel: «Sammenbruddet i jernbanen er et resultat av manglende vedlikehold over flere år». Dette vet jeg strengt tatt ingenting om. Men hypotesen hjelper meg å legge en strategi for det videre arbeidet. Ut fra hypotesen velger jeg verktøy og metode. Hvis ideen min var å finne ut: «Hvorfor er togene forsinket?» ville det lede til en ørkenvandring mellom meteorologiske fenomener, signalanleggenes tekniske irrganger og fagforeningenes misnøye med skiftordninger.

Hypotesen peker imidlertid direkte i retning av den informasjonen som er viktig for å verifisere akkurat denne påstanden. Ved hjelp av nasjonalregnskaper, stortingsvedtak, statistikk og ekspertkilder vil jeg måtte finne svar på noen spørsmål, for eksempel:

- Hvor mye penger bruker Norge på jernbane?
- Hvor mye bruker sammenlignbare land?
- Hva får vi for de pengene?

Svaret vil kunne bekrefte eller avkrefte hypotesen. Og kanskje gi næring til nye.

2. Hvorfor jobbe med hypoteser?

Fordelen med en hypotese som metode, er at det gjør arbeidsoppgaven håndterbar. Den reduserer oppgaven til å bekrefte et

sett påstander: «The essence of journalism is a discipline of verification» (Bill Kovach; The Elements of Journalism).

Den amerikanske sikkerhetseksperten Gregory Treverton har forsøkt å forklare skillet mellom et puslespill og et mysterium. Tankemåten har relevans for hvordan journalister løser oppgaver.

«Hvor befinner Osama Bin Laden seg», er for de fleste et mysterium. Å begynne å lete i en ende og håpe du finner svaret, er i beste fall en uoversiktlig oppgave. Men hvis man nærmer seg problemstillingen som et puslespill, åpner det for en analytisk tilnærming: Man mangler rett og slett konkret informasjon som kan verifiseres, og særlig den ene biten informasjon. En hypotese (Eks: «Osama bin Laden befinner seg i en hule i Tora Bora») åpner for at ulike typer informasjon kan innhentes og verifiseres for å lede til svaret. En god hypotese omformer altså mysteriet til et puslespill hvor man kan analysere hvilke biter i puslespillet man mangler.

Hypotesen gjør altså en stor og vanskelig problemstilling håndterbar, og enklere å utvikle en strategi for hvordan man systematisk kan jobbe gjennom informasjon, og sirkle seg inn på problemstillingen. Gjennom hypotesen identifiserer man biter av informasjon man trenger for å få det hele bildet. Ideen er at jo større deler av bildet du

kan se, jo lettere er det å identifisere de manglende bitene.

3. Arbeidsform

Hypotesedrevet journalistikk kjenetegnes ved at man gjerne jobber seg inn mot en problemstilling i sirkler, som å pille en løk, lag for lag. En begynner med den ytre sirkelen: Finne lett tilgjengelig offentlig informasjon. Ut fra dette jobber man seg innover i løken, ved å identifisere mer og mer presis informasjon, fra mer spesialiserte kilder. Mens man jobber seg inn mot kjernen, bygger man opp sin egen kunnskap om temaet, samtidig som man lager et kart over hvor det finnes tilgjengelig informasjon, mulige kilder, eksperter, osv.

Hva er en god hypotese? En god hypotese formulerer ganske presist hva du tror du kan finne ut: En gravesak dreier seg om å avdekke noe som ikke er kjent. Gjennom hypotesen lager du et bilde av hva som ligger i den andre enden av prosjektet.

Realisme er bra: Hypotesen kan ikke være en helt vill konspirasjonsteori. Den må være et plott som rimelig raskt kan verifiseres av dokumentasjon. Det er bedre å begynne med noe oppnåelig, og så utvide etter hvert.

I «Vannverksskandalen på Romerike» startet Aftenposten med følgende hypotese:

«Peab får jobber for vannverket uten å følge anskaffelsesreglene. En konsulent tar betalt for å «fikse» slike oppdrag.» Det var smart. Først verifiserte de at reglene for innkjøp ble brutt. Neste steg var: Hvordan? Og Hvorfor? Slik kan en sak drives fremover av nye og skiftende hypoteser.

At det skulle ende med en sak om omfattende korrupsjon og plyndring av over 100 millioner kroner, utstoppede leoparder på lageret og en hemmelig farm i Afrika kjøpt for kommunale vannverkspenger, kunne ingen gjette ved starten av prosjektet.

Hypoteser avler hypoteser: En ting man lærer av hypoteser, er at man tillegner seg ny kunnskap på en systematisk måte. Den nye kunnskapen gir deg evnen til å se ting i et bedre lys og trenge enda dypere inn i problemstillingene du jobber med. Dermed oppstår det nye og bedre hypoteser etter hvert som saken skrider frem. Dyrk dem!

4. Drep en hypotese

Kill your darlings. Hvis ikke hypotesen lar seg bekrefte, eller tidlig dokumentasjon tyder på at hypotesen ikke stemmer, skal du drepe den. Kanskje dreper du hele prosjektet. Men ofte trenger du bare en ny og bedre hypotese.

5. Hypoteser som virket

Hypoteser trenger ikke være presise ved starten av prosjektet. Og om de er presise, kan det være mye, mye mer i en sak enn det man tror. Her er eksempler på vide og smale hypoteser som har hjulpet:

En vid hypotese

Prosjekt: Klimakvoter i gråsonen (Bjørklund/Skaalmo, SKUP-diplom 2008):

Prosjektet startet med at vi ville vite mer om klimakvoter. Vi skjønnte at handel med klimakvoter var et marked på lik linje med andre finansmarkeder.

Hypotese: Det finnes spekulanter, kynisme og svindel i handelen med klimakvoter – som i andre markeder.

Resultat: Norge hadde kjøpt klimakvoter for 100 millioner kroner i et kinesisk vannkraftverk. Kvotene viste seg å være manipulerte og uten klimagevinst. Ca 30 millioner av kjøpesummen ville ende som ren gevinst hos et meglerselskap i London.

En presis hypotese

Prosjekt: Mitt skip er lastet med ... (Bakken/Knudssøn, NRK, SKUP-pris 2008):

Hypotesen var presis og fantes i en featureartikkel fra Dagbladet: Selskapet Trafigura dumpet i 2006 giftig avfall i Elfenbenskysten. Dritten forgiftet lokalbefolkningen (14 døde, 85.000 syke), og et søsterskip var på vei mot Slørvåg i Norge.

Hypotese: Det samme, giftige avfallet fra samme kilde var kilden til at folk i Slørvåg ble syke.

Resultat: Hypotesen var perfekt, og lot seg bekrefte. Avfallet fra Trafigura som skapte ulykken i Slørvåg, var det samme som drepte folk i Elfenbenskysten. Journalistene stoppet ikke med det. Saken ble mesterlig videreutviklet til en nasjonal og internasjonal avsløring av en serie kritikkverdige forhold bak skandalen.

Mini-hypoteser

Prosjekt: Fast & Fiks (Skaalmo/Sundnes, SKUP-diplom 2008). Et godt spørsmål å stille når man undersøker en sak, er: «Har dette – eller noe som ligner – skjedd før?» Da er sjansen stor for at det ligger informasjon der som belyser også din sak. Da Trond Sundnes og jeg undersøkte regnskapsjukset i Fast Search & Transfer, søkte vi etter amerikanske saker hvor det var påvist regnskapssvindel i programvarebedrifter. Vi fant omtale av metoder som hadde egne navn: «roundtrip transactions», «channel stuffing» og «off balance vehicles». Ved å forstå mekanismene i denne typen regnskapsjuks, kunne vi lage oss våre egne hypoteser om hvordan dette foregikk i Fast.

Resultat: Vi påviste forekomster av både «channel stuffing» og «roundtrip transactions».

6. Når hypotesen ikke stemmer

Hva gjør du når fakta ikke støtter opp under hypotesen? Må saken legges bort? Først må du analysere hvorfor det er slik. Har du for lite faktagrunnlag? Feil faktagrunnlag? Eller er hypotesen feil? Kanskje må du jobbe hardere, og kanskje må du bare omformulere hypotesen. Noen ganger blir til og med saken bedre. Hvis hypotesen er feilslått er det bare en løsning: Fakta vinner.

Å la det gå prestisje i hypotesen er en dårlig idé. Konsekvensen av en feilslått hypotese er mindre dramatisk enn konsekvensen av en feilslått sak. Å bli for glad i hypotesen kan i verste fall koste deg jobben.

7. Hypotesens dårlige rykte

Personer og miljøer som blir utsatt for kritisk journalistikk, føler ofte at vi «har bestemt oss på forhånd», at vi er ute etter å «ta dem» og bare ser de argumentene som støtter vår forutbestemte vinkel. Hypotesedrevet journalistikk kan gi næring til det inntrykket. Og hvis håndverket er dårlig utført, kan det gi kritikerne rett – journalisten fant bare det han ville finne.

Heldigvis finnes det andre arbeidsmetoder som skal kompensere for slikt: Kildekritikk og grundighet i innhenting og omgangen med fakta er essensielt. Vi må kreve av oss selv at saken og fakta overskrider vårt forutinntatte – og kanskje begrensede – bilde av saken på hypotesestadiet.

De beste journalistene holder et åpent sinn til hva de vil finne ut, og gjør dette til sin store fordel. Ikke bare unngår du de største feilene – mest sannsynlig vil fakta like ofte overraske deg på en positiv måte: Du vil få saker som er mye bedre enn du først trodde. ■

Gøran Skaalmo (40) har vært journalist i Dagens Næringsliv siden 2000. Fra 1997-2000 jobbet han som økonomijournalist og programleder i TV 2, etter tre år som finansreporter i Dagens Næringsliv. Fikk Skup-prisen (NAT-saken) og Den store Journalistprisen i 1997, Skup-diplom i 2005 (Legejuks) og to Skup-diplom i 2008 (Klimakvoter i gråsonen og Fast&Fiks).

Det gode miljøet

Et godt, undersøkende miljø krever motiverte journalister. Det får du ved å legge til rette der det skal graves - og vise at det er spader nok til alle.

Tekst: Harald Birkevold **Illustrasjon:** Lisa Aisato

En god kollega og tidligere sjef forlot for mange år siden journalistikken for en kort periode for å prøve seg i reklamebransjen. Da hun vendte tilbake, konstaterte hun følgende: «Reklamebransjen er full av veldig streite folk som tror de er elleville og kreative, mens journalistikken er full av sprø typer som tror de er som folk flest». Det er en erkjennelse som jeg tror det er lurt å trekke veksler på når man skal bygge opp et miljø for undersøkende journalistikk: Redaksjonen du jobber i inneholder sannsynligvis mye uforløst kreativitet, som det er din oppgave å få til overflaten.

Signaleffekten

Å skape et godt miljø for undersøkende journalistikk krever at noen forutsetninger er oppfylt. Den viktigste er motiverte journalister. Og det viktigste grepet for å skape motivasjon er at den redaksjonelle ledelsen sender tydelige signaler om at undersøkende, kritisk journalistikk er ønsket – og at det legges til rette for den. Den redaksjonelle ledelsen, med sjefredaktøren i spissen, må gjøre det klart at undersøkende journalistikk skal oppmuntres, fordi det er smart.

Typisk norsk

Stavanger Aftenblad er en typisk norsk regionavis. Lang historie (etablert i 1893), svært sterk posisjon i primærmarkedet målt i husstandsdekning og store inntekter fra det lokale annonsemarkedet. Like typisk er de utfordringene som mediehuset i dag står overfor. Fallende opplag - selv om fallet er mindre bratt enn for løssalgsavisene og enkelte andre regionaviser - svakere posisjon blant yngre lesere, lavere lønnsomhet i annonsemarkedet og vekst uten inntekter på internett. Ingen vet foreløpig hvordan kvalitetsjournalistikken skal finansieres i en ny mediehverdag.

Dette betyr at inntil videre vil inntektene fra papiravisene være helt avgjørende for overlevelsen til Media Norge. Og på litt lengre sikt: Hvordan skal nettjournalistikken rettferdiggjøre en form for betaling fra brukerne? Det er store spørsmål, som alle medieledere verden over tumler med.

Så til Sverige

En foreløpig konklusjon, som forhåpentlig blir permanent, er at kvalitet vil lønne seg, uavhengig av plattform.

I en situasjon der dekningen av hendelsesnyheter mer og mer må overlates til nettet, med svake muligheter for lønnsomhet, blir det desto viktigere å tilby lesere og brukere en merverdi i form av dybde, grundighet og vesentlighet. Honnørordene vesentlighet, troverdighet og nytte er når alt kommer til alt den beste begrunnelsen for at en satsning på undersøkende journalistikk ikke bare er til velsignelse for redaksjonene, men for dem vi er til for; leserne og brukerne. Og eierne.

Da Aftenbladets ledelse besluttet å satse mer systematisk på undersøkende journalistikk, var det ikke minst SKUPs fortjeneste. Sammen med kollega Erlend Frafjord deltok jeg på et seminar i SKUP-regi i 2007, der Åsa Nickander fra Helsingborg Dagblad fortalte om deres «Grävnav», en avdeling som i løpet av kort tid hadde stått bak en markert kvalitetsheving i den sydsvenske regionavisa. Etter foredraget tok vi kontakt og avtalte å komme på besøk for å lære mer. Etter noen måneder hadde redaktørkollegiet i Aftenbladet vedtatt en satsning som langt på vei er en blåkopi av Helsingborg-modellen, med noen lokale tilpasninger.

Lønnsom investering

I dag har den undersøkende avdelingen i Stavanger Aftenblad tre ansatte, inkludert skrivende gruppeleder. I tillegg disponerer gruppen over de fire

vaktsjefene i redaksjonen i de ukene disse har «skriveuke». Gruppen jobber nesten utelukkende i samarbeidsprosjekter med journalister fra faggruppene i redaksjonen.

Gruppen har eget budsjett for reiser og overtid, samt en egen pott med penger som kan brukes til å kjøpe fri kolleger fra vakt. Slik blir framdriften i prosjektene ikke unødvendig rammet av avbrudd. I 2009 gjennomførte gruppen 13 prosjekter. I tillegg ble en rekke prosjekter fra 2008 fulgt opp. Blant prosjektene var «På Flukt», en serie om svakheter ved de norske programmene for vitnebeskyttelse, avsløringen av Jernbaneverkets Merkur-prosjekt, som har brukt 600 millioner kroner på et signalanlegg som ikke fungerer, avsløringen av sviktende økonomi og intern uro ved Universitetet i Stavanger, serien «Dyre Dråper», som blant annet avdekket at 7 av 10 voldstilfeller i Stavanger skyldes overdreven alkoholbruk og en artikkelserie om naturvern, forurensning og avfall i Rogaland. Samtlige prosjekter er gjennomført som samarbeid mellom to eller flere journalister. Jeg har fortalt om Aftenbladets satsning på undersøkende journalistikk i ulike sammenhenger, blant annet til årsmøtet i Redaktørforeningen.

Et vanlig spørsmål er om ikke en slik satsing er veldig kostbar. Svaret er nei. Prosjektet «På Flukt», som det tok to journalister nesten to måneder å full-

føre, ble gjennomført med et overtidforbruk på to timer. Serien gikk i nesten to uker, ga seks førstesideoppslag i Aftenbladet, Aftenposten og Adresseavisen. Den ble også sitert i hele Norge.

Mange myter

Og her er vi ved kjernen: Den svenske modellen, som vi altså har forsøkt å kopiere, handler ikke minst om hvordan man skal bygge opp en kultur for undersøkende journalistikk i en hel redaksjon, ikke isolert i en «gravegruppe».

For meg er en hovedmålsetting ved å jobbe som leder på området undersøkende journalistikk å ta livet av en del myter om denne arbeidsformen. Undersøkende journalistikk er ikke magi eller trolldom. Dessverre er det min oppfatning at SKUP-konferansene i noen grad selv har bidratt til en mystifisering av gravejournalistikken. Den undersøkende journalistikken har til tider framstilt seg selv på en måte som er litt for høy og mørk, og det kan ha bidratt til å forsterke et inntrykk av journalister som arrogante og selvrettferdige. Det er et stempel vi som yrkesgruppe sliter med, fortjent eller ei. Undersøkende journalistikk er en forlengelse av den ordinære nyhetsjournalistikken, med litt andre virkemidler. Verre er det ikke.

Dette er viktig. Ett av hovedmålene med satsningen på undersøkende journalistikk er at hele redaksjonen skal få

muligheten til å delta i undersøkende journalistiske prosjekter. Dermed blir coaching og arbeidsledelse det viktigste verktøyet for å oppnå denne målsettingen. Coaching, altså veiledning, er rettet mot individer. Arbeidsledelse er rettet mot prosesser.

Å vise vei

Fordi journalister er forskjellige, må den individuelle veiledningen ta hensyn til dette. Noen trenger kanskje en å spille ball med og teste ut ideer på. Noen trenger hjelp til å rendyrke problemstillinger. Noen har spørsmål om metode, for eksempel systematisk overvåking, innsynskrav og så videre. Noen har etiske problemstillinger de trenger å drøfte. Andre trenger hjelp til å ta beslutning om sjangervalg. Noen vil jobbe alene, mens andre ønsker en skrivende partner.

Som gruppeleder driver jeg en stor grad av oppsøkende virksomhet, ved rett og slett å bevege meg rundt i gruppene for å høre hva som foregår. Jeg deltar også i de ukentlige planleggingsmøtene hvor gruppene forteller om saker som er planlagt for de nærmeste to ukene. Der hender det ofte at det dukker opp emner som kan egne seg for en grundigere behandling.

Coaching, altså veiledning av individene, handler først og fremst om å se og lytte. Og når man har sett og lyttet: Hvordan tilpasse virkemidlene slik at

denne personen vil yte sitt beste i prosjektet han eller hun jobber med akkurat nå? God veiledning skal ikke oppleves som invaderende eller overstyrende, men som en støtte. Men som leder må du også være tøff nok til å si i fra når noe ikke er godt nok. Når problemstillingen er for løs i fisken, etikken ikke er ivaretatt eller prosjektet ser ut til å koste for mye, målt i tid eller penger, til å kunne forsvares.

Spade til alle!

Jeg vil anslå at ca 20 prosent av arbeidstiden min brukes til ulike former for veiledning. Det finnes egentlig ingen faste rutiner for veiledningen, men de vanligste problemstillingene handler om å finne vinklinger, foreslå sjangervalg og andre fortellergrep, assistere ved innhenting av dokumenter og annen bruk av offentlighetslovgivningen, etablere rutiner for planlegging og uttegning av sakene. Det handler ikke minst om å serve de skrivende og fotograferende journalistene, slik at de kan bruke mest mulig tid på saken.

I tradisjonelle graveredaksjoner har oppfølgingen av prosjekter alltid vært et problem. Graverne graver, sakene kommer på trykk – og så dør saken fordi graverne allerede er i gang med neste prosjekt. Det er det viktig å unngå. Derfor må du som veileder legge til rette for samarbeid, der det som hovedregel alltid skal være med en journalist fra det redaksjonelle fagmiljøet som saken angår. Graver dere i barneidretten, skal dette være sportens prosjekt. Gjelder det anbudsjuks i en

kommunal etat – få med en av dem som dekker kommunen. Dermed er det ikke tvil om hvor oppfølgingsansvaret ligger når det aktuelle prosjektet er ferdig. Og ikke minst: Stadig flere av kollegene dine vil ha erfaring fra undersøkende prosjektarbeid – en erfaring de kan bruke når nye problemstillinger melder seg. Slik vil den kompetansen du sitter på som leder spre seg i redaksjonen, i stedet for å forbli innelukket i en mystisk «gravegruppe».

Å ta seg tid

Alt vi gjør i redaksjonen skal ha som overordnet mål at våre lesere får et så bra produkt som mulig. Arbeidsledelse, som handler om prosessene som må skje for at vi skal nå fram til leseren, skal være et bidrag til dette.

Alt for ofte ser vi gode journalistiske prosjekter som skjemmes av hastverk og dårlig planlegging. Når redaksjonen velger å la journalister bruke verdifull tid og krefter på å forsøke å gjøre en god sak enda bedre, må det samtidig legges til rette for at saken blir presentert på en måte som yter den rettferdighet.

Det betyr at arbeidslederen må sørge for at prosjektene ikke slår hverandre i hjel ved at de presenteres for tett etter hverandre. Alle oppslag som kan planlegges, bør planlegges. Desken må informeres i god tid. Og aller helst bør sidene være tegnet ut med spennende typografi og layout, gjerne med en fast designer. Dette har blitt en rutine i prosjektarbeidet. I samarbeid med desksjef, som leder produksjonen, settes det sammen et team av redigerer

og typograf som har ansvar for presentasjonen av prosjektet. Undersøkende avdeling sitter nær desken og har tett kontakt med den.

På den måten unngår vi at et godt prosjekt blir dårligere på grunn av slurv med presentasjonen. For Aftenbladets del har dette gitt resultater i form av premieringer for god avisdesign for to av fjorårets prosjekter.

Og dersom redaksjonen akkurat har startet opp en satsning på mer undersøkende journalistikk: Bruk tid på den første saken. Sørg for at den blir så bra som mulig, og nyt den kollektive stoltheten den utløser når den blir publisert. Vær raus med rosen, og la slitne kolleger kose seg med vissheten om at de har gitt saken det lille ekstra som gjør at redaksjonen nå har truffet blink.

Klare krav

Som arbeidsleder har du også ansvar for å sjekke at prosjektene din redaksjon bruker tid og penger på, oppfyller de målsettingene og de kvalitetskravene som redaksjonen opererer med. I Aftenbladet betyr dette at vi gjør flittig bruk av et leserpanel på 1500 personer. Dette er faste lesere (nett og papir) som har sagt seg villige til å bli kontaktet ofte med spørsmål om innholdet. Målingen av en rekke undersøkende prosjekter i

2008 og 2009 viser at vi treffer: Sakene er svært godt lest og svært godt likt. Vi scorer høyt på nyhetsverdi, lesverdighet, nærhet (angår meg), troverdighet og opplevd nytteverdi.

Undersøkende journalistikk handler ofte om emner som utfordrer og provoserer. Å avdekke kritikkverdige forhold er og blir en av pressens hovedoppgaver. Men derfor må du som arbeidsleder også ha mer enn gjennomsnittlig kunnskap om reglene som gjelder for konfronterende og kritisk journalistikk. Brudd på reglene om samtidig imøtegåelse og tilsvarerett er det som oftest fører til at redaksjoner blir felt i Pressens faglige utvalg. Men ansvaret vårt strekker seg lengre enn det. Vi skal være kritiske og vesentlige – men også redelige og skikkelige. Det er ikke nok å unngå å bli felt i PFU. Hvis du som leder har en dårlig følelse for en sak, er det alltid en god grunn til å gå en ekstra runde.

Gode undersøkende prosjekter virker motiverende internt i redaksjonen, fordi de oppfyller de kravene vi setter til samfunnsnyttig journalistikk. Dermed blir sakene også verdifulle eksternt, fordi de gir lesere, seere og lyttere en bedre forståelse av samfunnet. Bare slik kan pressen bli nyttig – og nødvendig – hver dag. ■

Harald Birkevold (42) har jobbet som journalist siden 1996, hovedsakelig i Stavanger Aftenblad. Har vært vært næringslivs-journalist i åtte år og jobbet ett år som gruppeleder for næringsliv. Siden 2007 har han vært ansatt som leder for avdeling for undersøkende journalistikk.

Systematikk, takk

Undersøkende metoder øker sannsynligheten for å løse større prosjekter. Men man må ha orden på det som graves frem.

Tekst: Trond Sundnes

International Reporters & Editors har i sin manual for undersøkende metode listet opp sentrale kriterier for at en sak kan defineres som undersøkende journalistikk. Ett av disse er at saken må «avsløre informasjon som noen ønsker å skjule fra offentligheten». ¹

Utfordringen i undersøkende journalistikk er at disse «noen», som sitter på de mest presise opplysningene om det som skal undersøkes, ikke ønsker å medvirke. Undersøkende metode dreier seg om å finne opplysninger og skaffe seg et overblikk over saken gjennom andre kanaler.

Vest Tank-ulykken (2008), Vannverksaken (2005), Finance Credit-saken (2002), Sertifikatsaken (2001) og NAT-Affæren (1997) er et knippe SKUP-vinnende saker som har fått store konsekvenser etter at forhold av stor offentlig interesse har vært forsøkt holdt skjult.

I alle disse prosjektene ble det brukt et sett metoder for å innhente tilgjengelig informasjon. Etter dager, uker eller kanskje måneder med jobb skal saken kunne gi svar på hvem, hva, hvor, når, hvordan og hvorfor – med hovedfokus på hvordan.² Hvorfor gjennomførte vedkommende svindelen, og hvordan kunne svindelen pågå så lenge? Hvor-

for betalte selskapet ut penger til en hemmelig agent, og hvordan gjennomførte selskapet disse utbetalingene?

1. Systematisering

Systematisering er å ordne opplysningene som innhentes på en slik måte at de er oversiktlige. Dette er og blir det aller viktigste metodiske grepet i undersøkende metode, uansett størrelse og varighet på prosjektet, og er den metoden som enkles lar seg overføre mellom ulike prosjekter.

Det er selvsagt mulig å snuble over svaret på et viktig spørsmål ved å bla seg gjennom en tilfeldig sammenrasket haug av dokumenter på skrivebordet. Men med systematisk jobbing vil det rett og slett være enklere å komme i mål med graveprosjektet. Ved å ta notater fra kildesamtaler, skrive ned stikkord fra dokumentene, ordne dokumenter kronologisk og lage nettverkskart blir det enklere å huske. Om arbeidet pågår over flere uker eller måneder, vil det være lettere å hente det frem dersom du har tatt pause fra saken.

Orden på PC-en

Systematiseringen kan begynne med å opprette en egen mappe på datamaskinen for hver sak det jobbes med. Her kan

det igjen lages et eget mappesystem for ulike elementer. I denne mappen bør det ligge en kildeliste og egne mapper for ulike typer dokumenter som etter hvert blir innhentet. Dersom prosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom flere kolleger, kan mappen plasseres på en fellesserver, slik at alle har tilgang. Ringpermen er fortsatt et kraftig metodetodevåpen. Det er enklere å bla i en perm enn å bla i dokumenter på PC-en. Det er enklere å ta notater og merke spesielt viktige dokumenter i en perm. Dokumenter er også enklere å vise. Den beste løsningen kan ofte være å ha dobbelt opp – både på papir og på pc. Gjennom internett kan man komme over enorme mengder opplysninger i løpet av kort tid. Flere programmer tilbyr både screenshots og muligheten til å lagre websidene fortløpende. I tillegg til å bevare oversikten, sikrer dette at all informasjon. Alt kan legges på datamaskinen og dermed være søkbart.

Kronologisk oversikt

I ethvert graveprosjekt vil utgangspunktet være at en eller flere hendelser har funnet sted. I tillegg til selve hendelsen(e) vil også forløpet og etterspillet utgjøre viktig informasjon når både i research- og skrivefasen. Kro-

nologien kan enkelt settes opp i word eller excel, og bør lages fortløpende etter hvert som saken blir undersøkt.

Hvem som har gjort hva og hvem som kjenner hvem er også relevant informasjon. Uten systematisering av relasjoner er det vanskelig å få full oversikt. Dette kan gjøres i Excel, i et av de etter hvert mange dataverktøyene for såkalt social mapping – eller rett og slett på et papirark.

Fordelen med å legge alt inn på PC-en er at materialet kan indekseres og gjøres søkbart. Dette gjøres enklest ved å installere Google Desktop eller lignende programvare, og vil dermed bli en lett tilgjengelig database med informasjon.

2. Strategi

Målet ved starten av ethvert journalistisk graveprosjekt vil være å få bekreftet eller avkreftet en eller flere hypoteser: (Se også: Hvordan komme opp med den gode hypotesen) «Vannverksjefen har underslått penger ved å sende falske fakturaer». «Styrelederen har beriket seg selv ved å tappe selskapet for penger», «Selskapet har blåst opp regnskapet ved å bokføre ikke-eksisterende avtaler» eller «Taxisjåføren har underslått penger og sendt dem til Pakistan». For å komme i mål

med verifisering er det viktig å tenke igjennom rekkefølgen av de metodiske grep som skal gjennomføres.

Journalister greier sjelden å få noen til å innrømme lovbrudd. Derfor er det dumt å begynne et graveprosjekt med å ringe den antatte gjerningspersonen. På dette stadiet vil journalisten normalt ha så lite informasjon at der er umulig å konfrontere vedkommende. Og samtalen kan føre til at kildeuniverset lukker seg før arbeidet med saken kommer i gang.

Strategien som velges vil avhenge av saken som skal løses, men gjennomgående vil følgende være en smart rekkefølge:

- Verifikasjon gjennom offentlig tilgjengelig informasjon.
- Verifikasjon gjennom kildearbeid og ikke-offentlig tilgjengelig dokumentasjon.
- Konfrontasjon.

3. Offentlig tilgjengelig informasjon

Det er en myte at undersøkende journalistikk består av masse hemmelige kilder, hemmelige dokumenter og informasjon som bare noen få veldig dyktige journalister kan få ut. Nøkkelen til å løse såkalte gravesaker ligger i første rekke i å ha fantasi og kreativitet nok til å hente ut offentlig tilgjengelig informasjon. Ved Center for Public Integrity i USA er researcherne pålagt flere ukers undersøkelse før de får lov til å begynne å snakke med kilder. De lærer opp til å oppsøke skriftlige og åpne kilder før de begynner telefonrunden og kildemøtene – og ikke minst konfrontasjonen.

Senteret anslår at 90 prosent av all in-

formasjon som trengs i en gravesak, er åpen informasjon som alle kan få tilgang til.³ Også i Norge bedrives undersøkende journalistikk i hovedsak med utgangspunkt i offentlig tilgjengelig informasjon.

Den Skup-prisvinnende «Vannverksaken» i Aftenposten i 2007 begynte med et tips og ble etterfulgt av verifikasjon gjennom helt åpne kilder: «Vi bestilte alle tilgjengelige regnskaper og årsmeldinger for de to selskapene fra Brønnøysund, alle år tilbake som var tilgjengelige, og leste dem». «Regnskapene/årsmeldingene var også mye i bruk som oppslagsverk underveis, blant annet for å identifisere politisk valgte styremedlemmer på ulike tidspunkter.»⁴ Det samme gjorde Rolf J. Widerøe og Tor Strand i saken om Lucia-stiftelsen i 2002: «Vi hentet ut regnskapene til samtlige firmaer hvor personer med tilknytning til Ezazi dukket opp. Vi samlet inn informasjon om 30 selskaper hvor Ezazi eller hans nettverk var involvert.»⁵

Neste steg er å tolke og analysere den offentlig tilgjengelige informasjonen. Bjørn Olav Jahr i Kapital, som vant SKUP-prisen i 2003, løste store deler av Finance Credit-saken basert på offentlig tilgjengelige regnskaper. Det var ikke vanskelig å finne regnskapene. Han var imidlertid den eneste som forsøkte å forstå og koble regnskapene med andre kilder.⁶

Offentlighetsloven som metode

Offentlighetsloven er et svært kraftig våpen og setter norske journalister i en privilegert situasjon sammenlignet med kolleger i mange andre land. Bruk av postjournaler og en aktiv bruk av Of-

fentlighetsloven kan gi tilgang til en enorm mengde dokumentasjon. Et eksempel Rune Ytreberg og Svein Bærens Skup-prisvinnende prosjekt «Rovfiskerne»: «Gjennom dokumenter bestilt via postlista i Fiskeridirektoratet, Fiskeridepartementet, Utenriksdepartementet, Mattilsynet, politiet mfl. laget vi selv en liste i Excel over samtlige russiske båter som drev fiske i Barentshavet. Med supplerende informasjon fra det russiske fiskeridirektoratet, russiske fiskere samt norske etater, la vi til eierforhold, havn, lastekapasitet, type båt etc på hver enkelt båt.»⁷

Og slik begynner metoderapporten til DN-teamet som avslørte Røkkens sertifikatsak i 2000: «Det første vi gjorde var å henvende oss til Sjøfartsdirektoratet hvor vi ba om å få kopier av alle dokumenter som Kjell Inge Røkke hadde innlevert i forbindelse med at hans sertifikat ble konvertert fra et svensk til et norsk.»⁸

Andre ganger er det kreativitet som må til for å finne opplysningene, slik Kjetil Stormark gjorde i Buchiki-saken i 1997: «I Telenor medias bibliotek gjennomgikk jeg gamle telefonkataloger fra 1973, for å finne ut hvem som hadde hatt de aktuelle telefonnumrene. Ikke alle numrene var oppført med retningsnumre. Jeg måtte derfor lete i mange ulike kataloger.»⁹

Undersøkende metode handler i første omgang om å begynne der informasjonen ligger åpent tilgjengelig, slik også NRK-journalistene Synnøve Bakke og Kjersti Knudssøn begynte sine avsløringer etter Vest Tank-ulykken. Etter først å ha vært i Slørvåg og sett – og ikke minst kjent lukten etter – eksplosjonen en måned tidligere, begynte researchen slik:

«Vi begynner med Vest Tank sine egne nettsider. Områdekart viser at det var

17 tanker på området før eksplosjonen. Disse var gruppert inn i tre tankgårder. Eksplosjonen skjedde i tankgård 2, og her ble samtlige fem tanker ødelagt som følge av eksplosjon og brann.»¹⁰

Medieomtale i eget og andre medier kan også være en viktig kilde for verifikasjon, slik det også var for de to NRK-journalistene: «Deretter leser og ser vi gjennom det som har vært av pressedekning av Vest Tank eksplosjonen. Vi er spesielt interessert i hva ledelsen sier om ulykken, og hvilke forklaringer de har på virksomheten. Det er totalt forvirrende. I et intervju tar de imot slop. I neste intervju snakker daglig leder om nafta, og i neste setning om vaskevann. Det eneste som er klart er at alt er uklart.»

4. Kildearbeid

Den første fasen med jakt på offentlig informasjon skal også brukes som en forberedelse til den neste fasen – den muntlige verifikasjonen av hypotesene. I jakten på informasjon er det viktig å kartlegge personene som er tilknyttet saksområdet. I tillegg til å identifisere personer, bør man gjøre seg opp en mening om «hvilken side» disse kildene kan tenkes å stå på. Vil kildene være vennlig innstilt til undersøkelsene eller vennlig innstilt til vedkommende som er utsatt for undersøkelsene? Kildene som finnes i en sak, kan deles opp i tre grupper:

Nøkkelaktører: Dette er personer som også har hatt innflytelse på hendelsen(e), og som derfor også sitter på primærinformasjonen. De kan dermed gi eksakt informasjon om det som har skjedd. Problemet er at nøkkelaktørene normalt ikke snakker, fordi

de kommer til å rammes av det som skal publiseres. Derfor vil disse ofte være blant de siste som blir kontaktet i et undersøkende prosjekt. «Whistleblowers» inngår også i denne gruppen, og er derfor svært sterke kilder.

Primæraktører: Dette er personer eller organisasjoner som har blitt berørt – positivt eller negativt – av hendelser som har funnet sted. Det er i denne gruppen journalister normalt vil finne de fleste kildene. I denne gruppen er det imidlertid også kilder som kan ha tjent på det kritikkverdige som har skjedd. Dette gjør det viktig å kartlegge kildenes ståsted på forhånd og bedrive kildekritikk under og etter samtaler.

Sekundæraktører: Personer som har blitt indirekte rammet – positivt eller negativt – av hendelsen(e) som har funnet sted, eller som på annen måte har fått kjennskap til disse. Disse oppfattes ofte feilaktig som de dårligste kildene. Et flertall av sekundærkildene vil sitte på begrenset informasjon. Men blant disse finnes også personer som kan sitte på små utdrag av viktige opplysninger som kan lede journalisten videre til nye kilder.

5. Kildekritikk

En gravesak er aldri en énkildesak. Som hovedregel skal heller ikke opplysninger i saken basere seg på én kilde alene. En stor del av et graveprosjekt handler derfor om å sikre så mange kilder som mulig. På denne måten kan ulike op-

plysninger verifiseres opp mot hverandre. Her er systemiseringsarbeidet som er gjort underveis viktig.

All informasjon kan i utgangspunktet være falsum. E-poster og dokumenter overlevert av kilder kan være falske. Selv offentlige dokumenter kan inneholde feil. Men den viktigste kildekritikken skal gjøres mot muntlige – og særlig kilder som krever anonymitet. Mange kilder vil ha en egen agenda. De føler seg kanskje forbigått av den som skal omtales i saken, eller urettferdig behandlet. Andre kilder snakker fordi de synes det er spennende. Alt dette vil farge kildenes syn og tanker – tanker som kanskje skal publiseres.

Kildekritikken vil ofte føre til at opplysninger, kanskje til og med noen av de meste oppsiktsvekkende opplysningene i saken, må utelates. Dersom det ikke finnes noen verifikasjon for det en kilde sier, er kildens ord like mye eller lite verdt som uttalelsene til den personen som er i søkelyset. Skriftlig offentlig informasjon kan man i utgangspunktet stole på – men heller ikke informasjon i et dokument fra Brønøysundregistrene kan alltid bli tatt for gitt. Dersom to offentlige dokumenter gir ulike opplysninger, må opplysningene verifiseres for å finne ut hva som er riktig.

6. Faktasjekk

Samme hvor godt metodisk arbeid som er gjort i saken, vil den stå og falle på at det som kommer på lufta eller på trykk, stemmer med de faktiske forhold. Når

saken er klar for publisering gjenstår derfor den viktigste jobben: Faktasjekken. Paris-baserte Mark Lee Hunter driver opplæring innen undersøkende journalistikk, og sier det slik: «Du kommer til å gjøre feil. Alle gjør feil. Noen ganger er det måten du presenterer noe, andre ganger er det substansen av det du presenterer. Uansett er det et problem. De smarte retter opp disse problemene, mens amatørerne håper at ingen vil oppdage dem. Dessverre er det alltid noen som oppdager dem, og det er vanligvis ikke en venn av deg.»¹¹

Den ene gale opplysningen som kommer på trykk eller på lufta, er den opplysningen som vil bli brukt neste dag for å så tvil om hele historien. Og samme hvor uvesentlig denne opplysningen kan oppleves, vil den brukes for alt den er verdt.

Faktasjekken bør gjennomføres av minst én person som ikke har vært involvert i skriveprosessen. I faktasjekken skal alle faktiske opplysninger sjekkes. Den jobben kan fremstå som både kjedelig og tidkrevende, men som Mark Lee Hunter skriver: «mindre utmattende enn å forsøke å forsvare seg i

retten eller andre plasser mot en beskyldning om at du ikke hadde peiling på hva du snakket om».¹²

Og før saken publiseres, gjøres en siste og svært viktig sjekk av saken opp mot Vær Varsomplakatens punkt 4.14 – den paragrafen som flest journalister synder mot:

«De som utsettes for sterke beskyldninger skal såvidt mulig ha adgang til samtidig imøtegåelse av faktiske opplysninger.» ■

Kilder:

1. IRE/Investigative Reporters and Editors Handbook 2. *Story-Based Inquiry: A manual for investigative journalists* (2009) 3. *Story-Based Inquiry: A manual for investigative journalists* (2009) 4. *Metoderapport «Vannverksaken»* (2005) 5. *Metoderapport «Lucia-stiftelsen»* (2003) 6. *Metoderapport «Finance Credit Skandalen»* (2003) 7. *Metoderapport «Rovfiskerne»* (2004) 8. *Metoderapport «Sertifikkatsaken»* (2001) 9. *Metoderapport «Bouchiki-saken»* (1998) 10. *Metoderapport «Mitt skip er lastet med»* (2009) 11. *Story-Based Inquiry: A manual for investigative journalists* (2009) 12. *Story-Based Inquiry: A manual for investigative journalists* (2009)

Trond Sundnes (35) er journalist i Dagens Næringsliv, Magasinet. Bakgrunn fra Vikebladet Vestposten, Vårt Land, Aftenposten og VG. Medlem av Skup-styret (2000-2004) og representantskapet (2004-2010). Fikk Skup-prisen for UDI-skandalene (2001) og Skup-diplom for «Fast Fix» (2008).

Bit for bit

- Skal du lykkes som reporter, må alle opplysninger systematiseres!

Tekst: Gunnar Hultgreen

Salven kom fra en eldre kollega for mange år siden, og var min første virkelige leksjon i journalistikk. Siden har jeg spart på hvert eneste telefonnummer. I mange år ble navn, nummer, adresse og en kort forklaring på sak, person, hvorfor og når vedkommende var blitt kontaktet skrevet ned i ei bok. I dag har jeg nærmere 4000 telefonnummer lagret – en herlig blanding av hemmelige numre og annet jeg kan få bruk for. Da vi kunne pakke ned de grønne kulehodeskrivemaskinene og bruke datamaskiner ble alt enklere. I dag oppdateres telefonlista med noen tastetrykk.

Hva vil du?

Olof Palme skrev i 1968 boka «Politik är att vilja». Det samme kan sies om journalistikk. Journalistikk er å ville noe - og det er ikke nødvendigvis de store ressursene som skal til for at journalistikken får konsekvenser.

På midten av åttitallet jobbet jeg som journalist i den nå nedlagte avisa Fremtiden i Drammen. I postjournalen til en av kommunene fant jeg et brev fra et fortvilet ektepar, som klaget på et vedtak i bygningsrådet. Kommunen hadde pålagt dem å rive garasjen de hadde på egen tomt, for at naboen skulle få ny og sikrere innkjørsel. Innstillingen til kommunestyret var klar: Garasjen skulle rives. Først trykket vi en artikkel om hva som hadde skjedd, deretter en

oppfølgingssak med spørsmål til de politiske partiene i kommunen. Da snudde flertallet i kommunestyret. Ekteparet beholdt garasjen og naboen måtte lage innkjørselen på egen tomt.

Å komme til Dagbladet fra en mindre lokalavis i 1990 var som å komme til paradiset. Hadde man en begrunnet idé, var det bare å jobbe. Avisa opprettet også en gravegruppe som skulle avsløre de store skandalene. Jeg jobbet i gruppa en periode, men fant raskt ut at jeg egentlig likte bedre å grave alene. For selv om det er hyggelig å jobbe med kolleger, må man ikke alltid være flere for å oppnå resultater. Det betyr ikke at det ikke er helt nødvendig å drøfte problemstillinger og få en second opinion. Det er det. Men det kan man like gjerne gjøre med en kollega eller en arbeidsleder som i en gravegruppe.

Tillit tar tid

For å få innpass i forskjellige miljøer er man avhengig av tillit. Det forutsetter at man ikke har en skjult dagsorden. Noen av dem jeg har skrevet kritiske artikler om har selvfølgelig blitt forbannet og umulige å forholde seg til – men de tilhører unntakene. De fleste kilder har jeg opprettholdt et profesjonelt forhold til – fordi de aksepterer redelig og kritisk journalistikk.

En kontakt er en person alle kan ringe til og få de samme opplysningene. En

kilde er en person som selv tar kontakt og gir deg som eksklusiv informasjon. Gjerne i fellessaker, men også med egne, nye saker. Veien er imidlertid lang fra den første kontakten blir tatt til vedkommende blir en kilde, og det krever noe helt annet enn å spandere middager og sende tipshonorar. Kilder må opparbeides og vedlikeholdes gjennom nitidig og seriøst arbeid. Det viktigste er ofte hva som kommer på trykk – om man klarer å bruke og forvalte opplysningene man har fått slik at den som sitter på informasjonen begynner å stole på deg.

Ofte kommer man også på sporet av de beste historiene ved å snakke med folk utenfor kontoret i lunsjen. Opplysninger som kan utvikle seg til å bli en viktig sak kan like gjerne komme fra en person som ikke aner betydningen av informasjonen vedkommende forteller om.

Skap system

Lørdag 12. februar 1994 skulle OL-ilden tennes på Lillehammer. Norge skulle på verdenskartet. Men det var ikke åpningsshowet som stjal overskriftene hos CNN og BBC. Samme natt slo tyver til og stjal Edvard Munchs «Skrik» fra Nasjonalgalleriet i Oslo.

Fra mandag 14. februar jobbet jeg på heltid med tyveriet. Gjennom flere år hadde jeg opparbeidet et forhold til flere etterforskere i politiet – som det skulle vise seg var sentrale i etterforskningen. Men kanskje enda viktigere enn politikildene, var kontaktene i kriminelle miljøer. Etter

å ha brukt de første dagene til å forhøre meg rundt i forskjellige miljøer, tydet mye på at et kriminelt nettverk kunne stå bak tyveriet. Hver eneste dag var jeg i kontakt med politiet, møtte kriminelle eller ringte dem for å høre om det var noe nytt – i tillegg til også å snakke med styreformannen ved Nasjonalgalleriet – presis klokka 22.50 hver dag. Hadde noe skjedd, ville vi rekke å få det med i førsteutgaven som hadde deadline ved midnatt. Jeg fisket etter detaljer og satt dem sammen med opplysninger fra kriminelle og det jeg hadde funnet ut via kontaktene i politiet. Da saken eksploderte visste jeg hvor jeg skulle lete for å få informasjon. Og når man har mange opplysninger, kommer flere nærmest av seg selv. De jeg ikke kjente, og som på en eller annen måte var innblandet, tok kontakt selv.

I saker som tyveriet av «Skrik» var det en fordel å jobbe alene. Jeg hadde oversikt og full kontroll over hva som var gjort og hva som måtte gjøres for å komme videre. Likevel var det sannsynligvis systematikken som avgjorde.

Det er ikke sånn at man er journalist fra kl 09.00-16.30, mandag til fredag. Jeg har ingen bryter jeg slår av og på. Jeg er alltid journalist - og lojaliteten ligger hos redaksjonen. For igjen: Det handler ikke alltid om ressurser. Egenskaper som aldri å gi opp, ta en ekstra telefon og sjekke en sak på nytt koster ikke nødvendigvis noe annet enn tid. Den kan det være vel verdt å bruke. ■

Gunnar Hultgreen (48) har vært ansatt i Dagbladet siden 1990, der han primært har jobbet med krimjournalistikk. Har tidligere jobbet i blant annet Fremtiden.

Hvem er Ola og Kari?

Før handlet det om møter i garasjelegg og snoking i papirarkiver. Nå har nettet gitt oss en ny verktøykasse til å kartlegge privatpersoner med.

Tekst: Ståle de Lange Kofoed

Uansett hvilken søkemotor du måtte foretrekke: Verken Google, Kvasir eller Bing er journalister. Det er vi som må mate dem med de riktige spørsmålene for å få svarene vi ønsker. Å ta utgangspunkt i at søkemotoren er dum og at det er du som er smart, er derfor et godt sted å starte.

Informasjonen i søkemotorene ligger i flere dybder. Det må vi også ta hensyn til når vi begynner undersøkelsene våre. De fleste som har påbegynt en personundersøkelse ved å google et navn, får raskt treff i forskjellige skattelister, firmakataloger og andre forum på nettet der vedkommende har ytret seg eller blitt omtalt. Felles for disse treffene er at de befinner seg i det vi kaller overflatewebben¹. Denne delen av nettet kan vi definere som alle de nettsidene som søkemotorene har oppdaget og indeksert. Det vi ikke får ved å taste inn et personnavn, er alle nettsidene som søkemotoren ikke har tilgang til i indeksen sin. Det betyr at du ikke får tilgang til de potensielle treffene som ligger i andre databaser, registre og strukturer.

Dype dykk

Telefonkatalogen på nett er en slik database. Søkemotoren oppdager selve telefonkatalogen, og gir deg nettadressen

www.telefonkatalogen.no som et av treffene når du gjør søket. Men, den klarer ikke å åpne katalogen uten at du selv blir opp på siden du vil gå til. Det gjør du ved å taste inn navnet på personen. Du får da opp en side fra dypet av databasen. Når du går ut av siden forsvinner den ned i dypet igjen, skjult for søkemotoren. Den ligger i det vi kan kalle den dype webben, eller den usynlige webben².

For å finne informasjon i den dype webben benytter du deg av tottrinnsmodellen for søk³. Først må du finne kilden for informasjonen du er ute etter - i dette tilfellet telefonkatalogen. Når du har funnet kilden, kan du i neste steg søke etter det du er ute etter i et søkefelt.

Avanserte valg

Selv om det er enklere å finne informasjon på overflaten av nettet enn i dybden, betyr ikke det at all overflateinformasjon er unyttig. Den beste måten å navigere i det søkemotoren allerede har funnet, er ved å bruke det avanserte søket. På Google ligger denne muligheten rett til høyre for søkefeltet (på forsiden av www.google.no eller www.google.com).

Ved å åpne det avanserte søket, gis det en rekke muligheter for å sette begrensninger. Min favoritt for personrelaterte søk innenfor avanserte søk, er muligheten

for kun å velge en resultatliste basert på format. Det betyr i praksis at jeg kan velge kun å få treff i powerpointfiler, eller excelfiler. Særlig excelfiler kan gi gode resultater for personrelaterte søk. Idrettslag, frivillige organisasjoner og andre legger ofte ut telefon- adresse- og epostinformasjon til aktive medlemmer og deltakere. Et søk på navnet du er ute etter og en begrensning til filetype: xls, gir deg svar på om denne informasjonen finnes i excelark som ligger åpent på nettet.

De fire store

På personsøkkursene våre på IJ legger vi stor vekt på det å koble de forskjellige informasjonsbitene du finner i de forskjellige dybdene av nettet, eller fra nettsider på forskjellige språk fra ulike land. Den beste informasjonen om norske personer og norske forhold ligger ikke nødvendigvis på norske nettsider på norsk. Kanskje finner vi det vi er ute etter lettere på amerikanske offentlige nettsider?

Koblingen av ulik informasjon er ofte et resultat av enkle nettsøk i kombinasjon med søk i mer spesialiserte og gratis databaser eller registre, og søk i betalingsbaser. Sjekklister ved personundersøkelser på nettet bør derfor alltid involvere det

vi kan kalle de fire store nettstedene for denne type undersøkelser:

- www.google.com og andre søkemotorer
- www.telefonkatalogen.no eller tilsvarende
- www.norid.no for informasjon om norske nettadresser og dem som har registrert dem
- www.brreg.no for forretningsinformasjon.

Gjør du et søk på et personnavn i Norids domenedatabase, der alle .no adresser er registrert, finner du alle domener registrert på en person, og når domenet er registrert. Det samme finner du for firmaer og andre organisasjoner. For hver oppføring får man informasjon om kontaktpunkter som telefonnummer, adresseopplysninger og epostadresse. For internasjonale domenesøk på alle andre adresser enn .no, er en internasjonal domenedatabase som www.domaintools.com et godt sted å starte. Denne nettjenesten tilbyr noen grunntjenester gratis, mens du mot betaling kan få ytterligere informasjon om nettstedet og deres eiere. VG-teamet som vant SKUP-diplom for 2008⁴ for sin gransking av nettstedet www.nakenprat.com og eieren bak dette, brukte noen timer inne på

Domaintools. I Foretaksregisteret i Brøn-
nøysund kan vi også finne opplysninger
om hvem som står bak foretak. Også her
er det enkelt å finne telefonnumre, adres-
seopplysninger og oppgitte epostadresser.
Felles for begge disse registrene er at den
som enten oppretter et firma eller regis-
trerer en nettadresse, oppgir personlige
opplysninger til det de oppfatter som en
offentlig instans. Opplysningene er ofte
av en helt annen karakter enn det den
samme personen ville lagt ut på nettet om
seg selv. For oss som journalister betyr
det i mange tilfeller tilgang til hemmelige
telefonnumre, hemmelige adresser og
epostadresser som ellers ville vært svært
vanskelige å finne.

Finn finansene

Koblinger av opplysninger fra de fire
store nettstedene vil ofte føre oss ut på
nye oppdagelsesferder, ettersom vi stadig
lærer mer om det vi undersøker. Basert
på tjenestene som hittil er nevnt er det
lite å finne om personer og firmaers fi-
nansielle status. For å tilnærme oss dette
må vi bruke et nytt sett av verktøy for å
finne forretningsinformasjon.

Det finnes etter hvert noen gratis nettst-
eder for forretningsinformasjon i Norge.
Felles for disse er at du får opplysninger
om hvilke firmaer personen er involvert
i, hvor mange vedkommende har en rolle
i, firmaets regnskaper for et visst antall
år (som regel uten fotnotene dessverre)
og en del annen varierende informasjon.
Proff.no er kanskje det beste av disse,
mens Purehelp.no er en annen. En fordel
med Proff.no er at den har begynt med

visualisering av treff, som gjør det lettere
for oss å koble personer med felles økon-
omiske interesser sammen. Tidligere, og
i de fleste andre gratis- og betalingsverk-
tøy, er dette hittil kun blitt presentert som
lister, der vi har måttet gjøre en større
del av jobben selv. Informasjonen vi får
i slike gratistjenester kobler vi med in-
formasjonen vi allerede har funnet ved å
bruke de fire store.

Verdt å nevne er også prosjektet
Maktbasen⁵ til NRK Brennpunkts Espen
Andersen. Gjennom arbeidet med denne
basen har Andersen nettopp koblet in-
formasjon fra forskjellige kilder for å gi
oss en oversikt over folkevalgte, deres
offentlige verv og koblinger mot det pri-
vate næringsliv både nasjonalt, regionalt
og lokalt.

I tillegg til de omtalte gratistjenes-
tene for å innhente personinformasjon,
finnes det også gode betalingstjenester.
Felles for disse er at de innhenter og
bearbeider offentlig informasjon, for så
å selge dette videre. Bizweb og Ravn-
info er kjente verktøy for en del av den
norske journaliststanden. De er begge
gode verktøy, men personlig bruker jeg
i større grad Proff Forvalt, som er en
utvidet utgave av gratistjenesten Proff.
En av fordelene med denne er at du ikke
trenger å være økonom for å få noe ut av
regnskapstall. Godt forståelige grafer og
prosentvise prediksjoner om likviditet og
konkurssannsynlighet gjør det lettere å
være «halvstudert røver».

Sosiale medier

For bare noen få år siden måtte vi tråle

gruppene i blant annet MSN, Yahoo og
Google og logge oss på IRC-kanaler
for å finne personinformasjon. Med ut-
viklingen av sosiale mediekkanaler som
Facebook, MySpace, LinkedIn, Net-
tby og Twitter har undersøkelsesmu-
lighetene forandret seg radikalt. Godt
over to millioner nordmenn har profil
på Facebook, og det er her og på andre
sosiale nettsamfunn mange av torgdebat-
tene og samtalene i samfunnet har flyttet
inn. Samtidig legger vi ut mye person-
lig informasjon om alt fra sivil status til
bilder og videoer av oss selv, barna og
kjæledyrene.

I hvilken grad vi kan bruke informasjo-
nen vi finner i slike kanaler journalistisk,
er problematisk. Det har ført til mange
etiske diskusjoner i norske redaksjoner.
Det er uansett helt klart at informasjo-
nen i de sosiale samfunnene er en gull-
grube for enhver som er ute etter å samle
personinformasjon. Det som kan van-
skeliggjøre innsamlingen, er at flere av
disse tjenestene krever innlogging. Det
er likevel til en viss grad mulig å omgå
påloggingskravet ved å utnytte søkeop-
eratorene hos forskjellige søkemotorer.
Googlesøket: inurl:profile site:facebook.
com begrenser for eksempel søket ditt
kun til Facebookprofiler. Det du ber om,
er at ordet "profile" skal være med i UR-
Len eller nettadressen, og at det kun skal

søkes på domenet Facebook.com. I våre
spørhundkurs har det å søke etter infor-
masjon i sosiale medier blitt veldig pop-
ulært det siste året.

Oppsummert kan vi si at en god start på
en personundersøkelse ved bruk av nettet
er å begynne med de fire store, for så å
koble informasjonen mot gratistjenester
og eventuelt betalingstjenester for økon-
omisk informasjon. Glem heller ikke å
sveipe innom sosiale medier, aktuelle
databaser og registre, og husk at det kan
ligge noe i det store utland også. Det
er likevel viktig å poengtere at mye av
den beste journalistikken fortsatt gjøres
«analogt», gjennom snoking i doku-
menter som ikke ligger på nettet og ved
å opprettholde et godt kildenettverk i den
virkelige verden. Møter i garasjeanlegg
går heller aldri av moten – selv om net-
tresearch har blitt et svært viktig tillegg
til vanlig journalistisk virksomhet. ■

Kilder:

1. http://en.wikipedia.org/wiki/Surface_Web
2. http://en.wikipedia.org/wiki/Deep_Web
3. Som beskrevet i boka «Digital Sporhund».
<http://www.digitalsporhund.no/2009/06/11/bestill-digital-sporhund-boka-allerede-na/>
4. Les metoderapporten her:
<http://www.skup.no/Metoderapporter/2008>
5. <http://www.nrk.no/maktbasen>

Ståle de Lange Kofoed (44) er fagmedarbeider ved IJ. Tidligere redak-
sjonssjef i NTB Pluss, journalist og vaktstjef i VG Nett, og reporter i «TV
2 Hjelper Deg». Sammen med Tord E. Nedrelid har han også forfattet
boken «Digital sporhund - søk på Internett med journalistisk metode»
(2009).

Ny lov, færre brukere

De elektroniske postjournalene er verktøy i verdensklasse. Likevel er det bare et mindretall som bruker metodene regelmessig.

Tekst: Per Anders Johansen

I fjor ba norske journalister om innsyn i 4100 færre saker enn i 2006 ved hjelp av elektronisk postjournal for statsforvaltningen. Det kommer etter over 20 år med oppgang.

Selv om nedgangen bare er på 5,5 prosent, og selv om norske journalister fortsatt er langt mer aktive enn for ti år siden, er tallene likevel bekymringsfulle. 30 år etter at offentlighetsloven ble innført og med lovendringene som kom i fjor, burde utviklingen ha gått den andre veien. Av de 483 redaksjonene, organisasjonene, institusjonene og selskapene som hadde tilgang til elektroniske postjournaler, var det 263 som ikke bestilte et eneste dokument. Mange av disse er små organisasjoner, og enkelte av dem er nedlagt.

Flere store redaksjoner må dessuten finne seg i å bli slått ettertrykkelig av studentene ved journalistlinjen på Høgskolen i Oslo. I løpet av et par dager i 2009 med kurs i postjournaler krevde de ca 40 studentene innsyn i flere saker enn alle journalistene i redaksjoner som VG, Dagbladet, NTB, Adresseavisen og Dagens Næringsliv gjorde i løpet av et år.

Flest fra Aftenposten

Journalistene i NRK og Aftenposten er flittigst til å kreve innsyn, og står for nesten en tredel av alle elektroniske innsynsbegjæringer i statsforvaltningen. Tallene for NRK blir imidlertid langt mindre positive når de brytes ned til enkeltredaksjoner og man tar høyde for at NRK har 1500 journalister. Dagsrevyen, Dagsnytt og NRK Nordland står for nesten halvparten av alle innsynsbegjæringene fra allmennkringkasteren.

VG har falt kraftig på listen, og krevder nå mindre innsyn enn både NTB, Dagbladet og Bergens Tidende. VG har tidligere har vært blant de to-tre største redaksjonene i arkivene. Flere større regionsaviser skårer også lavt. Blant de rene nettredaksjonene skiller ABC Nyheter seg ut som den klart mest aktive redaksjonen.

Tatt i betraktning at en enkelt journalist som er aktiv i journalene lett leverer fra en til 2000 innsynsbegjæringer i løpet av et år, så er tallene for mange av redaksjonene svært lave. Slik sett kan dette også tolkes som nok et eksempel på at mediene kutter ressurser.

Hvorfor lete?

Det er mange gode grunner til at norske journalister burde prøve å bruke offentlighetsloven, enten de har gjort det før, eller vurderer å prøve for første gang. Dette er noen av dem:

- Den nye offentlighetsloven har vist seg å være til mye bedre hjelp enn mange spådde.
- Gjennom informasjonsavdelingene spys det ut mer politisk spam enn noensinne. Følger du skriftlige spor er det lettere å trenge gjennom PR-støyen.
- Det er gratis og enkelt.
- Det gir raske resultater - de fleste svarer innen tre dager.
- Du finner frem til saker og kilder du ikke trodde eksisterte.
- I løpet av kort tid kommer en ny versjon av elektroniske postjournaler, med enda flere etater og departementer, blant annet Finansdepartementet og Statsministerens kontor.

Slipper innsyn

Tallene viser at store deler av statsforvaltningen slipper nesten fullstendig unna krav om innsyn. Store etater som Norad, Konkurransetilsynet, Oljedirektoratet, SSB og Luftfartstilsynet mottok nesten ikke innsynsbegjæringer i 2009. Det samme gjelder også Statsministerens kontor og Finansdepartementet, som i årevis har nektet å være med i de elektroniske postjournalene. Samtidig er Justisdepartementet i en helt annen særklasse – og det mest populære departementet med over 7200 innsynsbegjæringer i løpet av ett år.

Innsynskrav i statsforvaltningen fra norske redaksjoner 2009

NRK _____	12760*
Aftenposten _____	8272
TV 2 _____	5457
Bergens Tidende _____	3648
Høgskolen i Oslo _____	3584
Dagbladet _____	2571
NTB _____	2542
Verdens Gang _____	2123
Adresseavisen _____	1563
Dagens Næringsliv _____	1327
ABC Nyheter _____	1315
Klassekampen _____	1312
Fiskaren _____	1284
Høgskolen i Volda _____	867
Dagsavisen _____	853
Stavanger Aftenblad _____	752
Montel powernews _____	718
Teknisk Ukeblad _____	679
Finnmark Dagblad _____	638
Fædrelandsvennen _____	587
Vårt Land _____	576
Varden _____	495
Nordlys _____	445
Bergensavisen _____	436
Haugesund Avis _____	433
P4 _____	407
Universitas _____	398
Avisens nyhetsbyrå _____	344
Computerworld _____	340
Nationen _____	332
Nettavisen _____	332
NA24 _____	275
Finnmarken _____	259
Fremover _____	235
Budstikka _____	210
Nye Troms _____	210
Petromedia _____	202
Sunnmørsposten _____	202
Rogalands avis _____	195
LO media _____	186
Hordaland folkeblad _____	162
Oppland arbeiderblad _____	151
Kommunal rapport _____	150
Romerikes blad _____	123
Sykepleien _____	110
Helgelands blad _____	105
Tønsberg blad _____	102

* NRK-tallene omfatter alle distriktskontorer og redaksjoner i NRK. De største NRK-redaksjonene er Dagsrevyen (2542), Dagsnytt (1489), NRK Nordland (1391), NRK P2 kulturnytt (628), NRK Østlandssendingen (512) og NRK Rogaland (494). * Omfatter redaksjoner som har bedt om innsyn i mer enn 100 dokumenter i løpet av 2009.

Hvordan velge?

Postjournalene er en malstrøm av informasjon. Flere millioner dokumenter pumpes ut av offentlige etater i løpet av ett år - og det er ingen tvil om at det meste er så innholdsløst, uinteressant og kjedelig at det kan være deprimerende å tenke på at skattepengene går med til slikt svada. Journalgraving har slik sett klare paralleller til en av mine favoritt-hobbyer, nemlig fiske. Det hjelper å være utholdende, og det gjelder å vite hvor fisken står.

Her er noen råd:

- Se etter dokumenter som kan inneholde konkrete fakta, for eks «rapport», «evaluering», «revisjon», «notat», «statistikk», «tiltak», «klage» eller «innspill».
- Spesialiser deg, og følg noen etater/departementer regelmessig. Lær arkivkodene eller forkortelsene til seksjoner som du vet arbeider med saker du er interessert

Disse får flest innsynkrav:

Justisdepartementet	7207
Kultur- og kirke departementet	4614
Utenriksdepartementet	4575
Politidirektoratet	4469
Samferdselsdepartementet	4382
Helse- og omsorgsdepartementet	4296
Mattilsynet	4091
Arbeids- og inkluderingsdep.	4051
Kunnskapsdepartementet	3001
Forsvarsdepartementet	2877

i. I sentralforvaltningen kan enkelte departementer ha et så stort saksområde, at du risikerer å kaste bort tiden hvis du skal skumme gjennom alle sakene.

- Ikke gi deg før du har fått vedleggene, eller vedlegget til vedlegget. Mange dokumenter etterlater spor etter andre dokumenter hvor de virkelige nyhetene ligger.
- Bruk den nye paragraf 9 - den gir mulighet til å kreve «sammenstilling» av dataopplysninger.
- Les dokumentene med et kritisk blikk, og husk at byråkratene bevisst forsøker å tilsløre eller tåkelegge sakens realiteter gjennom språk og ordvalg.
- Klag mer. Mange av de mest spennende sakene ligger ofte i offentlighetslovens grenseland. De mest følsomme og viktige sakene kommer gjerne i gråsonen, hvor det blir et spørsmål om skjønn. ■

... og disse får færrest:

Statens informasjonstjeneste	0
Statskonsult	11
Landbrukstilsynet	25
Departementenes servicesenter	39
Luftfartstilsynet	66
Statistisk sentralbyrå	132
Havforskningsinstituttet	226
Konkurransetilsynet	239
Norad (DU)	349
Oljedirektoratet	469

Per Anders Johansen (44) er journalist i politisk avdeling i Aftenposten. Redaktør i NRK Brennpunkt 2001-2002, og nyhetsredaktør i NRK 2002-2007. Journalist i NRK Dagsnytt 1990-1994 og journalist i Aftenposten 1994-2000. Underviser ved bl.a. Høgskolen i Oslo, Europeisk journalistsenter i Maastricht og Nordisk journalistsenter. En SKUP-pris og to SKUP-diplomer.

Følg pengene

Da Finance Credits Trond Kristoffersen ble dømt hevdet myndighetene at 1,2 milliarder kroner var sløst bort. Jeg tror det fortsatt finnes penger.

Tekst: Bjørn Olav Jahr

Mange journalister drømmer om å finne den skjulte skatten, de gjemte pengene. Få er det forunt. Jeg var svært nær. Det vil si, jeg hadde bevisst at Finance Credits regnskapsmessige verdier var en stor bløff. Det ga gründerne Torgeir Stensrud og Trond Kristoffersen lange fengselsstraffer, Kapital og meg SKUP-prisen. Finansselskapets banklån var derimot ingen bløff. Men hvor hadde pengene tatt veien? Borte? Sølt bort? Tapt? Ja, i henhold til Økokrim og Finance Credits bostyrere. Jeg tror fortsatt at pengene finnes. Problemet er at ingen tar ansvar for å forsøke å finne dem.

Jeg skal først vise hvordan jeg avdekket Stensrud og Kristoffersens tapping av Finance Credits midler, deretter hvor enkelt det ville vært å komme på sporet av store pengesummer i etterkant av kollapsen.

Tappingen

I hovedselskapets 2001-regnskap fremgikk det at Finance Credit hadde kjøpt fem selskap fra gründerne for om lag 640 millioner kroner. Selskapene hadde – til tross for at de knapt var verdt papiret regnskapskrumspringene var skrevet på – en bokført egenkapital på til sammen nærmere 100 millioner kroner. Og selv om brorparten av kjøpesummen ble brukt til å oppgradere aksjekapitalen, førte jekkoperasjonen til at gründerne med ett

hver for seg hadde flere hundre millioner kroner til gode på selskapet. Dermed var også veien til å tappe selskapet kort; Torgeir Stensrud kunne kjøpe hotell, samfunnshus og andre eiendommer i Hønefoss, Trond Kristoffersen kunne kjøpe luksusleiligheter, eskortepike og dyr champagne i London – alt mulig gjort gjennom sleipe selskapstransaksjoner, banker med mer penger enn vett og sam arbeidsvillige revisorer.

Det er verdt å merke seg at jekkoparasjoner som den beskrevet over slett ikke er uvanlig i norsk næringsliv. Journalister med ønske om å sprekke andre bobler bør særlig se etter goodwill, investeringer i datterselskap, fordringer på nærstående selskap og fordringer på selskap i samme konsern i regnskapene.

Jakten på pengene

To britiske klienter påførte alene Finance Credit tap på rundt 200 millioner kroner. I det ene tilfellet hevdet man seg svindlet for 60 millioner kroner fordi klienten solgte selskapet fiktive fakturaer. Underlig nok unnlot Finance Credit å anmelde denne angivelige svindelen. I det andre tilfellet tapte Finance Credit 140 millioner kroner på en rekke småfakturaer. Disse fakturaene var også tilnærmet verdiløse, foruten at de holdt Finance Credits ansatte i England i arbeid. Jeg

har selv vært gjennom Økokrims avhør av involverte i Finance Credit; det er ikke mulig å se at noen av de ansvarlige for de to ovennevnte klientselskapene er avhørt. At denne skjødesløse etterforskningen åpner for at noen kan ha stukket av med enorme kickbacks, er innlysende. Man kan se for seg en teori omtrent som denne: Du kjøper et råttent eple av meg for 100 millioner kroner. Senere – under bordet – betaler jeg deg tilbake 50 millioner. Slik kan vi begge tjene 50 millioner kroner - om det aksepteres at pengene er «forsvunnet».

Hvorfor blir ikke pengene funnet?

Det er dessverre lett å kritisere Økokrim, påtalemyndighetene og bostyrerne for unnfalighet i etterkant. Det ser ut som om ansvarlige myndigheter er mer opptatt av å sikre «ro og orden» enn å lete etter pengene. I et rettsfunn er dette selvsagt betenkelig, og en rekke spørsmål virker nærliggende:

Handler det om (politiker)frykt for at publikum skal føle mistillit til bankene?

Handler det om sterke revisjonsgiganter avhengig av kunder som Finance Credit? Handler det om å redde «solide» styremedlemmer og høyt gasjerte advokater fra fornedrelse?

Jeg mener svaret på alle spørsmålene er ja. Og til slutt: Er det uproblematisk at Finance Credits bostyrere fra advokatfirmaet Wikborg Rein gransker Selmer-kollegaenes tilretteleggerrolle i Finance Credit, før advokatselskapene senere bytter roller i den skandaleomstuste konkursen i pyramideselskapet T5PC – nå med Selmer som etterforsker og Wikborg Rein som den etterforskede tilretteleggeren?

Jeg mener det er rimelig å anta at færre penger blir funnet om granskerne er inhabile.

Håpet er at det finnes journalister som vil gå tidligere økonomiske straffedømte nærmere etter i sømmene den dagen de gjør comeback gjennom et skip registrert på Bahamas, en stor aksjepost i et teleselskap eller ved kjøp av en fotballklubb. ■

Bjørn Olav Jahr (40) er dokumentarredaktør i Gyldendal. Tidligere journalist i Kapital, Dagbladet Magasinet og Memo og redaktør i Bazar. Har selv skrevet bøkene «Smarte skurker - grådige gubber ... Historien om Finance Credit» i 2005 (Bojahr Media) og «Rus og Rolex ... Historien om en narkoman i hvit snipp» i 2009 (Font Forlag). Vant Skup-prisen i 2002.

Å grave med liten spade

Det er fullt mulig å gjennomføre store graveprosjekter i mindre redaksjoner. Det begynner med at du tror på det selv.

Tekst: Kjetil Stormark Illustrasjon: Siv Grethe Bøhn-Pettersen

Altfor mange journalister og redaktører overbeviser seg selv om at det ikke er mulig å drive prosjektjournalistikk av høy kvalitet i deres redaksjon. Andre lever på livsløgnen om at gode saker alltid prioriteres, uten at dette skjer i praksis. Alt for få hever blikket utover produksjonen til neste dags avis.

I en hverdag der alle av oss må produsere stadig mer og i stadig høyere tempo, er det store utfordringer knyttet til å ta vare på kvalitetsjournalistikken. Og hva er egentlig kvalitet? Forsøksvis kan kvalitet defineres som nyhetssaker som bringer fram vesentlige og nye opplysninger, og som er preget av stor kildebredde og høy detaljeringsgrad i presentasjonen.

Og kvalitet selger, også i lokale medier. I tillegg tror jeg faktisk at gode gravesaker i sum gir minst like stor uttelling i form av antall saker som den mer servile og kortsiktige journalistikken gir. Mange snakker om ketsjupeeffekten: Det tar litt tid før sakene kommer, men når det først løsner, så kommer det mye på en gang.

Det krever mot for å satse på kvalitet. Du skal være litt tøff for å gå egne veier. I den nye hverdagen er det viktig at vi erkjenner at vi stadig må videreutvikle vår kompetanse og våre journalistiske metoder. Også redaktørene må ha god

journalistisk ballast. Innsikt i forhold til journalistisk metode og omverdenens rammevilkår, er nødvendig for å evne og ta de riktige valgene. Vi må ha et aktivt forhold til vårt samfunnsoppdrag for å lykkes med å levere varene hver dag.

Journalistikken er universell, og de fleste av metodene kan brukes overalt. Men noen utfordringer er spesielle på steder med små ressurser. Hvordan skaper vi gode journalistiske prosjekter i mindre redaksjoner? Etter å ha arbeidet med prosjektjournalistikk i små redaksjoner i flere omganger, både som journalist og redaktør, har jeg lyst til å komme med noen forslag.

14 tips til journalistene

1. Løpende nyhetsarbeid: Du graver som en del av den løpende journalistikken. Det er i alle fall der du begynner. Prosjektjournalistikk i mindre medier kan bli krevende dersom du skal gjøre for mye ferdig før du går til første publisering. Det er ikke umulig å begynne slik, men det kan bli vanskelig å få til i praksis. Mange saker kan utvikles til graveprosjekt som et ledd i det løpende nyhetsarbeidet. Fellestrekket er at man må bite seg fast og ikke slippe saken. Rister du i treet lenge nok, snakker med mange nok kilder og er spørrende og nysgjerrig nok, er det ganske utrolig hva

som kan ramle ned. Og så kan du heller utvide systematikken etter hvert.

2. Gjør hjemmeleksen: Legg din ære i å kjenne til hvordan ulike deler av samfunnet fungerer. Hva er saksbehandlingssreglene i en kommune, hvordan er politiet organisert, hva skjer i en straffesak, hvordan opererer tilsynsfunksjoner? Dersom du har mye kunnskap fra før, trenger du mindre input for å skjønne hva som foregår.

3. Hypotesen som verktøy: Det er uendelig mye lettere å få ut gode nyhetssaker dersom du har gode kunnskaper og i tillegg utvikler hypoteser om hvordan ting kan henge i hop. For kilder er det uendelig mye enklere å si ja eller nei

til en hypotese, enn å forklare hvordan ting henger sammen fra bunnen av. Ofte vil lojaliteten stanse dem fra å gjøre det siste.

4. Ta alltid en telefon ekstra: Dersom det er noe du føler ikke stemmer, ta alltid en, to eller tre telefoner ekstra, i stedet for å spille kabal på pc-en eller ta en ekstra lang pause. Kildebredde gir alltid bedre nyhetssaker, og noen ganger vil magefølelsen kunne lede deg inn i store avsløringer. Men du finner aldri saken dersom du aksepterer den første og beste bortforklaringen.

5. Skaff deg de gode kildene: De beste kildene kommer ikke vandrende inn i redaksjonen på egen hånd. De beste kildene er de du selv går ut og henter. Tillit tar tid å bygge opp, og det er viktig å møte folk ansikt til ansikt. Ofte er menn

lettere å motivere til å gi informasjon. Kvinner er mer lojale. I forsøkene på å røyke ut om vedkommende du snakker med er villig til å hjelpe deg, kan det være nyttig å være ydmyk og be vedkommende forklare deg «hvordan dette systemet egentlig fungerer». Husk også å ta vare på absolutt alle telefonnummer til folk du snakker med. I tillegg bør du loggføre observasjoner og bakgrunnsinformasjon om alle du har hatt kontakt med tidligere. Dersom du – neste gang du ringer – husker detaljer om familien deres eller fritidsinteresser, er dette svært nyttig i forhold til å bygge tillit. Spill gjerne på folks motiver for å ville dele informasjon, men ikke altfor åpenbart.

6. Behersk yrkessjargongen: Det er lettere å bygge tillit og få folk til å snakke dersom du kan yrkessjargongen i ulike miljøer. Jeg har selv pugget forkortelser som brukes i Forsvaret, kallesignaler i politiet og brannvesenet og deltatt på fagkonferanser der det ikke har vært en eneste journalist. Slikt blir lagt merke til, og etter hvert vil du merke at folk slapper av og stoler på deg.

7. Bygdedyret: Forbered deg på motreaksjonen som vil komme, fra ditt eget nettverk, fra egne kolleger, venner og ofte også egen familie. Det slår faktisk langt hardere når lokalavisen retter det harde skytset mot folk i sitt eget lokalsamfunn, enn når store, riksdekkende medier gjør det. Kritikken oppleves som mer sårende. Og derfor er motreaksjonen også tøffere og mer konstant. Du kan oppleve å bli skjelt ut på kolonialbutikken. Det må du leve med. Men husk, når det står på som verst: Ha-

tet mot deg som journalist svinner hen etter hvert. Det som står igjen til slutt, er respekten for din integritet.

8. Ha flere baller: Enhver journalist bør evne å ha flere baller i luften samtidig. Det er enda viktigere når du jobber i små redaksjoner. Kanskje bør man ha så mange som fem til ti forskjellige saker som man utvikler parallelt, og som man hele tiden samler litt opplysninger til, her og der. Er du tålmodig, vil du alltid bli belønnet.

9. Dobbel bokholderi: Jeg leste to usedvanlig gode råd i en dansk lærebok i journalistikk en gang. Det første var at man burde drive dobbelt bokholderi, og hele tiden skaffe seg tid i hverdagen ved å late som om plankesakene tar lenger tid enn det de gjør. I den ene eller de to timene man skaffer seg hver dag, kan man arbeide med en tidløs sak. Råd nummer to: I ethvert prosjekt bør du ha et minimumsmål og et maksimumsmål. Før du går til redaktøren din og ber om tid til et graveprosjekt, bør du allerede ha kommet i mål med minimumsmålet. Men det bør du ikke si til sjefen din, fordi da vil hun eller han gjerne publisere med en gang. I stedet ber du om tid, og den tiden bruker du til å forsøke å nå maksimumsmålet. På denne måten leverer du alltid varene, og dermed vil du få anledning til å jobbe med flere prosjekter.

10. Systematikk: Lag en research-logg som du fører underveis, kildekart, oversikter over dokumentasjon, temano-tater, tankekart osv. Kast aldri noe. Det viktigste er at du finner et system som fungerer for deg, slik at du tar vare på

informasjonen din. Informasjon er journalistens viktigste råvare. Dersom råvaretilgangen er for sterkt styrt av andre enn oss selv, har vi et problem.

11. Kildevern: Å ta vare på kildene er alfa og omega. Å praktisere kildevern er enda vanskeligere i små lokalsamfunn enn i store redaksjoner. Kilder som er lovet kildevern, skal få nettopp det. Det gjelder også internt i redaksjonen. Det er bare journalisten som skriver saken og eventuelt dennes redaktør, som skal kjenne til identiteten. I tillegg må det tas skikkelige forholdsregler i kommunikasjonen med viktige kilder. Vi lever i et digitalisert informasjonssamfunn. Alt av elektronisk kommunikasjon, epost, telefonhenvendelser, sms mv, kan spores. Ha ingen illusjoner, og gode nok kunnskaper. Beskytt kildene dine.

12. Vanntett dokumentasjon: Sørg for at du har vanntett dokumentasjon. All journalistikk skal i hovedsak være korrekt. Men i små lokalsamfunn bør du være enda sikrere enn vanlig. Her glemmer man ikke så lett som på større steder. Dersom du trår feil i en viktig sak, kan det være ødeleggende for din troverdighet og gjennomslagskraft senere.

13. Think big: Ikke vær redd for å sette tennene i noe som er stort. Begynn med de ultralokale sakene og konsekvensene. Deretter er det ofte lurt å heve blikket og se det store bildet. Det er unektelig et poeng å avsløre, for eksempel, at det ikke bare er en lokal pensjonist som har

fått utbetalt for lite pensjon, men at det i stedet handler om nesten 2.000 pensjonister som har en halv milliard til gode hos Staten.

14. Kjemp for rettighetene dine: Kjenn dine rettigheter, og kjemp for dem. Skaff deg innsyn, og ikke ta nei for et nei. Her er kunnskap og innsikt helt avgjørende. Og nettstedet offentlig.no bør være obligatorisk på bokmerkelisten. Det er ganske utrolig hva du kan få tak i av opplysninger, bare du er bestemt og/eller frekk nok.

Ti bud til redaktørene

1. Jakt på ideene i hverdagen: De færreste liker å gjennomføre andres ideer. Dersom de får anledning til å forfølge egne innfall, og de faktisk har gode ideer, blir det større engasjement og gjennomføringsevne. Men for å oppdage ideene i hverdagen, må du som redaksjonell leder være tilstede der småpratene foregår. Det er som oftest der de beste ideene kommer.

2. Kjemp for innsyn: Bygg kompetanse: Du må selv stå på barrikadene og kjempe for at reporterne dine får innsyn i sakene de arbeider med. Møter de motbør, må du dra sverdet og kjempe, og ikke overlate dette til reporterne selv. Bruk også tid på å bygge kompetanse i egen redaksjon. Kartlegg hvor kompetansen er i dag, definer hva slags journalistiske målsetninger dere har og hva slags kompetansebehov dere står igjen. Lag en kompetanseplan for den veien dere skal gå.

3. Tidsklemma: Erkjenn at det er en tidsklemme i forhold til å få tid til den mer tidkrevende prosjektjournalistikken. Det er ofte velmente mellomledere som fører listen til neste avis som kveler de mer tidløse nyhetssakene. Hvor mange har vel ikke hørt uttrykket: «Du skal selvsagt få gjøre den saken, men du må bare ta denne saken her først»? Ta folk ut av turnus. Gjem de vekk. Be reportere arbeide hjemmefra. Gjør det som er nødvendig for å skape handlingsrom.

4. Demp produksjonspresset: Rett som det er, blir det levert notiser og småsaker som er underspilt. Jeg har selv redigert bildeløse notiser til å bli tosiders nyhetsrigg. Bruk slike, og andre, virkemidler for å dempe produksjonspresset. Det er viktig at alt ikke bare handler om kvantitet, men også om kvalitet.

5. Delta i det praktiske arbeidet: Gå foran med et godt eksempel, og dra ut på jobb sammen med reporterne. Gjør tabber sammen med dem, vær en skrivende coach og vis gjennom eksempler hvordan saker kan løses rent praktisk.

6. Vær tilgjengelig: Dersom reportere har behov for å diskutere og drøfte saker, er det viktig å være tilgjengelig, slik at reporterne får de avklaringene de trenger underveis. Dersom du selv blir en flaskehals, kan det føre til at arbeidet stagnerer i framdrift.

7. Tving journalistene til å skrive: De fleste journalister elsker å researche, men hater å skrive. Dersom du tvinger journalistene til å skrive utkast på sakene ganske tidlig, oppdager de mye tidligere hva slags fakta de mangler for

å komme i mål. Det gir en ganske nyttig avsjekk, som i tillegg vil kunne spare dere for ganske mye tid.

8. Kvalitetskontroll: Kvalitetskontroll av fakta og manus er avgjørende viktig, og det er mye bedre å sjekke dette før publisering enn etterpå. Veldig mange journalister tar det som en mistillits-erklæring at du ønsker å gå gjennom manus punkt for punkt, men uansett hvor dyktig man er: Alle gjør feil. Ved gjennomgangen, må det kreves fremlagt dokumentasjon for hvert eneste punkt og påstand i saken. Synsing og udokumenterbare elementer bør ikke slippe gjennom faktasjekken.

9. Følg opp vaksjef/desken: Litt for mange journalister har investert mye tid og krefter i prosjekter som har endt sine dager som «arbeidsuhell» på desken. Det er din jobb som leder å sørge for at saken blir skikkelig og forsvarlig håndtert. Du kan selv velge å engasjere deg i uttegningen av sidene, eller hviske noen ord inn i vaksjefs øre om at «den saken er det fint om dere sørger for at skinner på trykk i morgen». Pass i alle fall på at desken har de beste forutsetninger for å behandle saken skikkelig.

10. Markedsfør saken i andre medier:

I en stadig mer fragmentert medievirke-

lighet, er det de færreste nyhetsdesker i nasjonale medier som har oversikt over alle de gode sakene som blir publisert i lokale medier. Dersom du og din redaksjon publiserer en kjempesak, er det lov å tipse NTB, NRK og andre riksmidier. Dersom din redaksjon blir sitert andre steder og eventuelt setter nasjonal dagsorden, bygger dette stolthet internt og etablerer en suksess som også andre får lyst til å bli en del av. Og da er du på vei til å få ballen til å rulle helt av seg selv. Helt til slutt, som et tilleggsråd: Forklar hva dere gjør – og hvorfor – når dere setter søkelyset på noe eller noen. Det er viktig å bygge aksept for journalistikken i lokalmiljøet. Derfor bør ansvarlig redaktør fronte saken og tidlig kommentere de journalistiske funnene i en stor sak, og forklare hvorfor dere mener at dette er en viktig sak å avdekke. Prosjektrettet journalistikk er mulig overalt. Reisen begynner i hodet på hver enkelt. Hverdagen og rammevilkårene vi lever under gjør det selvsagt krevende å få til. Men aldri umulig. Krevende rammevilkår gjør bare gleden desto større når vi lykkes med å ta i mål dristige prosjekter. Vi trenger flere lokale medier som tør å operere i journalistikkens frontavsnitt. Leserne trenger oss der. ■

Kjetil Stormark (39) er ansvarlig redaktør og daglig leder i Dalane Tidende i Egersund. Tidligere vinner av SKUP-prisen og journalistprisen i Edda Media. Tidligere nyhetsredaktør i Laagendalsposten. Har også vært PR-rådgiver, journalist og klubbleder i VG og presseråd i den norske FN-delegasjonen i New York.

Tallenes tale

Skrivende limstifter, infohalliker og bloggere frykter journalist- og redaktørlaugene. For det koster for mye å levere god, avslørende journalistikk.

Tekst: Bernt Olufsen

Verdens Gang har den mest premierte redaksjonen i SKUP-sammenheng med til sammen 24 utmerkelser. Siden 2006 er budsjettene til VG-redaksjonen redusert med om lag 70 millioner kroner. Det meste er spart gjennom kutt i støt-tefunksjoner og effektiviseringstiltak. Selv om man har forsøkt å verne om innholdsproduserende funksjoner, har man ikke unngått å ta farvel med noen dyktige skrivende journalister.

Dette skjer mens samfunnets maktutøvere bevæpner seg med stadig flere advokater og infopushere. Det er mer enn et paradoks.

800 000 for nakenprat

Et godt eksempel på pressens rolle og gravejournalistikkens betydning er fjorårets premierte bidrag fra VG: Avsløringen av personene som står bak pornonetstedet nakenprat.com. Gjennom tradisjonelt journalistisk formidlingsarbeid hadde vi fått vite at her ble både kjendiser og småjenter utsatt for grovt misbruk. Politiet etterforsket sakene og ga opp. Det lot seg ikke gjøre å finne noen ansvarlig person.

SKUP-juryen beskrev det metodiske arbeidet VG-journalistene hadde gjort som en lærebok i hvordan man sporer opp aktører bak suspekte nettsider. Der politiet måtte gi tapt, gikk journalistene nye veier for å avsløre mannen bak nakenprat

slik at unge jenter skulle slippe at det ble lagt ut bilder av dem mot deres vilje. Et samfunnsnyttig arbeid, men langvarig og kostbart. 800 000 kroner kostet det å få avsløringen gjennomført – et beløp de færreste redaksjoner har midler til å bruke på en enkelt sak. VG brukte tre medarbeidere i ca. tre måneder på dette prosjektet. I tillegg kommer utgifter til overtid og reiser i inn og utland. Til sammenligning koster det bare 3000 kroner å kjøpe en artig og kuriøs historie som en frilanser rasker sammen på basis av et knippe tilgjengelige mediekilder.

Dette kostet det

- Avsløringen av stortingsrepresentant Saera Kahn som i strid med regelverket hadde ringt spåkoner for flere hundre tusen kroner kostet VG 200 000.
- Avsløringen av at 72 kvinner var drept av sine menn siden år 2000 satte i gang en helt ny debatt i 2007/2008. Prislappen for VG kom på 900 000 kroner.
- Avsløringen av striden som rammer Norges største anke-domstol, Borgarting, er vel kommet opp i en kostnad på minst 300 000 kroner.
- Avsløringen av Gerd-Liv Valla og ukulturen i LO kostet oss over 1,1 millioner etter publiseringen av den første artikkelen. Før det hadde en medarbeider jobbet med saken i over et år.
- Den samlede regningen for å avsløre

bakgrunn og rettssikkerhet i forbindelse med fengslingen av to nordmenn i Kongo har nå sikkert passert tre millioner.

Å være til stede

Undersøkende journalistikk handler også om journalistisk tilstedeværelse. I USA har vi sett hvordan det stadig hyppigere fraværet av journalistikk kan gi skremmende resultater. VG's forrige USA-korrespondent, Kim Riseth, registrerte i løpet av sine tre år at han møtte færre og færre amerikanske avisjournalister ute på jobb. Da Katarina-katastrofen rammet New Orleans så han knapt en amerikansk avisjournalist i byen.

Rapportene derfra i amerikanske medier var likevel svært dramatiske: Anarki, drap og plyndring. Voldtektsovergier av kvinner og barn. Enkelte rapporterte til og med om flytende lik og haier i gatene.

Kildekritikken forsvant med manglende tilstedeværelse. De fleste historiene ble avslørt som oppspinn og vandrehistorier, basert på annenhånds kilder. Fellesnevner for mediene som brakte påstandene: Ingen av dem var der. Nettverket av nettedaksjoner satt i sine kontorer langt unna og formidlet de falske uttrykkene ut til folk. Copy and paste.

Hva overlever?

Det koster VG nesten ti millioner kroner å ha en korrespondent i USA gjennom tre år. Spørsmålet er ikke om det er verdt det. Spørsmålet er om pressen i fremtiden vil ha bærekraft til å ta slike løft for journalis-

tisk tilstedeværelse og den undersøkende journalistikken. Det er med andre ord ikke et spørsmål om pressen vil overleve – for det vil den nok i en eller annen form – men om journalistikken vil overleve.

Hittil har de fleste nettedaksjonene vært langt flinkere til å følge nyhetsbildet enn til å drive det frem. Vi ser nå gradvis tegn til en endring, i årets SKUP-konkurranse illustrert med at også VG Nett nominerer sitt eget graveprosjekt. Det er positivt, men det fremtidige finansieringsgrunnlaget blir helt avgjørende for slik journalistikk. Oppgaven er å opprettholde inntektsstrømmen fra betalte papiraviser så godt som mulig, samtidig som jakten på nye inntektsmodeller for digitale medier intensiveres.

Pengene som forsvant

Det kan også være nyttig å se på finansieringen av journalistikken i et historisk perspektiv. I år fyller Aftenposten 150 år. Det allmenntilgittige formål med å etablere avisen kan deles i to deler: På den ene side å formidle viktig informasjon og kunnskap til befolkningen. På den annen side å skape en arena for kjøp og salg av objekter og tjenester som borgerne kunne nyttegjøre seg. Gjennom mer enn 100 år ble dermed rubrikkannonserne en viktig finansieringskilde for journalistikken. De to nyttefunksjonene gikk hånd i hånd.

Med børnsnoteringen av Schibsted og internett kom eiernes behov for å synliggjøre elementenes ulike andel av verdiskapning i avisverdenen. Rubrikkannonserne emigrerte til nett og ble skilt ut i et eget

selskap, Finn. Isolert sett kan dette virke fornuftig nok, men den naturlige gjensidighet mellom befolkningens behov for kvalitetssikret informasjon og behovet for felles torgtjenester ble vesentlig forrykket. Driften av journalistikk skal i hovedsak finansieres helt uavhengig av inntekter fra rubrikkannonser på nett.

Slik er det i de aller fleste mediehus, men det er et godt spørsmål om dette fullt ut samsvarer med mediehusenes publisistiske tradisjon og ideelle formål.

Utfordringen

Bærekraftutfordringen for undersøkende og gravende journalistikk i dette forandringsperspektivet skaper et behov for fornyelse av Statens mediepolitikk. Pressestøtten må endres, og bli en mer nøytral støtte uavhengig av publiseringsplattformer. Er det viktigere å støtte meningsbærende kommentarer enn kritisk, undersøkende journalistikk? Eller er begge deler like viktig? Momsfritaket er derimot vesentlig for alle redaksjoner som skal finansiere fortsatt satsing på graveprosjekter. Uavhengig av statlig støtte må finansieringsgrunnlaget uansett styrkes gjennom effektiviseringstiltak i hvert enkelt mediehus. I fremtiden vil mer av gravejour-

nalistikken drives sammen med lesere, brukere og bloggere. Vi bør i sterkere grad bruke lesernes kunnskaper i utviklingen av journalistikken. Både i USA og England har det vært flere eksempler på hvordan leserne har vært til nytte og spilt en avgjørende rolle i store avsløringer. Kanskje bør vi legge ut mer av det undersøkende arbeidet vårt åpent på nettet og engasjere lesere som er gode på nettopp det vi ønsker å avsløre.

Frigjør tid

Gravejournalistikk er ikke et elitistisk område innenfor journalistikken. Den undersøkende metode bør utvikles som en bred journalistisk kultur – gjerne i tett samarbeid med leserne. Derfor har vi i VG ikke noe behov for å finansiere en spesiell graveveredaksjon. Når mer av den hendelsstyrtte journalistikken emigrerer til nett bør det samtidig frigjøres tid og krefter til å oppdage helt nye saker. Slik bør det være mulig for papiraviser fortsatt å utgjøre en tydelig forskjell i mediebildet. ■

Bernt Olufsen (56) ansvarlig redaktør i VG siden 1994. Tidligere journalist i Adresseavisen, journalist, vaktstjef og sjef for politisk avdeling i VG og redaksjonssjef og nyhetsredaktør i samme avis. Medlem av arbeidsutvalget i NJ's landsstyre og styret i Norsk Redaktørforening. Leder av Schibsted Editors Forum og juryleder for Schibsted Journalism Awards.

Kobling av kilder

Dugnad, opplevelse og struktur er tre stikkord som kan vise seg å bli avgjørende for undersøkende prosjekter på nett.

Tekst: Espen Andersen Illustrasjon: Randi Matland

Vi er på vei inn i en hverdag der tilgangen på masseutlevert informasjon stadig blir bedre. Gjennom den nye offentleglova¹ har vi fått utvidet rett til innsyn i forvaltningens datasett. Samtidig jobber myndighetene med å tilrettelegge for bedret tilgang til data.²

Vi spør ikke lenger bare etter statistikken, men også rådataene bakenfor. Undersøkende journalistikk vil i fremtiden basere seg stadig mer på analyse og presentasjon av store datamengder.

Vi tenker ofte på journalisten som en som sammenstiller konkrete opplysninger og setter dem inn i en sammenheng for å kaste lys på et misforhold.

En journalistisk orientert dataprogrammerer befatter seg i tillegg med strukturer og relasjoner – med sikte på å gjøre de samme undersøkelsene i et stort antall tilfeller.

Noe av journalistikken ligger nettopp i måten disse strukturene legges opp. Vi kan formulere journalistiske hypoteser gjennom skript, tabeller og spøringer.

Et eksempel er måten vi koblet tre datakilder sammen i én database i forbindelse med et Brennpunktprosjekt. Vi innhentet listen over verneverdige bygninger i Oslo (gul liste), og koblet dem med brannvesenets utrykningslogg samt plan-

og bygningsetatens postjournal.

Vi kunne nå få svar på spøringer som: «Hvilke verneverdige bygninger i Oslo brant etter avslag på rivningssøknad?».

Databasen inneholder 157.152 dokumenttiter, 2.121 branner og rundt 8.000 gullistede eiendommer. En manuell gjennomgang var praktisk umulig

Konspiratoriske kart

Vi laget først et kart med markører som viste hvilke verneverdige eiendommer som hadde hatt en brann i løpet av de siste årene. Klikket du på markøren kom dokumentlisten fra plan- og bygningsetaten opp.

Brannene dukket gjerne opp midt i en smertefull saksgang, der grunneieren slet med å få nødvendige tillatelser til ombygging, riving, påbygg, fasadeendringer og lignende. Man kunne få temmelig konspiratoriske ideer bare ved å skimme dokumenttitlene før og etter branntidspunktet.

Presentasjonen antydte at det fantes en sammenheng mellom saksgangen og brannene som i de fleste tilfellene ikke var reell. De aller fleste brannene hadde imidlertid naturlige årsaker, og omfanget var i mange tilfeller begrenset. Vi valgte ikke å publisere dette kartet.

RANDI MATLAND 2010

Vi holdt altså ikke brannene opp mot saksgangen i plan- og bygningsetaten i materialet vi presenterte på nettet. Dermed unngikk vi å gi næring til uriktige spekulasjoner.

Samtidig gikk vi glipp av noe annet viktig. Ved å unnlate å publisere dokumenttitlene, mistet vi den hjelpen vi kunne fått fra tusener av øyne der ute.

Nettdugnad i form av såkalt crowdsourcing er en mulighet som bare i begrenset grad er utforsket av norske medier. Crowdsourcing kan sammenlignes med en felles innsats hvor alle som er interesserte kan hjelpe til med å løse en felles oppgave.

Opgaven kan for eksempel være å gå gjennom et stort antall dokumenter på jakt etter potensielle saker.

I vårt tilfelle kunne vi latt publikum gå gjennom byggesaker tilknyttet gullistede og brannrammede adresser. Folk kunne se etter mistenkelige forhold og påfallende sammentreff i datasamlingen, for så å rapportere tilbake.

Britiske The Guardian gjorde nettopp dette på sine nettsider i fjor sommer. Avisen publiserte 456.000 dokumenter, bestående av bilag fra parlamentsmedlemmene. De lot sine egne lesere gå gjennom dokumentene for å finne mistenkelige refusjonskrav.

De første par dagene pløyde velvillige lesere gjennom 97.466 sider med bilag og flagget dem som «uinteressante» eller «interessante».

Eksempelet med brannkartet viser at en databasespørring aldri alene kan resultere i en fornuftsbasert rangering av datagrunnlaget. Materialet må analyseres av

individer med bakgrunnskunnskap og analyseferdigheter. Her kommer The Guardians metode til nytte.

Svineinfluensa, makt og politikere

Folk engasjerer seg på nett i den grad de får noe igjen for det. Et undersøkende nettprosjekt må gi noe umiddelbart tilbake for å få publikum med seg på dugnaden. De må føle at deres bidrag monner.

En liste med byggesaker koblet til et tipsskjema vil ikke alene være nok til å engasjere et stort antall folk. Bidragssystemer må «belønnes» i form av synlige tilskudd og endringer i databasen.

VG Nett er blant redaksjonene som har eksperimentert med crowdsourcing i Norge. I fjor høst inviterte de sine lesere til å oppdatere listen over lokalpolitikere i Norge. I løpet av noen få timer kom det inn over 200 tilbakemeldinger.³

Da den samme redaksjonen skulle lage en oversikt over vaksineprosjektet i forbindelse med svineinfluensaen, brukte de en lignende tilnærming. Hver kommune fikk sin wiki-side der publikum kunne fylle inn opplysninger om den lokale håndteringen av vaksinasjonene.⁴

Brennpunkts egen oversikt over lokalpolitikere og deres næringsinteresser, Maktbasen, er et annet eksempel hvor crowdsourcing kunne spilt en viktigere rolle.

Dagens versjon av Maktbasen har et enkelt tipsskjema som inviterer leseren til å si i fra om feil, mistenkelige forbindelser eller dobbeltroller. Responsen kommer til redaksjonen i form av en e-post, og innholdet er ikke strukturert på noen måte.

Her ville vi kunnet trekke store fordeler av å gi basen et mer strukturert tilbakerapporteringssystem. Folk bør inviteres til å bli med på dugnaden gjennom aktivt å foreslå endringer i basen.

Tanken sammenfaller med prinsippet bak det brukerstyrte nettleksikonet www.wikipedia.org – bortsett fra at innrapporteringen bør skje gjennom strengt strukturerte skjemaer. På denne måten vil dataene enkelt kunne legges inn i databasen etter faktasjekk og godkjenning.

Dugnad, opplevelse og struktur

Vi kunne for eksempel latt publikum konstruere sine egne nettverkskart. Dermed vil folk utvide de eksisterende nettverkene ved å legge til relasjoner som de mener er relevante, basert på individuelle kunnskaper om lokale forhold.

Redaksjonen må kontrollere og publisere innsendte rettelser og utvidelser etter hvert som de kommer inn. De mest interessante konstellasjonene undersøkes nærmere av journalister.

Ideen bak prosjektet «They Rule» i USA⁵ er på mange måter den samme. Her kan leserne lage sine egne, visuelle oversikter med forbindelser mellom styremedlemmene i USAs mektigste foretak.

Crowdsourcing som undersøkende metode åpner for svært spennende prosjekter. Metoden kan gi oss databaser med en journalistisk verdi som langt overstiger hva offisielle datakilder alene kan tilby.

Folks engasjement er knyttet til opplevelsen av å være med på noe viktig. De må dessuten få noe igjen for innsatsen. Resultatet av dugnaden bør med andre ord publiseres uten restriksjoner, gjerne i form av nedlastinger og såkalte API-er⁶, som gjør det mulig for andre å trekke ut datasett til eget bruk.

Det er fortsatt viktig å ha redaksjonell faktasjekk på informasjonen som legges inn. Opplysninger som føres inn i en undersøkende nettdugnad må selvsagt kontrolleres før de publiseres. En streng struktur på tilbakemeldingsskjemaet, gjennom et godt planlagt brukergrensesnitt, gir høyere kvalitet på dataene, og forenkler jobben med å godkjenne og publisere bidragene. ■

Kilder:

1. Se spesielt § 9: «Rett til å krevje innsyn i ei samanstilling frå databasar». 2. Se for eksempel Semicolon-prosjektet: www.semicolon.no 3. NRK Beta skriver om prosjektet: <http://nrkbeta.no/2009/10/08/vg-dugnad/> 4. www.vaksineguiden.no 5. www.theyrule.net 6. Application Programming Interface

Espen Andersen (35) er researcher og nettutvikler i NRK Brennpunkt. Tidligere journalist i Budstikka. Står bak prosjekter som Brennpunkts «Maktbasen» og førsteutgaven av Budstikkas «Eiendomsbase».

- Bli fan av svineinfluensa!

**Svineinfluensaen ble snakkis i 2009.
Det førte til rask nytenkning på VG Nett.**

Tekst: Rene Svendsen

24. april 2009 skrev VG Nett den første artikkelen om det skremmende influensaviruset som hadde rammet Mexico. Myndighetene opplyste at nesten 1000 mennesker var syke. Minst 20, og kanskje 60, var døde av viruset som ble opplyst å være en kombinasjon av virus fra gris, fugl og menneske, i en form som aldri var sett før. Verdens helseorganisasjon (WHO) kunne opplyse at det allerede var begrunnet mistanke om at viruset hadde spredd seg til USA.

- Vi frykter en verdensomspennende influensaepidemi, en såkalt pandemi, i løpet av kort tid, opplyste WHO til VG Nett.

Myndighetene i Mexico City stengte skoler, universiteter, museer, bibliotek og teatre som strakstiltak, og oppfordret alle innbyggere om å unngå håndhilsning og kyssing. Det skulle fortsatt gå mer enn tre måneder før de første vaksinedosene mot svineinfluensaen kunne gis til nervøse meksikanere, og et halvt år før Norge fikk sine første forsendelser med Pandemrix.

Saken vokser

Det er ikke noe nytt at influensa tar livet av mange mennesker hvert år. Den store forskjellen i dette tilfellet var at svineinfluensaen ble fatal for unge mennesker, ofte mellom 20 og

40 år, mens vanlig sesonginfluensa får alvorlig og livstruende forløp først og fremst for gamle og kronisk syke. Svineinfluensaen tok dessuten livet av helt friske mennesker, selv om de med underliggende, kroniske sykdommer som hjertelidelser og diabetes var ekstra utsatt. Gravide kvinner risikerte å dø om de fikk sykdommen sent i svangerskapet, noe som har fortonet seg som et mysterium for helsemyndigheter i en rekke land. Mange forutsetninger for nasjonal dødsangst var, med andre ord til stede.

I løpet av sommeren strømmet det på med urovekkende nyheter om stadig flere smittede og døde i stadig flere land på alle kontinent. Derfor opprettet VG Nett et eget sakskompleks som samlet alle saker vi hadde skrevet om svineinfluensaen så langt (vg.no/helse/svineinfluensa). Her fikk vi også på plass faktatekster med grafiske illustrasjoner om influensaens smittesymptomer, smittemåte og forebygging.

Mange meninger

Før svineinfluensaen tok sitt første offer i Norge, en kvinne i førtiårene fra Akershus som døde i begynnelsen av september hadde VG Nett skrevet 300 artikler om influensaen, som forlenget var klassifisert som en pandemi. Norske

helsemyndigheter hadde da en stund advart mot å tro at Norge ville slippe unna smitten, selv om vi var aldri så flinke til å nyse i albuen eller desinfisere hendene jevnlig. Ikke engang munnbind var tilstrekkelig, all den tid de kunne utvikle seg til å bli de reneste bakteriebombene etter en viss tid.

Nå ventet alle på at den forjettede svineinflusavaksinen Pandemrix skulle komme til Norge. Vi hadde bestilt 9,4 millioner doser; nok til at hver eneste nordmann kunne bli vaksinert to ganger om det skulle vise seg å være nødvendig. Risikogrupperne skulle vaksineres først; kronisk syke barn og unge, og gravide i andre eller tredje trimester. De andre fikk komme senere, og det ville ta alt fra noen uker til noen måneder før man ville kunne tilby vaksinen til alle. Usikkerheten og engstelsen førte til stort engasjement i det norske folk, og vi så at diskusjonsforum og sosiale medier flommet over av meldinger og meninger om svineinfluensaen og vaksinen, som flere viste seg å være svært skeptiske til.

Først på Facebook

Dermed opprettet VG Nett Facebook-gruppen «Svineinfluensa i Norge» (facebook.com/svineinflusainorge). Vi la ut en såkalt tilhengerboks på alle sider med artikler om svineinfluensa, og oppfordret i tekstlenker leserne til å melde seg inn i Facebook-gruppen.

Det kom noen lakoniske kommentarer om ordlyden i tilhengerboksen, som var «Bli fan av Svineinfluensa i Norge». Men det hindret ikke fansen fra å strømme til, og etter kort tid hadde gruppen 8000 engasjerte tilhengere. Disse fikk VG Nett-nyheter om svinein-

fluensaen inn på sin «vegg» på Facebook automatisk, og bidro med tusenvis av kommentarer og diskusjonsinnlegg.

Men det var først da vi fikk en veldig god idé at denne gruppen fikk vise sin unike styrke.

Nå hadde nemlig de første sendingene med Pandemrix ankommet landet, og kommunehelsetjenestene var i gang med å lage vaksineringsordninger i mer enn 450 kommuner og bydeler i Norge. Vaksinen skulle kjøres ut med spesialtransport, og ville ankomme til svært forskjellig tid på forskjellige steder. Fra de første kommunene fikk sine leveranser, ville det ta uker og i verste fall måneder før de siste kunne tilby sine innbyggere den saliggjørende sprøyten. Det oppstod raskt et enormt informasjonsbehov. Når, hvor og hvordan skal vaksineringsingen foregå her jeg bor?

Alt på ett sted

Myndighetene henviste konsekvent til at man ville kunne finne oppdatert vaksineringsinfo på kommunens/bydelens nettsider, og at det ville komme annonser i lokal-avisene. Det var vel og bra, men i VG Nett så vi at en oppdatert nasjonal oversikt på Norges største nettsted ville være enklere å forholde seg til for svært mange mennesker. Et stykke ut i uke 44 skulle vaksineringsingen starte på flere steder i landet, Mandag samme uken ble idéen om Vaksineguiden lansert for en utvikler og en designer i VG Nett. Tanken var at vi skulle lage en side for hver kommune/bydel i landet, og be leserne om dugnadshjelp til å oppdatere sidene med vaksineinformasjon hentet fra kommunale nettsteder. Mindre enn ett døgn senere hadde vi kjøpt nettadressen vaksineguiden.no,

og tjenesten var klar til lansering.

Massiv leserdugnad

Og hvem er bedre å spørre om å bidra til en slik dugnad enn tilhengerne av «Svine-influensa i Norge» på Facebook? Vi la ut en henvendelse på Facebook-gruppen tirsdag formiddag, og etter tre timer var cirka halvparten av de 450 kommunene/bydelene allerede oppdatert. Da ble Vaksineguiden lansert på VG Nett-fronten, med oppfordring til alle lesere om å hjelpe til med oppdateringen. Samme kveld var guiden komplett. Innen det hadde gått to uker var opplysningene på kommune/bydelssidene oppdatert mer enn 1500 ganger, takket være VG Netts eminente lesere. Vaksineguiden hadde hatt 1,7 millioner sidevisninger, eller i snitt en lest side hvert sekund, døgnet rundt.

Under utvikling

VG Nett har en egen avdeling som jobber med slike små, redaksjonelle utviklings-prosjekter med kort deadline. Siden lansering til rett tid og relevant brukervennlighet ofte er de to viktigste suksesskriteriene, blir vi ofte tvunget til å lansere noe som ikke er komplett, men «komplett nok». Så var også tilfelle med Vaksineguiden.

De første to dagene etter lansering ble det gjort mange oppgraderinger som ideelt sett skulle vært med fra starten. Blant annet endret vi utseendet og fargen på informasjonssymbolene til hver

kommune/bydel, etter å ha blitt gjort oppmerksom på at de opprinnelige var uleselige for fargeblinde brukere. Den geografiske listen ble utvidet med informasjon fra Svalbard og Jan Mayen, og vi implementerte også Google Translate på alle sider, slik at vaksineinformasjonen ble lett tilgjengelig for fremmedspråklige.

Rask respons

Facebook-gruppen ble fort et forum for debatt mellom tusenvis av engasjerte vaksinetilhengere og tilnærmet fanatiske motstandere. Det krevde stadig mer moderering av ytringene, men ga oss også nyttig innsikt i hva som ble heftigst debattert. Argumenter for og mot vaksinerings var utvilsomt det heteste temaet, og vi lagde derfor en egen side (vg.no/helse/svineinfluensa/vaksinebeslutning) der vi listet opp de vanligste «offisielle» argumentene for og mot vaksinerings. Vi oppfordret leserne om å fortelle hva de hadde bestemt seg for, og hvilke argumenter som hadde vært utslagsgivende for deres vaksinebeslutning. Vi fikk 4500 innlegg, og kunne avsløre at to tredjedeler av våre lesere hadde bestemt seg for å ikke la seg vaksinere.

Da Folkehelseinstituttet fikk se at Vaksineguiden var noe befolkningen etter spurte, laget de en tilnærmet kopi av tjenesten på Pandemi.no. ■

René Svendsen (39) har vært redaksjonssjef utvikling i VG Nett siden september 2007. Var før det 14 år i Fredriksstad Blad, som journalist, vaksjef, radioredaktør og nettredeaktør.

Som du spør, får du svar

Journalister stiller stadig vekk spørsmål som er mer egnet til å undergrave informasjon, enn til å produsere gode svar. Og vi lærer ikke av våre feil.

Tekst: Svein Tore Bergestuen Illustrasjon: Smaapigerne

Hva slags metodisk tilnærming har journalister til selve intervjuet? Hvordan planlegges det strategisk for å få fram mest mulig informasjon? Hva med intervjuets struktur, oppbygning og faseinndeling?

Selv om intervjuet er journalisters viktigste redskap i den daglige jobben er det ikke disse spørsmålene som opptar oss daglig. Kanskje har vi ikke tid. Kanskje har vi aldri lært noe om det. «Vi kan da stille spørsmål, må vite! Det er jobben vår. Det vanskelige er jo å svare.» Nettopp.

Fordi vi journalister vet at det er intervjuobjektene som må gjøre jobben, slår det oss sjelden at vi behøver å gjøre noe med vår egen tilnærming til intervjuet. Hva er konsekvensene av det? Jo, i følge kanskje verdens ledende autoritet på intervjuteknikk, canadieren John Sawatsky, driver vi med «interviewing by accident» og «relying on charity.»

Det er ofte mer eller mindre tilfeldig hvilke spørsmål som stilles - og enda mer tilfeldig hvilke svar vi får. Noen ganger har vi flaks. Andre ganger er vi riktignok offensive, men vi er først og fremst avhengig av at intervjuobjektet gir av seg selv. Altså gir svar i ren veldighet. Ikke fordi det spørres om det.

Sawatsky

Jeg har brukt og undervist i Sawatskys intervjuteknikk og metode i sju år. Gjennom flere tusen intervjuer på radio og tv har jeg forsøkt å være oppmerksom, ikke bare på om intervjuet er dårlig eller godt, men på hvilke spørsmål som gir de beste svarene. Konklusjonen er entydig. Jeg sitter med det samme inntrykket som utgjorde grunnlaget for utviklingen av Sawatskys metode.

Sammen med sine studenter gikk John Sawatsky vitenskaplig til verks. Som trolig den eneste i verden forsket Sawatsky på hvilke journalistiske spørsmål som ga best svar. Best, som i mest informasjon. Sawatskys erfaring var følgende: «Noen spørsmål produserte fantastiske svar, mens andre var verdiløse.» Et av Sawatskys forskningsresultater er en liste med spørsmål som fungerer godt, ledsaget av en liste over de vanligste feilene, de såkalte dødssyndene.

Disse spørsmålene har jeg personlig blitt glad i: Hva skjedde? Hva mener du med det? Hvordan var det? Hvorfor det? Hvordan vil du beskrive det? På hvilken måte? Hva var vendepunktet? Hva er alternativene? Hvordan taklet du det? Kan du gi eksempler?

Spørsmålene er selvsagt ikke uttømmende. Det finnes mange vari-

anter. Men Sawatskys konklusjon var at denne type spørsmål gir mest svar, skaper flest bilder, flest historier, mest drama og fører til færrest misforståelser. Og kanskje det beste, disse spørsmålene er også minst sårbare for intervjuobjektets såkalte spin.

Spin

Spin er et amerikansk begrep med opprinnelse i den amerikanske presidentvalgkampen i 1984. I en artikkel i New York Times brukes begrepet spindoctors for første gang, for å beskrive hva som foregikk i presserommene etter en tv-debatt mellom Ronald Reagan og Walter Mondale. Det handlet om å spinne/snurre et budskap i en bestemt retning.

På dagens kommunikasjonsspråk brukes spin rett og slett om intervjuobjektets ønskede budskap. Det intervjuobjektet aller helst ønsker å svare - nesten uansett hva spørsmålet er. Noen klarer det helt fint på egen hånd, andre bruker spindoctors, eller kommunikasjonssrådgivere, som er dagens betegnelse. Lukkede og ladete spørsmål er mye mer sårbare for spin enn åpne, nøytrale spørsmål. Det er også min erfaring som - nettopp - kommunikasjonssrådgiver.

La oss si at en politiker plutselig har skiftet standpunkt som følge av en effektiv partipisk. Det er kunnskap journalisten har. Derfor er det fristende å foreslå nettopp dette i spørsmålet. Men dersom du spør om han har skiftet mening fordi han var redd for å få kjeft, vil svaret først være nektende, for så og fortsette med spin: «Nei, dette er en svært viktig sak som vi i Arbeiderpartiet alltid har, bla, bla ...» Du kan ikke beskyld ham for ikke å svare på

spørsmålet. Svaret var ganske enkelt «nei» – og krever at du må starte helt på nytt. Hvis spørsmålet derimot gjøres åpent, av typen «Hvorfor har du plutselig skiftet mening i denne saken?» vil vedkommende sikkert fortsatt prøve seg på spin, men som journalist er det mye lettere å skjære det av – rett og slett fordi han ikke har svart på spørsmålet ditt: «Først er det viktig å si at dette er en svært viktig sak for Arbeiderpartiet ... bla, bla». Journalisten avbryter: «Men, det var ikke det jeg spurte om. Hvorfor skiftet du mening?» Så kan det komme mer spin, men det deilige er at du bare kan gjenta og gjenta spørsmålet: Hvorfor?

For syns skyld

Dårlige spørsmål kan kompenseres med at svaret enten er selvsagt, eller kjent for journalisten. Hvis man for eksempel spør: «Viser ikke dette at dere har mistet all troverdighet?», så stiller man ikke spørsmålet fordi man lur på svaret. Svaret er selvsagt: «Nei, dette viser at (...)». Bla, bla, spin, spin.

Vi stiller spørsmålet for å tøffe oss litt, eller for å understreke et poeng. Vi bruker altså ikke spørsmålet til å innhente informasjon, men til å gi informasjon.

Det er en fordel å bestemme seg for om man er interessert i svaret, input, eller om du ønsker å vise deg eller saken fram i spørsmålet, output. Hvis du ikke skiller dette fra hverandre, stiller du svakt når du i ettertid skal analysere hvilke spørsmål som virker og hvilke som ikke virker.

La meg bruke et eksempel jeg kjenner godt. Da flyttingen av den nye Rikshospitalet ble utsatt for tredje gang

fordi Statsbygg ikke ble ferdige, ble sjefen kalt inn til et intervju direkte på 18.30-nyhetene på TV 2. Han skulle grilles. Denne utsettelsen måtte jo være det endelige beviset på at de hadde gjort noe veldig feil? Eller kanskje til og med at Statsbygg aldri burde hatt denne jobben? Ganske så riktig, det var nettopp det spørsmålet han fikk: Nyhetsankeren stilte et spørsmål som lød omtrent slik: «Viser ikke dette at Statsbygg aldri burde hatt denne jobben?»

Igjen er spørsmålet viktigere enn svaret. Det stilles for å «ta» Statsbygg, og kan lett oppfattes som et tøft spørsmål. Men det er ikke det. Det høres tøft ut, men det er lett å svare på. Og det er lett for Statsbygg å komme med sin spin. Svaret ble noe sånt: «Nei det er jeg ikke enig i, dette viser at byggingen av Rikshospitalet er en meget stor og uhyre krevende jobb (...) For Statsbygg har det vært viktig og ...» Statsbyggsjefen fikk også spørsmål om sykepleiere og leger hadde vært for kravstore. Det var ikke sjefen enig i. Den eneste forklaringen som kom om utsettelsen, var av teknisk karakter og handlet om problemer med VVS-utstyret.

Sakens kjerne var enkel: Statsbygg hadde gjort en dårlig jobb, det var synlig for alle. Det mest interessante var derfor å få Statsbygg til å innrømme at de hadde gjort feil. Og kanskje til og med finne ut hvorfor de måtte utsette igjen. Da hjalp det ikke å stille spørsmål som hørtes tøffe ut. Man burde stilt spørsmål som var tøffe å svare på.

Sawatskys metode er effektiv for å

få intervjuobjektene til selv å aktivere bevisbyrden. Altså å få dem til å si noe man senere kan følge opp og borre dyper i.

Etter direkteintervjuet skulle jeg selv intervju Statsbygg-sjefen på nytt for en utvidet reportasje til nyhetssendingen klokka 21. Forhåpningene om å få noen innrømmelser var små, men intervjuetknikken ble forandret. Jeg hadde vært på kurs med Sawatsky. I stedet for å spørre ham om han ikke burde finne seg noe annet å gjøre, fikk han et åpent, nøytralt spørsmål: «Hvordan vil du selv karakterisere Statsbyggs jobb i denne byggesaken?» Mannen var ærlig, han verken kunne eller ville lyve: «Vel, vi må vel erkjenne at det er del ting som kunne vært gjort annerledes.» Her aktiverer han bevisbyrden, og jeg følger opp: «Hva da?». Og det er nå svaret kommer: «Dette er en formidabel oppgave. Vi burde kanskje ha satt på flere folk, tidligere, enn det som skjedde».

Resultatet av den nye intervjuetknikken ble hovedoppslaget: «Statsbygg innrømmer nå at de har feilbedømt prosjektet». Det var første gang de innrømte det. Ikke fordi jeg var en dyktig journalist – men fordi jeg stilte andre spørsmål. Det var da den virkelige fascinasjonen for Sawatsky startet.

Fortellende spørsmål

En ting er spørsmål som stenger for informasjon. En annen type intervjuetknikk er den fortellende. Det kan høres fint ut, men er det ikke. Journalisten

forteller historien i sine spørsmål, framfor å la intervjuobjektet svare selv. Når vi foreslår svarene i våre spørsmål, tar vi både vekk nerven i historien og troverdigheten i svarene. En TV2-journalist fikk besøk i studio av en mann som tydeligvis hadde en sterk historie å fortelle. Slik startet intervjuet:

- Vil du si at ditt liv har vært preget av hat og tortur?

- Ja, det vil jeg si.

- Og eneste grunnen var at faren din var fyrbøter på en tysk skip?

- Ja.

Her er journalisten redd for at intervjuobjektet ikke skal «levere» bra nok selv. Han tar ingen sjanser og forteller historien, i stedet for å stole på intervjuobjektet og stille spørsmål som «Hvordan vil du beskrive din oppvekst og ditt liv?» og «Hvis du skal beskrive din oppvekst med noen få ord, hva vil du si da?» Det er ikke sikkert ordene hat og tortur hadde kommet først i intervjuobjektets svar, men det er uansett sterkere og mer troverdig når svaret kommer fra den som eier historien.

Gravende spørsmål

Målet for de aller fleste gravende journalister er å finne så mye bevis og avgjørende dokumentasjon at selve intervjuet blir overflødig. Men i de fleste intervjuer, også i etterkant av nitid gravearbeid, er det mulig å hente ut mer informasjon, ved hjelp av en metodisk tilnærming.

Flere hundre norske journalister har enten vært på kurs med Sawatsky el-

ler fått innsikt i hans metode. Ikke alle lar seg så lett imponere. Dette er jo barnskolelærdom. Åpne spørsmål som «Hva skjedde», «Hva mener du med det» osv. er jo ikke akkurat rocket science. Andre igjen, blir mer som sektmedlemmer å regne. Målet til Sawatsky er nok at vi skal slutte med lukkede spørsmål. Mitt budskap er at bare at norske journalister bør stille færre lukkede, og flere åpne spørsmål.

«Åpne spørsmål fører til generelle uttalelser, men lukkede spørsmål fører til mer konkrete svar. Det kan være fornuftig å starte spørringen om en sak med et åpent spørsmål – enkelte ganger. Men kom snarest mulig over til lukkede spørsmål (...)».

Dette er skrevet av Thorbjørn Wale, i Innføring i journalistikk, Institutt for journalistikk, Fredrikstad 1987, 5. reviderte utgave 1996. Jeg mener det er fullstendig feil at åpne spørsmål ikke fører til konkrete svar. Men det er forskjell på vidåpne spørsmål (Ja, ellers da?) og presise, åpne spørsmål (Hva mener du egentlig når du sier: kanskje litt ulovlig?). Det betyr ikke at lukkede spørsmål alltid er feil eller unødvendig. Noen ganger kan det være nyttig, både for saken og av hensyn til tiden, å avklare med et ja eller nei. Enten så er man gravid, eller så er man det ikke. Men problemet oppstår når de lukkede spørsmålene brukes til å innhente informasjon. Det går dårlig.

Vi lesser ofte ned våre spørsmål med så mange forutsetninger, så mye informasjon og så mange ladede ord, at

svaret handler om alt det andre, framfor det vi egentlig lurar på. Dermed er det på tide å presentere Sawatskys sju dødssynder:

1. Manglende spørsmål.
2. Doble (triple) spørsmål.
3. Overlessing.
4. Utsagn.
5. Provoserende ord.
6. Overdrivelse.
7. Lukkede spørsmål.

Flere av disse «syndene» begås hver eneste dag av journalister i alle redaksjoner. Det er ikke hovedproblemet. Utfordringen er å se at dette er uvaner som ødelegger for intervjuet. Først da kan vi gjøre noe med det. Første skritt på veien er å lytte mer og snakke mindre. Når man lytter fremfor å snakke, vil det automatisk bli færre dødssynder, og flere åpne spørsmål. Noe av journalistikkens viktigste ressurs er nysgjerrigheten. Vi blir for opptatt av våre egne spørsmål. Når vi blir gode til å lytte, hører vi også lettere digresjoner, detaljer og «tilfeldigheter». Der kan det ligge mye godt stoff.

Strategi og struktur

Det penser oss inn på intervjuets makrodel - strategi og struktur. Første oppgave er å finne et felles utgangspunkt: Hvorfor gjør vi intervjuet? Deretter bør vi etablere en slags enighet med intervjuobjektet. Det er nemlig en forutsetning for at objektet

skal ta initiativet. Det er det som er hemmeligheten: Et intervjuobjekt som tar initiativet og dermed aktiverer bevisbyrden. Hvis vi ser for oss at alle intervjuer har flere lag, har den som intervjues ofte mest lyst til å ligge og vake i overflaten. Gullet vi som journalister er på jakt etter, ligger derimot på bunnen. Hvordan kommer vi oss så dit? Jo, ved at intervjuobjektet selv forplikter seg (som i statsbyggsaken), og du stiller nye spørsmål som igjen forplikter til mer informasjon. Det er dette som er intervjuets strategi.

Så må vi ha en struktur. Den lager du ved å sette deg et mål for intervjuet. Så starter du med begynnelsen, velger bort og prioriterer. Husk at alle intervjuer har en egen dramaturgi. Den kan du selv være med og styre. Hvilke spørsmål kommer først, og hvilke kommer senere? Hva slags alternativer har vi dersom svaret blir X? Hvilke spørsmål følger dersom svaret blir Y? Det er ikke alltid mulig å ha full kontroll på intervjuet. Men det betyr slett ikke at du skal styre svarene ved bruk av lukkede spørsmål. Det betyr bare at du skal være oppmerksom på spin og forhåndsprogrammerte budskap, skapt av kommunikasjonsrådgivere som meg selv.

Å kontrollere intervjuet handler om å stille spørsmålet en gang til når objektet ikke svarer. Å kontrollere intervjuet handler om å være oppmerksom når intervjuobjektet forsøker å bridge svaret sitt. Det vil si å bygge

bro fra spørsmålet over i spin, eller budskapet om du vil. Det gjør de ved å begynne svaret for eksempel slik: «Jeg vurderer det heller slik at ... Det viktigste i denne sammenheng ... Det handler ikke om det. Det dette egentlig handler om er ... Jo, men et viktig perspektiv i denne sammenheng er ... Det avgjørende nå er ...» osv.

Dette er en måte å kommunisere på som kommunikasjonsrådgivere lærer bort. Det er ikke triks eller fanteri, men en snarvei inn til budskapet. Men dersom journalisten lytter, stiller åpne, enkle og nøytrale spørsmål, blir både brigde og spin vanskeligere. Kommunikasjonsrådgivere lærer sine kunder å være «fortellere» framfor å være «svarere». Det betyr ikke at de skal pugge budskap så det høres ut som god-dag-mann-økseskaft. De skal heller ikke svare som en opplært papegøye. Men det betyr at mange av intervjuobjektene har lært at man kan fortelle historier og presentere budskap, som en del av svaret. Det vil skje enten spørsmålet er lukket eller åpent, men for intervjuobjektet er det er lettere å komme unna med det når de klarer å bygge bro fra et lukket spørsmål.

Som en del av intervjuet struktur bør

du til slutt finne ut av «tilfeldigheter» og digresjoner. Det er i detaljene jævelen bor. Tilfeldigheter og digresjoner er sjelden tilfeldig. Det kan være selve grunnen til at dere sitter der, det kan være ekstrainformasjon som kaster om på saken. Og det kan være starten på en helt ny sak.

Lytt og spør!

Johns Sawatskys metode er ikke bare for radio og tv-journalister som stiller spørsmål på direkten. Metoden er kanskje enda mer verdt for avisjournalister som aldri har hatt noe metode. Svarene i avisintervjuer er ofte produkt av en samtale fremfor et gjennomtenkt intervju. Man sitter alltid igjen med noe. Men hva kunne du fått? Hvis du hadde spurt?

Har du noen gang sittet igjen med følelsen av at et intervjuobjekt sier mer til konkurrenten enn til deg? Og forklart det med at konkurrenten har et bedre kildeforhold til objektet, eller satt med bedre dokumentasjon enn deg? Kanskje var sannheten en litt annen. Det kan være at intervjuobjektet ikke ga deg de samme svarene fordi du aldri spurte. ■

Svein Tore Bergestuen (36) er rådgiver i Geelmuyden.Kiese. Har blant annet jobbet som journalist i TV2, programleder i P4, TVNorge, og Kanal24 og nyhetsredaktør i Ny Tid og rådgiver for Amnesty International Norge. Underviser i intervjueteknikk ved IJ, og har utgitt både fagbøker og skjønnlitteratur.

Den fortellende metoden

Hvorfor spytte ut nok en nyhetssak, når du kan skrive en journalistisk novelle?

Tekst: Tonje Egedius

- Hva i helvete er det som skjer? tenkte Tom Wolfe.

Det var våren 1962, og han satt og leste magasinet Esquire da han første gang kom over en artikkel som til forveksling lignet en skjønnlitterær tekst. Den het Joe Louis – the king as middle-aged man, var skrevet av Gay Talese og ble innledet med en temmelig privat scene der den tidligere mesterbokseren Louis blir hentet av kona si på flyplassen.

Siden skulle Tom Wolfe hevde at det var Gay Talese som oppfant the new journalism, men at han var for dum til å oppdage det selv. Dermed kunne Wolfe på begynnelsen av 70-tallet ta æren av å formulere den nye sjangerens teori og prinsipper. Han hevder at grunnen til at den moderne featuren utviklet seg i USA nettopp på denne tiden, var at amerikanske forfattere på begynnelsen av 60-tallet hadde gitt opp ambisjonen om å beskrive sin samtid. Jo mer de forlot realismen, jo større litterære «hull» oppsto. De kunne ambisiøse journalister gå inn og fylle. For den nye featurereportasjen var en form for beskrivende realisme, som undersøkte og fremstilte intet mindre enn hvordan menneskene lever sitt liv.

Mange forbinder new journalism med Tom Wolfes språkeksperimenter og Hunter S. Thompsons gonzoreportasjer.

Men leser man Wolfes programerklæring for den nye journalistikken og de skribentene han trekker frem som dens representanter (blant andre Truman Capote og Norman Mailer), innebærer den veldig mye mer enn syretrippende fortellinger med journalisten i sentrum.

Det Wolfe beskriver, er nemlig en journalistisk form med følgende kjennetegn: Teksten er bygget opp av scener, med realistisk dialog mellom karakterene i stedet for sitater rettet til journalisten. Den er full av beskrivende og karakteriserende detaljer og forteller historien gjennom øynene til en eller flere av karakterene (personbunden synsvinkel). Alt dette skal gjøre at leseren nærmest får en film i hodet og kan se handlingen og personene for seg. Den moderne featuren som vokser frem på 60- og 70-tallet utnytter med andre ord den klassiske fortellingen til å formidle journalistiske fakta. Den kombinerer journalistikkens autoritet – at alt er researchet, sjekket og (forhåpentlig!) sant – med litteraturens fascinasjon.

Skriv fortellende

Men hva er egentlig en fortelling? Ifølge Aristoteles har enhver fortelling en begynnelse, et midtparti og en avslutning. Og alle historier handler på et

eller annet plan om forandring, om det er i hovedpersonen selv eller i samfunnet. Dermed er det en fordel å kjenne slutten når du skriver begynnelsen. For å sikre deg at du kommer dit du vil og sørge for at du forteller historien din på en så spennende måte at du hele tiden trekker leseren med videre, må du tenke ut komposisjonen (plotet) på forhånd.

Gode dramaturgiske oppbygninger finnes det mange «oppskrifter» på, blant annet i Mikkel Hvids Fascinerende fortelling og Dennis O'Neills Guide to Writing Comics. En hovedregel er likevel at du bør begynne med en situasjon som fanger leseren, som du utvikler og kompliserer før historien (og eventuelt spenningen) når sitt klimaks og til sist får en løsning. Den må være et troverdig resultat av det som har skjedd og beskrive en for form for endring, som ny innsikt hos hovedpersonen. Eller historien om en som får kreft, og hvordan kroppen bekjemper kreftcellene og til sist overvinner dem. Veldig mange featureartikler i norsk presse i dag, er varianter av nyhetsfeaturen. De belyser en trend eller et tema gjennom fakta og fagkilder, menneskelig gjort gjennom ett eller flere case. Skal du behandle det samme temaet som fortellende journalistikk, bør du prøve å finne en person eller en

mindre gruppe som akkurat nå opplever dette temaet på kroppen, og følge dem. Intervjue dem igjen og igjen, til du kan presentere dem som hele personer, med tanker og følelser, drømmer og lengsler.

Vanlig research er fortsatt viktig, men brukes gjerne på andre måter. Man kan fortsatt ikke vri på fakta, men man kan anstrenge seg for å ikle dem et personlig språk eller en «poetisk» tone ribbet for faguttrykk. Researchen kan brukes som bakgrunnsinformasjon for hva en bør spørre dem en følger om, eller brukes til å veksle mellom den «lille» verdenen hovedpersonen din befinner seg i, og det store, tematiske overblikket. Målet er en faktabasert fortelling som kan ligne en novelle – som lar leseren lære også av menneskelige erfaringer.

Skriv levende

I A-magasinet prøver vi å fortelle historiene våre gjennom scener. For handling forteller ofte mer om folk enn hva de sier, det driver historien fremover, gir gode reportasjebilder og et levende, aktivt språk.

Når du skal velge ut hva du skal være med på, vær på jakt etter de viktige, illustrerende hendelsesforløpene, som demonstrerer det du vil fortelle. Så må

du ha alle sanser åpne og notere deg ansiktsuttrykk, replikker, stemninger, fysiske detaljer eller interiør som bygger opp under det du vil fortelle, slik at du etterpå kan sy det hele sammen til en scene som gjør at leseren ser for seg det samme som du så.

Men ofte har de viktige hendelsene i en persons liv skjedd lenge før du kom inn i bildet. Da må du rekonstruere scenene. Det gir noen etiske utfordringer og stiller andre krav til researchen. For uansett om du ikke har vært til stede, virker en scene som oftest veldig troverdig på leseren. Derfor bør den sjekkes med flere enn den som har fortalt deg den. Og kan du ikke være sikker på at en kilde husker alt riktig, går det an å synliggjøre det ved å legge til at «i alle fall er det sånn hun husker det».

Skriv litterært

Skal du først stjele fra skjønnlitteraturen, har du en rekke virkemidler å ta av:

- Gjengi dialog. Ergo bør du ha med deg en båndopptaker. Har du ikke det, kan selv korte, men typiske replikker tilføre teksten din noe ekstra.
- Bruk indre monolog – dersom du har intervjuet noen så godt at du føler deg sikker på å ha kommet på innsiden av vedkommende.
- Velg synsvinkel – vil du fortelle ut

fra hovedpersonen, eller være en alvitende forteller med oversikt alt som skjer, både over karakterenes indre liv og det overordnede sakskomplekset?

- Bevar spenningen. Prøv å fange leseren i et grep der han hele tiden lurere på hva som skal skje, eller hvordan hovedperson skal klare å løse den situasjonen han har havnet i. Avslutt avsnittene dine midt i noe spennende (cliff hangers), eller legg inn frampek med hint om noe som skal skje.
- Skap rytme. Når du leser gjennom teksten, hører du fort om den er full av klisjeer, og om setningene har god eller dårlig rytme. Gå raskt gjennom kjedelige partier og dvel ved det interessante.

Ny nyjournalistikk

Det er 40 år siden new journalism og fremveksten av den moderne featuren sprengte grenser for hvordan journalister kunne skrive. Siden har en rekke amerikanske journalister utviklet sjangeren flere hakk videre. Skribenter som Jon Krakauer (Into the wild) og Eric Schlosser (har skrevet om fast-foodindustrien, pornobransjen og gjestearbeidere) kalles gjerne new new journalists, og skriver bøker eller jobber i magasiner som The New Yorker, The Atlantic Monthly, The New York

Times Magazine, Vanity Fair og Rolling Stone.

Mens «trendspotteren» Tom Wolfe var ekstremt opptatt av folks sosiale status, går de nye nyjournalistene inn i komplekse samfunnsspørsmål som klasse og rase, fattigdom, religion og kulturkonflikter. I stedet for å eksperimentere med språk og form, har de revolusjonert måten journalister henter inn stoffet sitt på. I researchen til boka Newjack for eksempel, jobbet Ted Conover som fengselsbetjent, og han levde som en landstryker før han skrev Rolling Nowhere. Disse journalistene kan følge karakterene sine i årevis. Satt på spissen kan man si at Tom Wolfe gikk inn i hodene på folk. De nye nyjournalistene blir en del av karakterene sine sitt liv.

Mange har spurt seg hvorfor den sterke fascinasjonen for litterær journalistikk i stor grad har vært et amerikansk fenomen, med røtter helt tilbake til avisjour-

nalistikken på 1800-tallet. Svaret kan være at tradisjonell journalistikk rett og slett ikke fanget opp alle forandringene i samfunnet og erfaringene amerikanere gjorde seg, da en nasjon på 75 millioner mennesker på noen tiår tok imot 12 millioner immigranter, i tillegg til å bli industrialisert og urbanisert. Mange aviser merket at de økte opplaget ved å trykke historier med relevans til lesernes eget liv. I dag samles den beste amerikanske journalistikken hvert år i egne bøker. Siste featuresamling heter Best American Magazine Writing 2009. Bare et nettkjøp unna. ■

Kilder:

Mikkel Hvid: *Fascinerende fortælling*, Walt Harrington: *Intimate journalism*, Robert S. Boynton: *The New New Journalism*, Dennis O'Neill: *The DC Comics Guide to Writing Comics*, Roy Peter Clark: *Writing Tools*.

Tonje Egedius (35) er journalist i A-magasinet. Har studert litteraturvitenskap, teatervitenskap og historie og har journalistutdanning fra Høgskolen i Oslo. Før A-magasinet jobbet hun i Romerikes Blad og KK, hvor hun også var reportasjesjef.

Kilder til glede og besvær

Det klassiske utbytteforholdet mellom kilden og journalisten er en kritisk del av den journalistiske prosessen.

Tekst: Gunnar Bodahl-Johansen

Mellom hendelsen og beretningen står alltid kilden. Publikum kan normalt ikke kontrollere beretningens sannhet. Publikum var ikke der da det skjedde, publikum vet ikke hva kilden har fortalt journalisten og hva journalisten har utelatt av kildematerialet. Publikum må stole på at journalisten opptre i overensstemmelse med journalistfaglige og presseetiske krav, som først og fremst fremgår av Vær varsomplakaten som til enhver tid er summen av den kunnskap og erfaring pressen har om etikk og metode i journalistikken. Her finnes kvalitetskriteriene for god journalistikk, særlig hvis vi også tar med veiledningen som Pressens Faglige Utvalg gir i sine uttalelser.

Vær varsomplakaten pålegger journalisten å ha bredde og relevans i kildevalget. Plakaten advarer mot bruken av anonyme kilder, men fremholder også det absolutte kildevernet. Kildekritikken fremstår som en bærebjelke i journalistikken, og det understrekes at det må utvises særlig streng kildekritikk når kildene er anonyme, det inngås avtale om eksklusivitet og når kilden får betalt for å medvirke. Jeg vil i denne artikkelen drøfte alle disse sidene ved kildeproblematikken.

To viktige forutsetninger

Aksjonærene eier mediene, men journalistikken tilhører samfunnet. Men mens mediene i et diktatur skal være diktaturets støttespiller, skal mediene i et demokrati fylle rollen som kritiske granskere av privat og offentlig maktutøvelse. Det er en grunnleggende idé i demokratiet at borgerne skal kunne kontrollere maktutøvelsen gjennom den åpenhet og debatt som massemediene skaper. Derfor må myndighetene garantere mediene ytringsfrihet og redigeringsfrihet. Det følger både av Grunnloven § 100 og Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 10. Norge er også forpliktet til også å følge den rettspraksis som etableres i Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD). Etter denne praksis er mediene beskyttet av ytringsfriheten når mediene viderefremidler påstander av offentlig interesse fra åpne kilder, og journalisten opptre i aktsom god tro og i overensstemmelse med god presseskikk.

Men selv der beskyldningene fremsettes av offentlige personer, gjelder det presseetiske kravet til dokumentasjon gjennom åpne kilder. At kravet til

samtidig imøtegåelse er oppfylt, løser ikke problemet. For eksempel er det umulig å imøtegå beskyldninger om forhold som faktisk ikke har skjedd.

Journalistikk er å velge

Journalister er ikke nøytrale tilskuere til hendelsen, men en objektiv og nøytral fremstilling av fakta er likevel et tegn på journalistisk kvalitet. Derfor må journalisten ta grep for å kunne oppfylle denne fordringen. I Vær varsomplakatens punkt 2.2 pålegges journalisten å «verne om sin integritet og troverdighet for å kunne opptre fritt og uavhengig i forhold til personer eller grupper som av ideologiske, økonomiske eller andre grunner vil øve innflytelse på det redaksjonelle innhold», og i punkt 2.3 heter det at journalister ikke må «dobbeltrøller som kan svekke deres troverdighet». Objektivitet er derfor ikke en menneskelig tilstand, men en journalistfaglig metode journalisten må bruke for å unngå både reelle og antatte bindinger.

Journalistikk er et intellektuelt og normativt yrke. Journalistens valg bestemmer i stor grad samfunnets dagsorden. Journalisten velger tema, tolkningsrammer, hypoteser som må undersøkes og dokumenteres, kilder og kildemateriale, vinkling og presentasjon. Journalistens valg kan til og med skje i konflikt med kildens egne interesser. Dette er like fullt den logiske journalistprosessen vi verner om. Det kritiske spørsmålet er hvordan prosessen påvirkes av journalistens egne interesser, standpunkter og kompetanse, og ikke minst de redaksjonelle ressurser journalisten får til rådighet. Nettopp derfor er det så viktig at det er en ekstrem åpenhet

om den journalistiske metoden og de journalistiske valg. Men det forutsetter også at det foregår en etisk og metodisk debatt i redaksjonene.

Åpne og anonyme kilder - kildevernet

Kapitel 3 i Vær varsomplakaten har tittelen «Journalistisk atferd og forholdet til kildene». Punktene 3.1, 3.4, 3.5 og 3.6 handler om anonyme kilder og kildevernet, som jeg skal gjennomgå nedenfor.

Kritikken mot bruken av anonyme kilder økte kraftig i flere land rundt årtusenskiftet. Begrunnelsen var at bruken av anonyme kilder svekker pressens troverdighet. Uten selv å være ansvarlig for offentligheten, kunne kilder fremsette udokumenterte påstander og dermed bruke journalisten i sitt spill. I flere tilfeller ble det også stilt spørsmål om journalisten overhode hadde kilder, men isteden formidlet sitt private syn. I Norge førte kritikken til at Norsk Presseforbund i desember 2005 vedtok å skjerpe ordlyden i Vær Varsomplakatens punkt 3.1, der det nå heter: «Kilden for informasjon skal som hovedregel identifiseres, med mindre det kommer i konflikt med kildevernet eller hensynet til tredjeperson.»

Avvik fra den presseetiske hovedregelen blir normalt begrunnet med at dette er den eneste mulighet til å få frem opplysninger av stor samfunnsmessig viktighet. En generell bruk av anonyme kilder i mangel av åpne kilder, er det ikke dekning for i Vær Varsomplakaten. Journalisten må gjøre alle mulige anstrengelser for å finne frem til åpne kilder. I innstillingen fra NP's revisjonskomité begrunnes innstramningen slik: «Journalistikkens første

bud er åpne kilder. Publikum skal ha en maksimal mulighet til å tolke de informasjonene mediene gir. Og kunnskap om kilden er en av de viktigste forutsetningene for å kunne tolke informasjon. Derfor hører det til den ideelle journalistiske fordring å la navngitte kilder stå ansvarlige for sine uttalelser.»

En rekke forhold taler mot bruken av anonyme kilder:

- Publikum kan ikke vurdere uttalelser og opplysninger i lys av hvem kilden er.
- Kildens eventuelle mangel på kompetanse og relevans, kan ikke avsløres.
- Det er vanskelig å forsvare seg mot noen man ikke vet hvem er.
- Kilden kan opptre mindre etterrettelig når kilden ikke behøver stå ansvarlig for offentligheten.
- Kilden kan bruke journalisten til å fremme egne interesser, uten at offentligheten vil kunne vurdere kildens motiver.
- Publikum vil kunne reise spørsmål om det finnes reelle kilder i saken.
- Det oppstår et beskyttende, lukket fellesskap mellom journalist og kilde som ingen får innsyn i.

Anonymitetsretten og kildevernet

Samtidig er kildevernet «et grunnleggende prinsipp i et fritt samfunn og er en forutsetning for at pressen skal kunne fylle sin samfunnsoppgave og sikre tilgangen på vesentlig informasjon», som det heter i Vær varsomplakaten punkt 3.4 andre setning. Faktum er også at mediene ikke kan drive kritisk journalistikk uten bruk av anonyme kilder. I flere tilfeller er den anonyme kilden selve forutsetningen for avsløringene.

EMD fastslo i 1996, i saken mellom

journalist Goodwin og Storbritannia, at kildevernet er en forutsetning for pressefriheten. Selv om pressens kildevern i Norge også er styrket de senere år, kan domstolene fortsatt pålegge journalisten å opplyse hvem som er kilden for opplysningene. Derimot slår Vær varsomplakatens punkt 3.5 klart fast: «Oppgi ikke navn på kilde for opplysninger som er gitt i fortrolighet, hvis dette ikke er uttrykkelig avtalt med vedkommende». Noen har hevdet at dette er en oppfordring til å begå sivile ulydigheter. I alle fall er den en dødssynd å røpe kilden.

Vi har hatt saker i PFU der kilder som forutsatte anonymitet, ble eksponert i avisen. PFU har derfor uttalt at journalisten har en ubetinget plikt til å avklare kildevernsspørsmålet. I kjølvannet av kritikken mot bruken av anonyme kilder, kom det er ønske om å fortelle mest mulig om kilden uten å røpe kildens identitet («en ansatt i forsvarsdepartementet», «en som var til stede på underforhandlingene»). Jeg fremholder på det sterkeste at slik gradert anonymitet må avtales med kilden selv. Det er kildens identitet, ikke kildens navn, som skal anonymiseres. Selv i saker der journalisten er blitt lurt av kilden, skal ikke kildens navn røpes. Det er også nødvendig å minne om at kildevernet alltid er et forhold mellom journalisten og kilden. Hvis den ansvarlige redaktør har behov for å vite kildens identitet for å avgjøre publiseringsspørsmålet, må dette avtales med kilden selv.

I Vær varsomplakaten punkt 3.1 heter det at «hensynet til tredjeperson» kan begrunne anonymisering, selv om kilden selv verken har behov for eller ønske om kildevern.

Flere typer anonyme kilder

I journalistikken har vi flere typer anonyme kilder: Tipskilden som tipser om faktiske forhold som eventuelt kan bekreftes av åpne kilder. Kilden opptrer ikke i reportasjen, og bør heller ikke være kjent av redaksjonen. Bakgrunnskilden som gir «off the record»-vurderinger journalisten bruker på eget ansvar, og uten at kilden opptrer i reportasjen. Sitatkilden som siteres i artikkelen under fullstendig anonymitet, eller med en større eller mindre grad av anonymitet.

Det er også viktig å skille mellom anonyme utsagn basert på erfaringer og faktisk kunnskap, som kan underlegges både en sannhetsvurdering og en kildekritisk gransking, og utsagn som er uttrykk for subjektive holdninger, og som er langt vanskeligere å dokumentere. Jeg mener det er presseetisk tvilsomt å referere anonyme kilders personlige utfall mot navngitte personer.

Dokumentasjon og kildekritikk

Kravet til kildekritikk fremgår av Vær varsomplakatens punkt 3.2, første setning: «Vær kritisk i valg av kilder, og kontroller at opplysninger som gis er korrekte. Vær spesielt aktsom ved behandling av informasjon fra anonyme kilder, informasjon fra kilder som tilbyr eksklusivitet, og informasjon som er gitt fra kilder mot betaling».

Uten at journalisten kan redegjøre for hvor påstander og opplysninger kommer fra, hvem som er opphavsmannen til kildematerialet eller i hvilket materiale opplysningene eller utsagnene finnes, kan vi vanskelig akseptere innholdet i reportasjen. Gjennom den kildekritiske analysen skal journalis-

ten finne svar på disse spørsmålene og dermed kunne avgjøre om kilden og kildematerialet er egnet til å dokumentere de forhold journalisten vil belyse. Jeg har nedenfor tatt med fem punkter i den kildekritiske analysen:

1. Identifiser og beskriv kilden

Finn ut mest mye om kildens bakgrunn, familie, vennskap, nettverk, utdanning, yrkeserfaring og kompetanse. Beskriv hvilken type kildemateriale det er, når og i hvilken sammenheng det er utarbeidet i, hvor det er sendt fra, hva som er formålet med materialet, om det er et beskrivende eller politisk notat, et foreløpig notat utarbeidet for den interne saksbehandlingen i forvaltningen eller et endelig dokument der det kontradiktoriske prinsippet er ivarettatt. Husk at avstand i tid mellom hendelse og bretning påvirker kildematerialet fordi kilder alltid søker å skape overensstemmelse mellom fortid og nåtid. Tidsavstanden kan også gjøre kildematerialet mindre relevant som dokumentasjon i den aktuelle saken.

2. Undersøk kildens kompetanse

Klargjør hva som skal dokumenteres, og om den tilgjengelige dokumentasjonen er relevant for formålet. Kilder med høy troverdighet og betydelig fagkunnskap innenfor sin fagkrets, bør ikke ha den nødvendige kompetanse og relevans i den aktuelle saken. Forskere brukes ofte ukritisk!

3. Avklar kildens ståsted

Identifiser kildens sosiale bakgrunn og posisjon, økonomiske, politiske og ideologiske interesser. Alle kilder har interesser å forsvare. Det finnes derfor bare

mer eller mindre troverdige, relevante og kompetente kilder. Jo mer tendensiøst kildematerialet er, jo vanskeligere er det å anvende det for å dokumentere faktiske forhold. Ethvert kildemateriale er normalt et produkt av en bevisst handling, skapt i en spesiell situasjon for å oppfylle et bestemt formål.

4. Kontroller kildetypen

Fordi beretningens ekthet svekkes når den gjenfortelles, er det viktig å kontrollere om det er en førstehånds eller annenhånds kilde som leverer kildematerialet. Fordi flere annenhånds kilder kan ha samme grunnkilde (førstehåndskilde), må journalisten undersøke kildenes innbyrdes avhengighet av hverandre. Læren om to uavhengige kilder forutsetter at kildene ikke står i et slikt innbyrdes avhengighetsforhold til hverandre.

5. Høres det rimelig ut?

Dette er kanskje det viktigste kildekritiske spørsmålet og burde derfor kanskje vært punkt nummer 1. Men journalister vet også bedre enn de fleste at virkeligheten ofte overgår forstanden.

Ekklusivitet, betaling og relevans

I Vær varsomplakatens punkt 3.2 heter det at det må stilles særlig strenge krav til kildekritikk «ved behandling av informasjon fra anonyme kilder, informasjon fra kilder som tilbyr eksklusivitet, og informasjon som er gitt fra kilder mot betaling».

Et for nært og fortrolig forhold mellom journalist og kilde, svekker lett den kildekritiske holdningen. I revisjonskomiteen som leverte sin innstill-

ing i desember 2005 heter det om inngåelsen av eksklusivitet at «Interessefellesskapet som oppstår mellom en kilde og en journalist/redaksjon, kan svekke kildekritikken i den aktuelle situasjonen». Det advares derfor mot at redaksjonen strekker seg for langt for å tilfredsstillende kildens ønsker og forventninger.

Å betale kilder er problematisk fordi kilden kan overdrive for å «levere» opplysninger som er verdt betalingen, men også fordi kilden kan gå for langt i å fremsette opplysninger av privat karakter. Derfor kreves det at det gjøres en grundig kildekritisk analyse nettopp på dette området. Dessuten kan vi nok generelt si at troverdigheten svekkes når publikum får opplyst at informasjonen er kjøpt og betalt.

«Det er god presseskikk å tilstrebe bredde og relevans i valg av kilder», fremgår det av Vær varsomplakatens punkt 3.2, andre setning. Dette er et uttrykk for hvordan metode og etikk er vevd sammen i Vær varsomplakaten. Journalisten har en presseetisk plikt til å belyse saken gjennom kilder som både representerer bredde og som har relevans. I forbindelse med 2005-revisjonen foreslo Norsk Redaktørforening å føre inn et sterkere krav om kjønnsbalanse i kildevalget, noe revisjonskomiteen avsto med henvisning til at dette er dekket opp gjennom et sterkere krav til mangfold og bredde.

Du kan kreve innsyn i alt

Offentlighetsloven og de andre innsynsrettighetene er journalistens viktigste arbeidsredskap. Forvaltningen er kort og godt en utømmelig kilde

for journalister på alle nivåer og i alle deler av landet. Her angår alle saker leserne, lytterne og seerne.

I Grunnloven § 100, femte avsnitt, heter det: «Enhver har Ret til Innsyn i Statens og Kommunernes Akter og til at følge Forhandlingerne i Retssmøder og folkevalgte Organer.» Innsyn og åpenhet er altså den alminnelige rettstilstanden i Norge. I Offentlighetsloven § 3 heter det at «Saksdokument, journalar og liknande register for organet er opne for innsyn dersom ikkje anna følgjer av lov eller forskrift med heimel i lov». I Kommuneloven § 31.1 heter det at «Møter i folkevalgte organer skal holdes for åpne dører hvis ikke annet følger av lovfestet taushetsplikt eller vedtak etter denne paragraf». I tillegg har vi også andre lover som fastslår innsynsrettighetene, for eksempel miljøinformasjonsloven, som gir rett til innsyn også i private virksomheter, uten noen nærmere begrunnelse. Det er viktig å huske at brudd på innsynsrettighetene er brutt på norsk lov.

Det er bare å kreve din rett til innsyn hver gang du jobber med en sak hvor forvaltningen er involvert. Journalisten, eller publikum, behøver ikke engang identifisere hvert enkelt dokument, men kan be om innsyn i alle dokumenter i «ei bestemt sak eller i rimelig utstrekning saker av ein bestemt art», slik det uttrykkes i offl. § 28. Etter forvaltningsloven §11 har dessuten forvaltningen en veiledningsplikt overfor alle.

Vi har krav på innsyn i alt med mindre forvaltningen finner en eksakt unntakshjemmel. Den er ofte feil, og da må vi angripe den med lov, forskrift, forarbeider og særlig justisdepartementets

veileder. Snart vil den offentlige elektroniske postjournalen (OEP) - som vil omfatte departementene og statsministerens kontor, statlige direktorater og tilsyn som har hele landet som virkeområde samt fylkesmennene - avløse prøveordningen med elektronisk postjournal i departementene (EPJ). Selv om det ikke er lovpålagt, har domstoler, kommuner og andre forvaltningsorgan allerede sine elektroniske postjournaler på nettet. Derfor bør du bruke noen minutter daglig på å sjekke «dine» postjournaler. Hvis du i tillegg lærer deg bestemte søkerkriterier, kan du fort finne de gode sakene. Nedenfor finner du ti punkter du kan jobbe etter. Listen er blant annet satt opp på bakgrunn av erfaringer fra de fremtredende «offentlighetsjournalistene» Per Anders Johansen, journalist i Aftenposten, og Bjørn Brandt, redaktør i Avisen Norddalen.

1. Bestem deg for hvilke journaler du skal følge daglig, ukentlig eller hver måned. Hvis du gjør dette til en rutine, er det raskt å sjekke om det har dukket opp nye interessante saker.

2. Se etter uvanlige saker eller hendelser, interessante navn, firmaer, foreninger osv., for eksempel: ordfører, statsråd, rådmann, departementsråd, kommunaldirektør, revisjon, kontroll, granskning, tilsynsrapport, avvik, pålegg, vedtak, hastvedtak.

3. Sjekk «unntakssaker» etter bestemte paragrafer, et godt tips er § 13, Opplysninger som er underlagde teieplikt, og § 23, Unntak av omsyn til det offentlige sin forhandlingsposisjon m.m). Men-

nesker kan ufrivillig være rammet inne av taushetsplikten, og er villig til både å løse forvaltningen fra taushetsplikten og å snakke med en journalist, jf. offl. § 13, andre avsnitt.

4. Be om innsyn i dokumentregisteret for hver saksmappe, noe du har krav på etter loven, jf. offl. § 3.

5. Bestill dokumenter selv om de er merket «unntatt offentlighet». Innsynskravet skal vurderes når innsynsbeğjeringen fremsettes.

6. Sørg for at du får med vedleggene, som er en del av saksdokumentet etter loven.

7. Be alltid om den presise unntakshjemmelen: paragraf, ledd/avsnitt, tall, bokstav. For eksempel offl. § 13, jf. fvl. 1. avsnitt/ledd nr. 1. Du kan også be om en nærmere begrunnelse for unntaket, jf. offl. § 31.

8. Nektes du innsyn, sjekker du unntaket mot lov, forarbeider og rettelser. Oppfatter du at avslaget er gitt på feil grunnlag, tar du ny kontakt, helst direkte med saksbehandleren, og si at tror avslaget kanskje beror på en misforståelse. Du har også krav på at forvaltningen vurderer «meirinnsyn», jf. offl. § 11.

9. Sjekk om dokumentet befinner seg i andre forvaltningsorgan der du også kan be om innsyn.

10. Hvis forvaltningen fortsatt nekter innsyn, klager du formelt på avslaget til forvaltningsorganet som nektet deg innsyn. Send en kopi av klagen til klageorganet.

Registerinnsyn

En rekke registre er også åpne for innsyn. Journalisten bør derfor sette opp en oversikt over registre som kan være nyttig innenfor sitt saksområde. Det er viktig ikke å gjøre listen for omfattende. Det er lettere å bygge ut kildene etter hvert som man skaffer seg erfaring. Med en slik nøkkelbase, som er sortert etter hovedkilder (for eksempel forvaltningens og domstolens postjournaler), referanse kilder (for eksempel Brønnøysundregistrene og Kostra (SSB) og kilder man bruker i spesielle saker (for eksempel GAB-registeret), får man et overkommelig og praktisk arbeidsredskap.

Og helt til slutt: Lokaljournalister må regelmessig søke på «lokale» navn i departementenes postjournaler. ■

Gunnar Bodahl-Johansen (60) er fagmedarbeider på Institutt for Journalistikk. Tidligere ansatt i Norsk Presseforbund hvor han var sekretær for PFU, Offentlighetsutvalget og Tekstrekklameutvalget. Tidligere politisk redaktør i Fredrikstad Blad.

Da loven knekket melkekoden

Fredrikstad 1973. Kjø foran reolene med meierivarer. Folk diskuterer over et avisutklipp. Nå er det endelig slutt på at man kommer hjem fra butikken med sur melk.

Tekst: Nils E. Øy Illustrasjon: Jørn Gynnerup

Østfoldmeieriet brukte ikke holdbarhetsdato eller tappedato på den tiden, verken på melkeposer eller melkekartonger. Forbrukerne klaget og klaget over at de måtte kjøpe melk som var eller ble fort sur, men Østfoldmeieriet ville ikke gi seg. Kartongene hadde likevel en kode som viste tappedato, men den var det bare meieriet selv og helsemyndighetene som kjente til. Den lokale helsemyndighet, helserådet, fikk kodene tilsendt jevnlig fordi rådet tidvis inspiserte forretningene og blant annet skulle kontrollere at man ikke solgte for gammel melk. I Fredrikstad Blad satt redaksjonssekretær Georg Apenes, som sammen med resten av redaksjonen var ivrig bruker av den nye offentlighetsloven, som var trådt i kraft 1. juli 1971. For å gjøre historien kort; på avisens vegne krevde Apenes innsyn i brevene med kodenøkkel som Østfoldmeieriet sendte til det offentlige organet helserådet. Helserådet mente at brevet kunne unntas offentlighet, men i romjulen 1972 kom vedtaket fra Sosialdepartementet om at det ikke var hjemmel for å unnta kodenøkke-

len. Få dager senere ble den offentliggjort i avisen, og deretter ble kommende ukers koder for tappedatoer trykt i avisen hver lørdag. De ble klippet ut og brakt med til butikken. Etter fem måneder med publisering av koden, ga Østfoldmeieriet opp. Den 12. juni 1973 innførte meieriet dato-stempling på kartongene.

Åpenhet og offentlighet har lange tradisjoner i Norge og dette har hatt stor innvirkning på nordmenns interesse for samfunnsprospørsmål og samfunnsdebatt.

Muligheten til å fortelle hva som ble drøftet og bestemt i kommunene, etter innføringen av formannskapsloven i 1837, var mange steder den direkte foranledning til at det ble startet lokale aviser i Norge. Fra slutten av 1830 til 1850 var den første store etableringsepoken for norsk lokalpresse. Avisetableringene eksploderte da samfunnsengasjementet kom med folkebevegelser som arbeiderbevegelsen, avholdsbevegelsen, religiøse vekkelser, etablering av organisasjoner og partier i 1880-årene¹. Offentlighetsprinsippet

for møter i Stortinget og kommuneforvaltning, og i domstolene, var viktig for allmennhetens interesse og engasjement.

Lovforslaget i 1854

Det skulle likevel ennå gå lang tid før Norge fikk utvidet offentlighetsprinsippet til også å gjelde dokumenter. Sverige (og med delvis virkning for besittelsen Finland) fikk sin innsynslov i forvaltningen allerede i 1766. Norge kunne blitt det tredje land i verden med lov om dokumentoffentlighet, ettersom prokurator og stortingsmann John Collett Posthumus

Collet foreslo dette i Stortinget allerede i 1845, hovedsakelig for at det skulle bidra til kvalitetsheving i pressen. Forslaget gikk frem og tilbake mellom Stortinget og Regjeringen, før det ble endelig lagt vekk før hundreåret var ute². Tanken kom seriøst tilbake først på 1960-tallet, med vedtak i Stortinget 19. juni 1970. Da hadde både USA (1966) og Danmark (1970) allerede innført sine tilsvarende lover, slik at Norge ble nummer femte i rekken. I dag er det omkring 150 land som har innført en eller annen variant av offentlighetslov. Den norske loven var forholdsvis avansert

for sin tid, med blant annet innsynsrett i forvaltningens brevjournaler. En slik rett mangler for eksempel i den danske loven. Norge brukte aldri muligheten til å forbedre og modernisere loven, slik Stortinget hadde forutsatt. Først på lovens 25-årsdag, den 19. juni 1995, vedtok Stortinget å be Regjeringen sørge for at gjeldende regelverk på området ble gjennomgått. Både dette, og saksbehandlingen og behandlingstiden som fulgte, illustrerte stor motstand og motvilje mot økt åpenhet, og særlig innenfor byråkratiet.

Det tok nærmere 15 år fra stortingsvedtaket til ny offentlighetslov trådte i kraft 1. januar 2009. Tross den lange tiden ble innholdet en skuffelse for mange av oss. Bortsett fra en viss utvidelse av virkeområdet og noen få andre forbedringer, er loven i hovedsak den samme som den 40 år gamle forløperen.

Ryggen mot fremtiden

På denne måten føles det ofte som om norsk forvaltning går med ryggen inn i fremtiden når det gjelder åpenhet og innsyn. Norske medier har likevel klart å oppfylle deler av samfunnsoppdraget med å være vakthund overfor dem som misbruker makt. Ofte har det krevd spesielle metoder og enorm arbeidsinnsats av enkeltpersoner, og nesten like ofte med vedvarende kritikk – før man har sett verdien av journalistikken i ettertid. Befringutvalget, som laget en nasjonal kartlegging av omsorgssvikt og overgrep i barnevernsinstitusjoner i perioden 1945-1980, viser til at mediene i mange tilfeller har hatt en funksjon som barnas talerør i saker der forholdene ved barnehjem og spesialskoler stod i fokus. Det vises til at

de første kritiske presseoppslagene om omsorgssvikt og overgrep kom allerede i 1880-årene, og at mediene opp gjennom årene har medvirket til et jevnlig søkelys på en rekke institusjoner. «Mediene er fortsatt utvilsomt en viktig faktor på dette området. I 2001 avslørte pressen at ansatte ved en privat barnevernsinstitusjon hadde flere dommer, med blant annet vold og narkotika, på rullebladet. Da det ble satt i gang en granskning institusjonene, viste det seg at forholdene var så uholdbare at de fylkeskommunene som hadde barn der, flyttet dem, og institusjonene ble deretter lagt ned» skrev utvalget³.

Mange undersøkende prosjekt – også i SKUP-epoken etter 1990 – er blitt hemmet ikke bare av begrenset innsyn, men også av mangler ved arkiver, registre og datasystemer i Norge. Mens kolleger i USA i en årrekke har kunnet kjøpe millioner av offentlige opplysninger organisert i offentlige databaser for undersøkelse av det meste som kan undersøkes, har norske medier bare sjelden kunne få eller kjøpe databasert informasjon. Ofte har den vært så dårlig at opplysningene måtte innhentes manuelt av journalistene før prosjektet kom videre.

Bygget databaser

Et eksempel på dette ser vi i metoderapporten fra John Einar Sandvand (da Vårt Land) til prosjektet «Frifunnet», som ble belønnet med diplom i 1992. Sandvand han ville undersøke skjebnen til folk som ble varetektsfengslet og senere frifunnet. Han kunne påvise at en rekke personer, med opp til ett års varetekt, aldri fikk noen form for erstatning fra Staten. Men det

kunne han først påvise etter at materiale ble innhentet fra seks lagmannsretter og matet inn i egendefinerte databaser.

Det samme ser vi i metoderapporten til Anders W. Hagen og Ebbe Aarvåg (Dagbladet), som fikk diplom for «Juryen under lupen» i 2002. De fikk rett nok kjøpe opplysninger om lagrettemedlemmer fra domstolenes daværende datatjeneste (RIFT), men det skulle vise seg at materialet var tilnærmet ubrukelig fordi dataene ikke var blitt vedlikeholdt. For å komme videre måtte journalistene få inn papirletter fra de seks lagmannsrettene, men også disse listene måtte kvalitetssikres før opplysningene om 3167 personer ble matet inn i egne databaser. Resultatet ble blant annet brukt til å skaffe den første statistikk over fremmedkulturelle lekdommere.

I en rekke metoderapporter innlevert til konkurransen om SKUP-prisen rapporteres det om hyppige tilfeller av dårlig orden i arkiver, mangelfulle data og mange tilfeller av at man først er nektet innsyn etter offentlighetsloven, men omsider har fått det etter en eller flere klagerunder. Likevel er det grunn til både å håpe og tro at dette er i ferd med å bli historie også i norsk offentlig forvaltning, slik at også norske journalister i økende grad kan arbeide med det som skjuler seg bak forkortelsene CAJ og CAR i undersøkende journalistikk-terminologien; nemlig Computer Assisted Journalism og Computer Assisted Reporting. Bruk av f.eks. Excel og flere typer databaseprogrammer i en del nyere metoderapporter tyder på at redaksjonene i alle fall har ansiktet vendt mot fremtiden. Verdt å notere seg i denne sammenhengen er også at ny offentlighetslov gjennomfører det såkalte viderebrukdirektivet. Som hovedregel

skal lovens §§ 7, 8 og 30 gi gratis adgang til viderebruk og foredling av opplysninger fra offentlig sektor. Frislippet av værdata fra høsten 2007 er et eksempel på virkning av direktivet. Trolig har vi bare sett begynnelsen av dette i Norge ennå.

Bedre innsyn med ny lov?

Offentlighetsloven av 2006, som altså trådte i kraft 1. januar 2009, har enkelte forbedringer som kan bedre innsynsretten. Det er særlig to bestemmelser jeg tenker på: Lovens § 9 om «sammenstilling fra databaser», som lyder slik, i all sin korthet:

«Alle kan krevje innsyn i ei samanstilling av opplysningar som er elektronisk lagra i databasane til organet dersom samanstillinga kan gjerast med enkle framgangsmåtar.»

Her må vi for all del ikke se for kortsynt på begrepet database, for meningen med ordet er å favne alt som er elektronisk lagret i forvaltningen. Og det er etter hvert det meste. Utfordringen blir heller å definere spennende undersøkelser og se muligheten for at de kan løses innenfor ett og samme organ, eller ved å få kjørt ut rapport fra flere organer, som en selv kan bearbeide i egne dataprogrammer. Begrensningen ligger kanskje helst i hva som er «enkle framgangsmåter». En begrensning er selvsagt også at opplysningene som kreves ikke er eller kan unntas fra innsyn, og den begrensningen gjelder også for det dokument som sammenstillingen skaper ved utkjøring. Men også her er det mulig å kreve merinnsyn, dersom unntak er hjemlet i såkalte «kan-paragrafer» og ikke i lovbestemt taushetsplikt. På den annen side: Hvis sammenstillingen innebærer opplysninger som er taushetsbelagt når de er lagret sammen med et navn, vil de

oftest ikke kunne unntas når de samles til statistikk og i anonymisert form.

Mange offentlige virksomheter sitter allerede på reelle databaser (registre eller statistikkbasert), som for eksempel Statens Vegvesens Autosys (kjøretøyregister, førerkortregister), Statistisk Sentralbyrå, Brønnøysundregistrene, Domstoladministrasjonen og politiets registre. Noen av disse registrene er definert som betalingstjenester. Det gjelder for eksempel flere registre under Brønnøysundregistrene, Statens Kartverk og produksjon av statistikkdata fra SSB. Men fra registre som i utgangspunktet er åpne, som kjøretøy- og førerkortregisteret i Vegvesenet, kan det eksempelvis være aktuelt om be om en sammenstilling av alle kjøretøy av et bestemt merke og farge som er meldt stjålet de siste to år, eller eksempelvis hvem som er eier kjøretøyer av bestemt merke, farge og årsmødel i et bestemt fylke.

Så langt kjenner vi ikke særlig med praksis for innsynskrav etter denne bestemmelsen, men det tok også tid før det ble vanlig å bruke den gamle offentlighetsloven. Men § 9 – og § 28 – bør være bestemmelser som særlig er nyttige for SKUP-ere.

Rett til «bredere» innsyn

Den gamle offentlighetsloven satte formelle grenser for innsynskrav, ved å kreve at det skulle dreie seg om «en bestemt sak». Formålet med bestemmelsen var å få kravet tilstrekkelig spesifisert, for å hindre rene provokasjonskrav. Samtidig var formuleringen også til hinder for at man kunne kreve innsyn i for eksempel de siste to års søknader om skjenkebevillinger i en kommune. En kommune kunne likevel imøtekomme et slikt krav, som såkalt

meroffentlighet – nå kalt merinnsyn eller meirinnsyn (§ 11).

Den nye lovens § 28 er også kort:

«Innsyn kan krevjast skriftleg eller munnleg. Innsynskravet må gjelde ei bestemt sak eller i rimeleg utstrekning saker av ein bestemt art. Dette gjeld ikkje når det blir kravd innsyn i ein journal eller liknande register.»

Det er ordlyden «eller i rimelig utstrekning saker av ein bestemt art» som gir oss retten til å få et «bredere» innsyn, for eksempel en rekke likeartede saker. Det kan for eksempel kreves innsyn hos Statens forurensningstilsyn i alle saker om utslippstillatelse i Østfold fylke de siste tre år. Et slikt krav oppfylder kriteriene mht «saker av ein bestemt art», og avgjørende blir dermed om kravet har «rimelig utstrekning». Dette kriteriet tar sikte på den arbeidsmengde organet får når kravet skal behandles. Dersom sakene/dokumenter forholdsvis enkelt kan hentes fram f.eks. ved datateknologi kan kravet vanskelig avvise, selv om det kan dreie seg om en stor mengde saker. Finnes sakene/dokumentene bare i fysisk arkiv, og må letes fram manuelt, kan størrelsen på innsynskravet tilsi at det neppe er «rimelig». Både teknologi og omfanget eller størrelsen på innsynskravet vil være med på å avgjøre om arbeidsbyrden blir urimelig.

Bestemmelsen kan selvsagt brukes på en lang rekke områder, med rike muligheter for å se nærmere på organenes saksbehandling. Det kan for eksempel være spørsmål om hvilke kriterier som er brukt i saker til tildeling av ulike sertifikater, om eksporttillatelse, om tildeling eller nektelse av skjenketillatelse i kommunen, det kan være studier av ulike kommuners dispensasjoner fra forbudet mot bygging i strandsonen, eller det kan være under-

søkelse av organets praksis mht tildeling av ulike former for kjøretillatelse eller frikort for parkering.

Gradert og taushetsbelagt

Betyr 30 år noe spesielt for deg? Eller 60 år? Hvis ikke bør du notere deg sifrene på innsiden av pannebrasken. De representerer hovedreglene for når henholdsvis graderte dokumenter automatisk skal avgraderes og når lovbestemt taushetsplikt etter forvaltningsloven oppheves.

Nå er det mange forhold som kan føre til avgradering av sikkerhetsgraderte dokumenter langt tidligere enn 30 år, for eksempel finnes det materiale som har tidsbegrenset gradering på ett eller to år. Men de «tyngste» sakene kan altså ligge i fryseboksen i 30 år, og unntaksvis lenger også. Det gjelder bare å være den som er først i Forsvarsdepartementet eller UD eller i arkivverket, når frigivelsen skjer. I USA og England er det frilansere som nærmest har skapt seg en levevei av å plukke opp nyheter fra frigitte dokumenter, og vi har også sett eksempel på nyhetsoppdrag som skriver seg fra avgradering i Norge også. I flere år er det skjedd et omfattende av- og nedgraderingsarbeid i flere departementer i Norge, slik at det stadig kommer frigitte dokumenter. Det er pensjonerte offiserer som er engasjert til dette arbeidet, og de regner ikke med å være ferdig med oppry-

ddingen før i 2011 eller 2012. Etter den tid skal avgraderingen i prinsippet skje automatisk.

Opphevelse av taushetsplikt byr kanskje ikke på de samme spennende muligheter, men for en del saker som er beskyttet av hensyn til bedrifters konkurranse kan det også finnes godbiter. Ikke må man alltid vente til 60 år heller, for enkelte taushetsplikter for eksempel på oljesektoren har opphevelse allerede etter to, fem, ti og 20 år. I noen tilfeller kan taushetsplikten opphøre før aldersgrensen, fordi bedriften blir avvirket eller det kan være andre forhold som gjør at taushetsplikten faller bort.

I påvente av at Stortinget evaluerer den nye offentlighetsloven – som det skal gjøre i inneværende stortingsperiode – så er tross alt innsynsverktøyene våre bedre enn noensinne.

God jakt! ■

Litteratur:

Dahl, Hans Fredrik (red): *Norsk presses historie*, Universitetsforlaget, Oslo 2010.

Jensen, Arne og Sjøe, Finn (red): *Innsyn. Slik kikker du byråkrater og politikere i kortene*. IJ-forlaget, Kristiansand 2009.

Kilder:

1. Dahl 2010, bind 1, s. 371 2. Jensen og Sjøe, s. 19.
3. NOU 2000:12 *Barnevernet i Norge*, pkt 12.10
Pressens rolle

Nils E. Øy (64) har vært generalsekretær i Norsk Redaktørforening siden 1996. Tidl. journalist og rep.sjef i Fredriksstad Blad, red. i bistilling i Journalisten, sjefred. Samhold, Gudbrandsdølen og Lillehammer Tilskuer og instituttleder ved IJ. Dosent II ved Høgskulen i Volda siden 1992 og fram til i dag. Redaktør og forfatter av flere bøker og tidsskrift.

Trusselen fra Tora Bora, Brussel og London

Forbud mot å skrive og lese, søksmål for å påstå og drapstrusler for å tegne. Trusselen mot ytringsfriheten kommer fra både fundamentalister, finansmenn og folkevalgte politikere.

Tekst: Staffan Dahllöf Illustrasjon: André Martinsen

Januar 2010 i et demokratisk land i den vestlige verden: En folkevalgt politiker henvender seg til landets justisminister. Hun spør: «Hvordan ser ministeren på muligheten for å forby surfing på terrorrelaterte nettsider?»

Vold og trusler er i ulik grad kriminalisert i de fleste land. Det er ikke nytt. De eneste tillatte revolusjoner er de som lykkes.

Men surfeforbud er et ønske om å straffe, ikke bare de som sprer, men også de som tar del av oppfordringer, instruksjoner og annet ulovlig materiale på nettet.

Spørsmålet til ministeren bygger på forestillingen om at dersom man kriminaliserer lesingen av bombemanualer eller å se på al-Qaida-gruppers halshuggingsvideoer, så kan det ha en forebyggende effekt. Det er også interessant som tidsspeil om man ser hvem spørsmålsstilleren er. Hun heter Karina Lorentzen Dehnhart og er justispolitisk talsperson for det danske Socialistiske Folkeparti, norske SVs søsterparti.

Nå bør det sies at utspillet kom kort tid etter attentatforsøket mot den danske Muhammed-tegneren Kurt Westergaard. Det preget det danske debattklimaet rett etter årsskiftet.

Det hører også med til historien at Dehnhart fikk en skikkelig overhaling av sine velgere på nettet. To dager etter at forslaget ble kjent, hadde SF-politikeren fått 81 kommentarer på sin blogg. Ingen av innleggene støttet synspunktene hennes¹.

Muligens var utspillet bare en forsøksballong, men i så fall en ballong som viser hvor vinden blåser: At ett angrep på ytringsfriheten lett legitimerer ett annet.

Dobbelt opp

De mest åpenbare truslene med terrorforbindelser er attentatene mot Kurt Westergaard, en av de tolv karikaturtegnerne som i september 2005 fikk publisert sine bilder av profeten Muhammed i Jyllands-Posten. Hensikten med attentatene var høyst sannsynlig å ta livet av ham og skremme andre. Gjennom en slik handling blir trusselen mot ytringsfriheten satt på spissen. Dersom forsøket hadde vært vellykket ville Westergaard aldri kunnet ytre seg igjen. På den andre siden har de personlige truslene en annen karakter enn de politisk legitimerte innskrenkningene av hva som skal være tillatt å si og skrive for alle.

Truslene mot Westergaard er i seg selv

ulovlige. De fordømmes bredt og massivt. De blir etterforsket og straffet. De kommer fra perifere kretser i og utenfor det danske samfunnet, ikke fra den danske stat, eller fra noen annen stat, dersom ikke Tora Bora-fjellene skal regnes som en slik. Men trusselen mot de danske tegnerne får en dobbel funksjon: Ikke bare forhindrer og vanskeliggjør de tegneres arbeid. De legitimerer også andre begrensninger i ytringsfriheten.

Bekjemp de vantro

Senest torsdag 9. desember 2010 blir det kriminelt i 27 europeiske land å offentlig utdanne, rekruttere eller oppfordre til terrorisme.

Da trer en ny versjon av EUs allerede gjeldende regelverk om terrorbekjempelse i kraft. Regelverket gir EUs medlemsland en viss frihet til å utforme egne lovtekster innenfor felles rammer. De får også derfor betydning for Norge. Begrepet «oppfordre» (på engelsk incitement) utvider straffeområdet fra det opprinnelige antiterrorregelverket som ble tatt i bruk i juni 2002. Det var i sin tur et svar på hendelsene 11. september året før. Den gang ble det innført en felles EU-definisjon av begrepet terrorisme og straffene ble skjerpet.

Den nå forbudte «oppfordringen» til terror utvider definisjonen av de straffbare gjerningene til også å omfatte ytringer. Da den svenske regjeringen ba om synspunkter før behandlingen i EUs ministerråd, ville advokatforeningen i Sverige vite om oppfordringer som å «bekjempe de vantro», «forsvare kristendommen» eller «leve kampen mot okkupantene» ville bli omfattet av den utvidede kriminaliseringen. Det fikk de aldri svar på. Advokatforeningen advarte spesielt mot svekkelse i

rettssikkerheten til politiske flyktninger som har deltatt i væpnet kamp i sine hjemland. Lignende advarsler kom fra flere hold.

En rapport til Europarådet i Strasbourg (som ikke må forveksles med EU) ble publisert rett før det utvidede regelverket ble vedtatt. Den beskrev hvordan journalisters arbeid hadde blitt utsatt for stadige begrensninger de siste syv årene. Rapportens forfatter, David Banisar, anklaget så vel EU som Europarådet for å ikke gi de grunnleggende rettighetene et tilstrekkelig vern i forbindelse med terrorbekjempelse².

NRK mulig målskive

En annen, men delvis sammenfallende trussel, tok samtidig form på et helt annet sted. Den kom fra London. Den britiske lovgivningen om ærekrenkelse har gjort den britiske hovedstaden til et Mekka for bedrifter, politikere og rene kriminelle som vil stanse uønsket publisitet med domstolens hjelp.

For to år siden lykkes den (da) velstående investeringsbanken Kaupthing med å stanse den danske tabloiden Ekstra Bladet. Kaupthing stevnet Ekstra Bladet for en britisk domstol fordi avisen hadde publisert artikler på engelsk på nettet. Kaupthings ledelse var bosatt i London. Altså en mulig ærekrenkelse. Så langt gikk det ikke. Ekstra Bladet ble skremt av utsiktene til omfattende saksomkostninger, i tillegg til risikoen for en fellende dom. Avisen gikk med på å publisere en unnskyldning og betale erstatning for bankens «svært betydelige skader» («very substantial damages»)³.

Advokatfirmaet Schilling som brakte Ekstra Bladet til taushet, har også hjulpet den ukrainske milliardæren Rinat Akhmetov med å stevne avisen Kyev

Post (100 abonnenter i Storbritannia) og Obozrevatels (som bare kan leses på nett – på ukrainsk). En mulig trussel henger også over NRK etter Synnøve Bakke og Kjersti Knudssøns avsløringer i Trafigura-skandalen, om skader fra giftig oljeavfall⁴.

BBC gjorde i desember 2009 opp med Trafigura. BBC ba om unnskyldning for påstandene om at oljeavfallet hadde forårsaket dødsfall, spontanabort og langvarige skader. De betalte 25.000 britiske pund⁵. NRK hadde i januar 2010 imidlertid ikke mottatt noen stevning for ærekrenkelser.

«De har svake argumenter mot oss, blant annet fordi vi har vært ekstremt nøye med våre ordvalg. Når BBC rapporterte at avfallet hadde forårsaket dødsfall, så snakket vi om mistanker om dødsfall», sier Synnøve Bakke⁶.

Lovert uten grenser

De britiske ærekrenkelsessakene har også fått sin andel av terrorkoblinger, reelle eller påståtte. TV-stasjonen al-Arabiya betalte den tunisiske opposisjonspolitikeren Rashid Ghannoushi 165.000 britiske pund etter påstander om at han hadde forbindelser til al-Qaida og at han var gjenstand for den britiske etterretningstjenestens interesse⁷. Al-Arabiya er en satellittkanal og dermed tilgjengelig i Storbritannia. Det holdt. Om påstandene var sanne eller berettigede å spre, ble aldri prøvd i retten.

Britisk lov har en veldig vid definisjon for når noe er allment tilgjengelig i landet, og gir rom for store erstatningsk-

rav. Den gjør det også enkelt for saksøker å pushe store advokatutgifter over på motparten. Velstående makthavere som ønsker å stanse ubehagelig publisitet har derfor gode grunner til å styre skuta mot London. I fremtiden behøver de kanskje ikke en gang gjøre det. Forsøkene på å samordne den sivilrettslige lovgivningen i EU åpner dørene for at ærekrenkelsessaker blir grenseoverskridende i mer enn en betydning av ordet.

Saudisk rett, dansk dom

For fire år siden ble EUs justisministre enige om en forordning om erstatningsaker, den såkalte Rom II. I følge Rom II skal erstatningsspørsmål reguleres etter loven i det land skaden har oppstått. Erstatningskrav etter en trafikulykke i Tyskland skal altså håndteres i henhold til tysk lov, uansett hvilken nasjonalitet de involverte har. Egentlig skulle Rom II også omfatte ærekrenkelse og beskyttelse av privatlivets fred. Silvio Berlusconi skulle kunne stevne finske medier etter italiensk lov i Finland.

Det hele holdt virkelig på å ende i forferdelse da skadebestemmelsen også skulle omfatte «tredje land». Saudiske prinser skulle kunne reise ærekrenkelsessaker mot Jyllands-Posten ved en dansk domstol – etter saudisk lovverk. Heldigvis (i denne sammenheng) var den danske Muhammed-krisen på sitt høydepunkt akkurat da. Lovgiverne trakk forslaget i siste sekund. Ærekrenkelse og beskyttelse av privatlivets fred ble løftet ut av forordningen, men ikke veldig langt bort. EU-kommisjo-

nen fikk i oppdrag å komme tilbake til saken.

I en rapport til kommisjonen fra februar 2009 skisserer konsulentselskapet Mainstrat i Bilbao en mulig fortsettelse. Mainstrat anbefalte å gjøre endringen i flere etapper, med den klart uttalte målsettingen om å få gjennomført bestemmelsene som kommisjonen foreslo fra start: «Et direktiv som fastslår en minimumsterskel (om ærekrenkelser) som legger til rette for en avstemming og åpner for å innføre lovregler i neste steg, som er akseptable for alle, men som nå blir basert på kriteriet locus dami (der skaden har oppstått)»⁸.

Fra flere hold

Hvilken av disse truslene som er mest alvorlig, er vanskelig å ta stilling til. Kanskje er det heller ikke nødvendig. Dersom en fornærmet fundamentalist svinger øksen på verandaen, blir det meste annet raskt til akademiske problemstillinger. På den andre siden er utsiktene til britisk erstatningsspørsmål nok den mest effektive måte å stanse klassisk, undersøkende granskning av politiske og økonomiske makthavere. På sikt kan det likevel bli forsøkene på å regulere innholdet på nettet og nettlæsingen som får størst betydning,

både for undersøkende journalister og folk flest. ■

Kilder:

1. Lorentzen Dehnharts blog med kommentarer 2008-01-05 <http://www.sf.dk/default.aspx?site=karinalorentzens&func=weblog.entryview&eid=86417> 2. Banisar, s. 35 3. Statement in open court 2008-02-08 <http://www.schillings.co.uk/news/Downloads/S-I-O-C/> 4. The Guardian 2009-10-26: A spreading of toxic gags 5. Reuters 2009-12-17: Trafigura, BBC settle Ivory Coast waste libel case 6. Telefonsamtale 2010-01-20 7. Sullivan, s. 17, Glanville, s. 22 8. Mainstrat, s. 150

Litteratur:

Banisar, David: *Speaking of terror, Media and Information Society Division Directorate General of Human Rights and Legal Affairs, Council of Europe, Strasbourg november 2008.* Se også www.privacyinternational.org/issues/terrorism/speakingofterror.pdf Glanville, Jo (red.) *Free Speech Is Not For Sale, Index on Censorship & English PEN, 2009* <http://libelreform.org> Mainstrat: *Comparative study on the situation in the 27 Member States as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality.* JLS/2007/C4/028. *Final Report*, http://ec.europa.eu/justice_home/doc_centre/civil_studies/doc/study_privacy_en.pdf Sullivan, Drew: *Libel Tourism, Silencing the Press Through Transnational Legal Threats*, a report for Center for International Media Assistance, January 2010, <http://cima.ned.org/reports>

Staffan Dahllöf (55) har jobbet som frilansjournalist i København siden 1983. Korrespondent för Göteborgs-Posten. Har jobbet mye med trykkefrihet-og offentlighetsspørsmål for blant annet Svenska Journalistförbundet och Föreningen Grävande Journalister. Medlem av nettverkene korrespondenterna.se, farmsubsidy.org och wobbing.eu

Livet etter Westergaard

Karikaturstriden er ikke over.
Den har bare endret form.

Tekst og illustrasjon: Roar Hagen

Vi husker det så altfor godt, Jonas og Jens. Bjarne Håkon, en overgeskjeftig Dagfinn Høybråten. Kjell Magne Bondeviks formående og brobyggende appeller. Islamsk Råd. Og midt i det hele en jaget Vebjørn Selbekk som ble stående temmelig alene. For hva? For å ha laget en helt grei reportasje om karikaturstriden i Danmark. Med meget relevante spørsmål til norske aktører om hvorvidt blasfemi bare skal ramme kristne. Det ble sagt av vår utenriksminister at det her dreide seg om ekstremister på begge sider. Altså, Selbekk var med andre ord en ekstremist.

Andre redaktører som tidligere hadde vist faksimile av tegningene satt musettile. Hele karikaturstriden var en vekker. Hva kan vi forvente om en av oss kommer i vanskeligheter? Det har sneket seg inn en tvil om ytringsfriheten er reell når det virkelig gjelder. Det ble en debatt om den gode smak, den gode hensikt, ytringsfriheten må være konstruktiv osv. Plutselig var ytringsfriheten relativ. Utenriksdepartementet sendte en delegasjon fra Islamsk Råd til Midt-Østen for å beklage og forklare, med domprostet i Oslo på slep. Til hvem? Yusuff Al-Qaradawi. Hvis noen lurte på hva han mener om jøder, kvinner og homofile er det bare å gå inn på islam.online. Reisen ble betalt av norske skattepengene.

Hva vi ikke vet

Jeg har ikke benyttet blasfemi i mine tegninger, heller ikke antisemittisme. Det var nå mitt linjevalg lenge før islam var en realitet i Norge, på tross av at det sikkert hadde høstet applaus i den profan-sekulære sfære journalister gjerne befinner seg i. Men blasfemi må selvsagt være tillatt. Ja, i en viss forstand er den helt nødvendig. Selve ideen om religionsfrihet henger sammen med ytringsfrihet som to sider av samme sak. Bare tanken på en fri og statssubsidiert religionsutøvelse, uten en fri kritikk av den samme religionen, fremstår som utålelig. Vil noen ha tilbake en kirke med makt til å tukte spotterne? Kirken selv vil nok betakke seg. Det kom tydelig til uttrykk da Regjeringen ville innføre en ny blasfemilov. Kristen-Norge skjønnte at dette var bare for å verne muslimer, og loven ble aldri noe av.

Hvordan står det så til med disse spørsmålene i dagens medier? Det at religionene skulle gjøre comeback i samfunnet var noe vi knapt kunne forestille oss. Journalister har gjerne tilhørighet fra det liberalkonservative sentrum og utover mot venstresiden. Religionen, les kristendommen, ble sett på med kritisk overbærenhet og som noe som ville gå over av seg selv etter hvert som folk ble

mer opplyst. Sett i det lyset var det å ikke kjenne sin egen kulturelle historie egentlig litt stas. Se, hva jeg ikke vet!

En katalysator

Karikaturstriden, i all sin dramatik, ble en svært viktig katalysator for en debatt som altfor lenge ble feid under teppet. Dette sammenfalt i tid med at nye medier demokratiserte definisjonsmakten i samfunnet. Vi skjønnte ikke at hegemoniet var svekket. Panelet for den gode smak, journalister, forskere og politikere, kunne ikke lenger blokkere for en eruptiv debatt om religion, integrering og verdier.

Så har da heller ikke pressen og etablerte medier vært toneangivende for å avdekke graverende forhold i innvandrermiljøene. Tvert imot så er det innvandrere selv som har satt søkelys på

problemer. Folk som Shabana Rehman, Sara Azmeh Rasmussen og Amal Aden har med store personlige belastninger stått frem og berettet om forhold vi som pressefolk ikke har sett, eller villet se. Det er alltid lettere å vende blikket en annen vei. Ting vil jo gå over av seg selv, ikke sant? Om ikke annet om en generasjon eller to. Litt lenge å vente for unge som blir tvangsgiftet med en fetter i Sentral-Asia.

Jeg tror mye av dette skyldes en litt dvask godvilje, ikke vond vilje. Og når vi ikke vil vedkjenne oss vår egen kulturelle bakgrunn, hvorfor skal vi da kjenne begreper som Hirja, Umma og Dhimmi? Pressen har blitt, på en underlig måte, litt mindre relevant etter hvert. Selv om journalistikken har tatt seg opp i det siste, har nye debattforum i nye medier fått bra spillerom.

Klassedelt satire

Dilemmaet ved utøvelse av ytringsfriheten er åpenbar; skal man integrere eller ekskludere nye grupper fra fellesskapet? Skal vi ha en ytringsfrihet for etniske nordmenn og andre robuste, og en annen ytringsfrihet for muslimer? I min verden smaker dette av et klassedelt samfunn. Skal ikke muslimer og andre få del i det umistelige godet det er å bli innlemmet i satirens og kritikkens verden? Og med tanke på selve karikaturstriden - det vi så er ikke noe annet enn hva kristne har måttet finne seg i et par hundre år allerede.

Det er trolig ikke bare tegnere, journalister og redaktører som kvier seg for å ta i disse temaene. Det er vel helst slik at forfattere, filmskapere, dramatikere og andre gjerne vender seg bort fra temaet religion. Det betyr at en hel gruppe ikke blir gjenstand for den interesse og drøfting som blir andre til del. Jeg tror at den ubehagelige følelsen av usikkerhet gjør det mer bekvemt å forholde seg til klassiske tema som ikke innebærer noen risiko. Det er synd, for det nye flerkulturelle samfunnet trenger virkelig å drøftes i tekst, tegning, på film, i bøker og på teaterscenen. Er det ikke nettopp slik stadig nye grupper har kommet frem i lyset, og fått ta del i plikter og rettigheter i samfunnet? Nå kan det innvendes at disse rettighetene er lovfestet.

Roar Hagen (56) er avistegner i VG. Tilknyttet Cartoonists & Writers Syndicate i New York. Innkjøpt av blant annet Nasjonalgalleriet, Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland og International Museum of Cartoon Art, Florida. Mottok prisen International Caricatura Politica Award i 2004 og vant Årets Avistegning 1997. Jurymedlem i Aydin Dogan Foundations International Cartoon Competition 2009.

Spørsmålet er om det likevel finner sted en utstrakt selvsensur. Og nettopp selvsensur var utgangspunktet for debatten i Danmark som munnet ut i Jyllandspostens utfordring til danske avistegnere. Tør ikke dere heller å tegne profeten? Noen av dem gjorde det, og ble historiske. Kanskje på en annen måte enn de hadde tenkt seg. Kurt Westergaard har lidd den tragiske skjebne å bli innesperret på livstid i sin egen by, Ålborg. En by vi forbinder med dansk hygge, lune smørbrød og en del av vår felles dansk-norske arv.

Nye trusler, ny form

Det hevdes stadig at det foregår en modernisering av islam. Hvis vi forestiller oss noe i retning av en euroislamsk reformasjon muslimer imellom, må dette finne arenaer. Skal pressen tilby et slikt forum? Ja, vil mange si. Men det innebærer at det kan komme nye trusler mot den som fremsetter utilbørlige tanker og påstander, og likeledes mot den som publiserer dem. Så karikaturstriden går ikke over. Den bare endrer form. Det krever at redaksjonene skaffer seg inngående kompetanse om det som i utgangspunktet var oss fremmed; kunnskap om religion. Det vil være for dumt å hisse på seg folk som et resultat av uvitenhet. ■

Dramaturgi og pr-pushere

Berettigelsen av gravende journalistikk er åpenbar. Men også gravejournalistikken må tåle kritiske blikk.

Tekst: Harald Stanghelle Illustrasjon: Finn Graff

Det lett å falle for fristelsen til å etablere helter og skurker i et enkelt svart-hvitt-bilde, der både nyanser og helhet ofres på de spennende vinklingenes alter. Ikke alle er like begeistret for slike fortettede journalistiske ideverksteder som SKUP-konferansene gjennom to tiår har representert. Eller som Niels Chr. Geelmuyden – med sin vanlige blanding av velformulert, treffende infamitet og forurettet surhet – skrev etter å ha vært gjest på en SKUP-konferanse: «Nesten ingenting er like utekkelig som å være vitne til at norske journalister skryter hverandre overende en sammenhengende helg hvert år.»

Lite møkk

Det er ikke så vanskelig å skjønne hva Geelmuyden mener – i alle fall ikke hvis vi tar et skritt til side for oss selv. For midt i all den viktige journalistikken som gravingen har fått på bordet: Norsk gravejournalistikk er nok noe preget av at det strengt tatt er for lite ekte journalistisk møkk å grave opp sånn til hverdags. Politikerne er hakket for hederlige. Byråkratene gjør stort sett jobben sin. Og ellers er det heller ikke de helt store skandalene. Stort sett, da. Dessuten er det et åpent spørsmål om vi graver på de riktige stedene, og har utholdenhet nok til å konsentrere oss om

de vanskeligste og mest komplekse samfunnsfeltene i jakten på kritikkverdige forhold.

Skråsikkerhet

Det har også fra tid til annen vært hevdet at gravejournalistikken er i forfall. Ikke minst i de periodene når vi har sett en tendens til bastant skråsikkerhet, der en god porsjon tvilende usikkerhet hadde vært mer på sin plass. I slike tilfeller har vi sett gravejournalistiske arbeider der sterke virkemidler er brukt for å tildekke svakheten ved de påståtte avsløringene. Resultatet ble en journalistisk dramaturgi med en voldsom insinuasjonskraft.

NRK og TV2s graveprogrammer vært spesielt utsatt for kritikk. Da TV2s «Rikets tilstand» kom i hardt vært på grunn av feilaktige og udokumenterte påstander om at norske idrettsutøvere dopet seg, omtalte Dagbladets mediekommentator, Andreas Wiese, debatten under tittelen «Rikets skråsikkerhet». Jostein Gripsrud, professor i medievitenskap, mente vi var vitner til krise for en hel TV-sjanger. En sjanger der filmatiske virkemidler – musikk, mørke mystiske bilder og slow motion – villeder seeren til å tro at han eller hun ser noe mer avslørende enn de egentlig ser. En farlig kombinasjon av «konspirasjon som journalistisk drivkraft og spillefilmens

dramaturgi», som Dagsavisens daværende sjefredaktør – nå sjefredaktør i Aftenposten – Hilde Haugsgjerd formulerte det.

«Rikets tilstand» er slett ikke det eneste graveprogrammet som har fått denne type faglig kritikk, men er nok det som har begått de mest åpenbare tabbene.

Krass kritikk

Tidligere stortingsrepresentant for Fremskrittspartiet, Jan Simonsen, ble for eksempel grundig skandalisert gjennom denne type journalistiske dramaturgi – utgitt som gravejournalistikk. Simonsen gikk til en injuriersak som han heldigvis tapte, men når tingrettsdommer Mette Hertzberg og hennes to meddommere etter hele 13 rettsdager oppsummerer inntrykket av et høyprofilert journalistisk prosjekt, er det ikke mye ros å hente: Kildene burde vært bedre sjekket og begrepsbruken får kritikk. Flere av de åpne kildene burde vært beskyttet mot seg selv. I debatten etter de omstridte programmene blandet redaktøren av dem journalist- og aktørrollen. Han var ikke objektiv nok, og motforestillingene burde vært sterkere fremme.

Nå er det slett ikke sikkert at tingrettsdommere er de beste til å vurdere kvaliteten på moderne fjernsynsjournalistikk, men likevel må dette leses som hard kost. Ikke minst fordi det kommer frem i en dom som gikk i TV2s programskapers favør.

Form vs sak

Mer underholdende enn undersøkende, ble det hevdet om et NRKs Brennpunkt-program. Videre ble det hevdet at programmet var en iscenesettelse fra ende til annen, og slik sett et program som først er form, som fylles med en sak.

En slik kritikk er det verdt å diskutere.

Ikke fordi den nødvendigvis er helt presis, men fordi erfaringen både med spesielle gravegrupper i de store avisene og egne graveprogram i fjernsynskanalen forteller at presset for å avsløre kan bli for stort. Nettopp ved å isolere gravejournalistene fra den mer ordinære nyhetsjournalistikken skapes et helt spesielt forventingspress om at det man kommer opp med er noe helt utenom det vanlige. Da er det fristende å tillegge egne prosjekter en spesiell betydning, rett og slett ved å gjøre dem mer betydningsfulle enn de egentlig er. I etermediene er det fort gjort å bruke dramaturgiske virkemidler for å tildekke denne dimensjonsforvrengningen.

Det er en farlig linje for gravejour-

nalistikken. Den er så viktig at det er avgjørende at ikke gode gravejournalister lar seg devaluere til å offentliggjøre spennende, men svært så udokumenterte arbeidsteorier i stedet for journalistisk, hel ved.

Tunnelsyn

For det er lett å bli offer for det politietterforskerne kaller «tunnelsyn» - et fenomen som innebærer at vi bare ser en enkelt løsning og en mulig forklaring på en komplisert sak. Da fjernes lett alle fakta som ikke passer i en utgangspunktet fascinerende arbeidsteori. Slik blir også det ferdige resultatet en forvrengning av den virkeligheten man

hadde ambisjoner om å avdekke.

Underlig nok har vi i SKUPs jubileumsår sett eksempler på akkurat dette i NRK-programmer om både Treholt- og Orderud-saken. Begge er ganske gode eksempler på hvor galt det kan gå når hederlige journalister blir ofre for sine egne konspirasjonsteorier. Teorier som kan være nyttige utgangspunkt, men journalistisk livsfarlige hvis de medfører at man blir blind for den korrigerende virkelighet som meisles frem under arbeidet med saken.

Helt siden Watergate-skandalen har gravejournalistikkens hatt en spesiell status i moderne mediemiljøer. Drømmen om å avdekke det makten i alle dens avskyninger vil skjule fikk fornyet kraft. Sam-

tidig ser vi både i norsk og internasjonal journalistikk at vi er flinkere til å avdekke de små og mellomstore enkeltsakene enn dem som påvirker samfunnsstrukturene våre.

Rollespill

Sjelden har vi sett det tydeligere enn under finanskrisen. Ingen toneangivende medier gravde effektivt nok i den økonomiske råttenskapen som utløste krisen. Knappt noen innenfor mediene ofte så kritiske rekker så krisen komme. Det finnes riktignok noen få unntak, men de fleste av disse dreier seg om journalister som på mer eller mindre prinsipielt grunnlag har advart mot lånefinansiert forbruk og boligpriser på vei til himmels.

The Financial Times-redaktør Dan Bogler var befriende ærlig da han slo fast at «vi trodde på bankene da de sa at derivater gjorde verden sikrere ved å såre risikoen.» For det er et fellestrekk at ingen gravde i de økonomiske mekanismene som til sammen førte til sammenbruddet. En interessant fremtidspeker – dessuten et godt eksempel på hederlig og våken gravende journalistikk fra vårt eget land – er de avsløringene Finansavisens Morten Hofstad i 2007 gjorde av de åtte Terra-kommunene som dro til Wall Street for å gjøre seg rike. Saken vakte oppsikt også i amerikanske medier, men ingen av dem fulgte opp så gravende at det ble oppdaget hvor vaklevovent et helt system var.

I debatten om mediene og finanskrisen

er det påstått at en av grunnene til at sistnevnte aldri ble objekt for journalistisk interesse før den var et etablert faktum, er at de store og ressurssterke mediene ikke lenger holder gravejournalistikken i hevd. Slik kan det hevdes at dagens medier står i fare for ikke å fylle rollen som tidlige varslere når noe er i ferd med å gå galt.

Salderingspost

I SKUPs jubileumsår står gravejournalistikken overfor et sammensatt utfordringsbilde. Noe av det preges av vårt eget forhold til kvalitet. Devalueres dette – og det er det nevnt noen eksempler på – devalueres genren.

Men like viktig er det at informasjonssrådgiverne og pr-agentene blir flere, dyktigere og arbeider raskere og mer profesjonelt enn noen gang tidligere. Deres mål er nå å legge premissene for det som presenteres i mediene, mens det for få år siden var brannslukking som ble betraktet som viktigst. Slik kan denne informasjonshæren få lettere spillerom enn vi liker å innrømme – ikke minst i en tid da både store og små medier sliter med nedskjæringer og trangere budsjetter. Da er det fristende å gjøre ofte tidkrevende gravejournalistikk – uten garantert resultat – til salderingspost.

Det representerer i så fall en utfordring ikke bare for mediene, men for det norske samfunnet.

Vi trenger gravejournalistikken. ■

Harald Stanghelle (54) har vært journalist siden 1971. Sjefredaktør i Dagbladet 1995-2000, politisk redaktør i Aftenposten fra 2000. Vant SKUP-prisen 1991, Den store journalistprisen 2001 og Gullpennen 2006. Bidragsyter og redaktør for en rekke bøker, senest fjorårets «Et speil for Tidens ansikt - Håkon Gullvåg-portretter 1979-2009».

Å skynde seg langsomt

I Æsops fabel om haren og skilpadden gjør den raske narr av den langsomme. Men harens hastighet og hovmod står for fall.

Tekst: Ragnhild Kr. Olsen Illustrasjon: Lars Aurtande

Dagens nettjournalistikk dyrker også fart. Men hastighet alene vinner neppe kampen om fremtidens nettpublikum. Brukerne vil kreve mer verdi av journalistikken. Mer opplevelse, mer ferdypning, mer kunnskap. En slik nettjournalistikk vil utmerke seg som verdifull for brukerne og engasjere på en helt annen måte enn dusinvarerholdet som preger dagens nettmedier. Vi trenger flere skilpadder på nettet i fremtiden.

Journalister fortjener lav lønn, hevder Robert Picard i et polemisk essay i Christian Science Monitor fra 2009. Professoren i medieøkonomi ved Universitetet i Jönköping går til angrep på journalisters evne til å skape verdi for publikum i det nye nettlandskapet. Lønn er kompensasjon for verdiskapning, skriver han. Liten verdiskapning gir lav lønn. Slik er markedets lov.

Utspillet er egnet til å provosere en presset journalistprofesjon. Den redaksjonelle arbeidsdagen har blitt stadig mer krevende de siste årene; tiden er knappere, ressursene færre, kildene proffere og produksjonskravene større. NJs arbeidsmiljøundersøkelse fra 2007 blant journalister som jobber flermedialt eller med kontinuerlig deadline gir tydelige signaler om en mer krev-

ende arbeidshverdag. Sant å si burde det vel heller gis mer kompensasjon enn mindre til en halsende journalistiskare i kontinuerlig kamp mot klokka. Men Picards anliggende er ikke journalisters arbeidshverdag. Han tenker journalistikk fra et brukerperspektiv. Mens mediebransjen bekymrer seg for at brukerne ikke vil betale for journalistikk på nettet, kritiserer Picard mediene for å levere nettjournalistikk som ikke er verdt å betale for. Han peker på et forhold som må få konsekvenser for fremtidens nettjournalistikk.

Journalister har for lengst mistet sin unike posisjon som informasjonsformidlere. På nettet kan alle publisere og nå et potensielt stort publikum med sine saker og synspunkter. Flere mener det rokker ved journalistikken som profesjon. Som den amerikanske bloggeren og nettinnovatøren Dave Winer uttrykker det på sin blogg Scripting News: «Everyone is now a journalist. You'll see an explosion in your craft, but it will cease to be a profession». Journalistikk er med andre ord noe enhver amatør kan praktisere, og stadig flere vil gjøre det. Det vil bli en overskuddsvara i et overflodsmarked. Slik vil den også miste verdi. Da er det ikke bare umulig å ta seg betalt for journalistikk. Det

blir også vanskelig å beholde posisjonen som den foretrukne leverandør av journalistikk; den som brukerne vender tilbake til og annonsørene sverger til. Det er et skremmende scenario for mediebransjen.

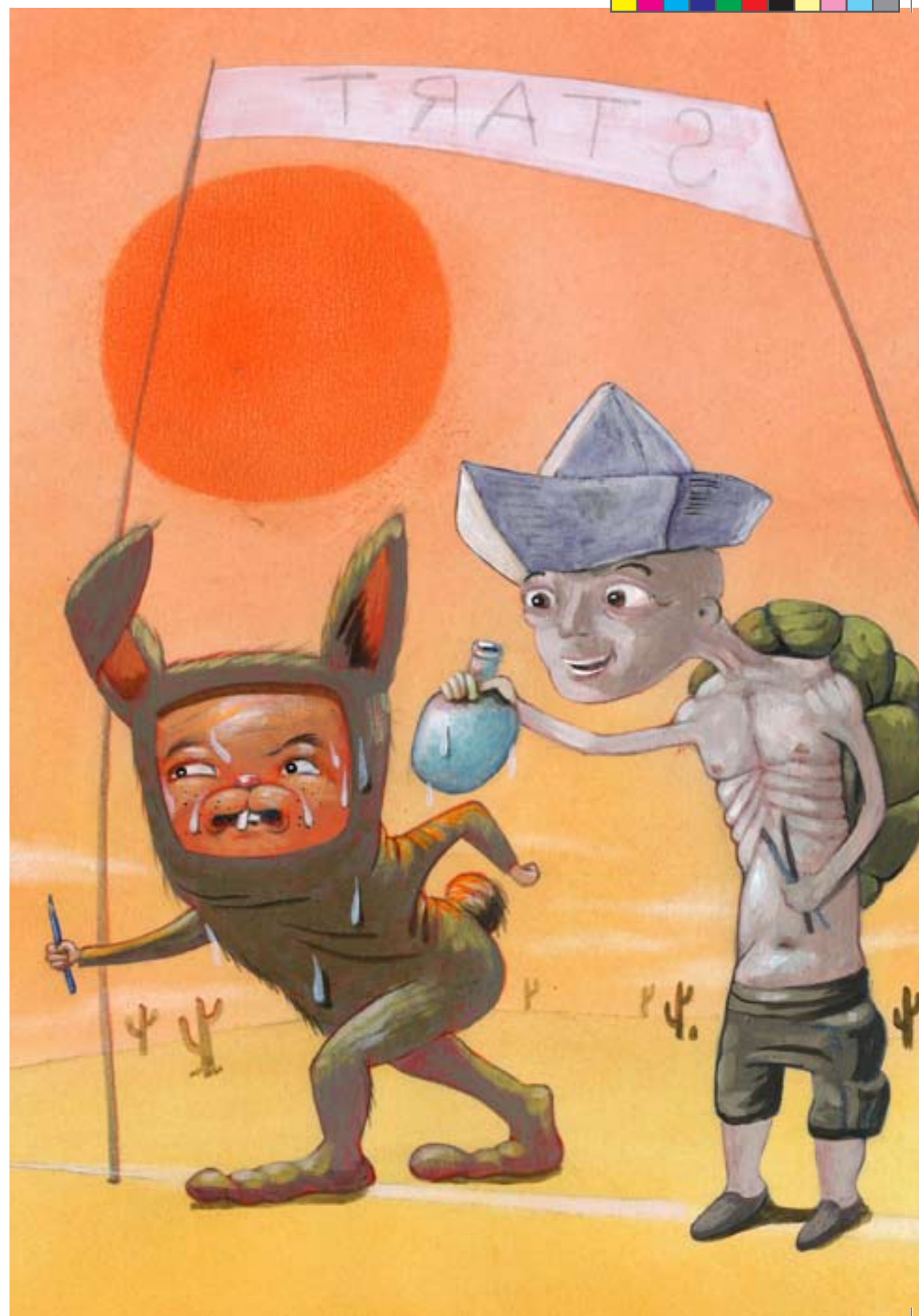
Bare bransjen selv kan påvirke utviklingen i en annen retning - ved å bringe flere av journalistikkens verdier over på nett, og dermed øke journalistikkens verdi for brukerne. Det handler om å vise med stadig større tyngde at nettpjournalistikk er noe distinkt annet enn amatørarbeid.

Selvsagt går det fort

Hva er det som gjør journalistikk annerledes enn enhver annen form for informasjonsformidling på nettet? Hva er nettpjournalistikks unike verdi? Er det rask formidling av sensasjonelle nyheter? Hastighet må nødvendigvis være et viktig element i nettpjournalistikken. Dersom man ikke utnytter hastigheten i nettmediet i sin nyhetsformidling, har man forsømt sin plikt overfor publikum. Det å bringe en nyhet først har alltid vært en sentral drivkraft for journalister, og med nettet har de fått helt nye muligheter til å få ut saker kjapt. Likevel tok det tid før redaksjonene i særlig grad utnyttet nettets potensial for rask nyhetsformidling, både fordi faren for at andre skulle bringe nyheten ble vurdert som liten, og fordi man gjerne hadde en langt mer lønnsom papirutgave som man ikke ønsket å kan-

nibalisere ved å legge ut saker først og gratis på nettet. Det var frustrerende for nettentusiastene i redaksjonen. De så konkurransen som var i ferd med å etablere seg på nettet og skjønte at det var en reell fare for å bli akterutseilt. Det var avgjørende å få gjennomslag for raskere publisering og dynamisk nyhetsoppdatering. Slik ble hastighet nettpredaksjonens mantra; «Få opp farten, økt publiseringstakten. Ellers blir vi slått i nyhetsskampen, og publikum går til noen andre.»

Fart var avgjørende for mediehusenes fremgang på nettet, og vil fortsatt være en av nettmediets store fortrinn sammenlignet med andre plattformer. Men det kan ikke være den avgjørende kvaliteten når journalister konkurrerer i fart med øyenvitner som selv kan tvitre breaking news fra begivenhetenes sentrum. Da må journalistikkens unike verdi ligge i kvaliteter som etterrettelighet, balanse og kildekritisk kompetanse, som dypdykk og graving i vanskelig tilgjengelig informasjon, som kontekst, analyse og forklaring av fragmenterte hendelser og kompliserte sammenhenger, som språklig rikdom og nyskapende presentasjon. Her har nettpjournalistikken fortsatt mye å gå på – og norske mediehus mye ugjort. Når nettet oversvømmes av informasjon, trengs en troverdig veiviser som kan engasjere og involvere brukerne med unikt innhold - og gjøre dem litt klokere. Det er verdi som ikke kan le-

veres av enhver amatør, og ikke med lynets hastighet.

Kvalitet best på nett

Teknologisk sett er det mye som taler for at nettet er bedre egnet til å levere slik journalistikk enn mer tradisjonelle medieplattformer. Ubegrenset plass og uante lenkemuligheter legger til rette for åpenhet i den journalistiske arbeidsprosessen. Nettjournalistene kan henvise til kilder og bakgrunnsmateriale og dele research med publikum på måter som verken er praktisk eller teknisk mulig i avis eller etermedia. Den interesserte leser kan dypdykke ned i bakgrunnsinformasjon - og sjekke reporterens etterrettelighet hvis hun skulle ha interesse av det. En slik etterprøvbarehet og transparens bygger nettjournalistikkens troverdighet.

Nettets åpne og dialogiske natur byr dessuten på muligheter til å involvere leserne i den journalistiske prosessen og gjøre nytte av deres kunnskap i et omfang som tidligere har vært umulig. Under Nordiske Mediedager 2009 fortalte The Guardian-redaktør Alan Rusbridger om sine erfaringer med «The Newspaper without Walls» – den åpne nyhetsorganisasjonen som inviterer brukerne inn i journalistikken og trekker veksler på deres kompetanse. Guardian.co.uk's store graveprosjekt om skatteunndragelser i næringslivet begynte med et, for redaksjonen ufor-

ståelig dokument, med skatteråd fra en storbank. De la dokumentet ut på nettet og ba om lesernes hjelp til å tolke det. Det fikk de, og informasjonen var oppsiktsvekkende. Resultatet ble en graveserie med skarpe avsløringer - og en skjerping av det engelske skattesystemet.

Nettet har også presentasjonsmessige styrker som kan tilføre journalistikken særskilt verdi. Her finns muligheter for å kombinere tekst, bilder, lyd, video og grafikk på måter som går langt utover tradisjonelle mediers rammer for presentasjon og brukeropplevelser. Kombinert med dialog og interaktivitet gir det nettmediet unike muligheter til å engasjere sine brukere.

Den økonomiske haken

Likevel blir mye godt stoff holdt tilbake fra nettet. Mediehusrapporten 2009 viser hvordan flere mediehus med en papir- og nettutgave vil rendyrke leseropplevelsene på papir som et ledd i en beskyttelsesstrategi for den mer innbringende avisa. Her skal de gode pennene briljere og blinkskuddbildene brettes ut over åtte spalter. Her skal analysene og kommentarstoffet blomstre og reportasjene få breie seg, mens nettet skal levere raskt og kort. «Det er som å høre en gjeng kusker slå fast at fordi bilen er så mye raskere enn hesten, kan den bare brukes som ambulanse», skriver Sven Egil Omdal om utviklingen i sin spalte Medieblikk.

Heldigvis for nettjournalistikken er ikke utviklingen entydig. Nye, spennende multimediale reportasjer dukker stadig opp. Flere redaksjoner er i gang med prosjekter for å utnytte nettets multimedial muligheter bedre - til feature, reportasje og undersøkende journalistikk. Det er løfterike signaler om en mer moden journalistikk i et medium som fortsatt er i sin barndom. Spørsmålet er hvor mange som tar seg råd til å fortsette eksperimenteringen med presentasjon og innhold på nettet. Det er en ressurskrevende øvelse i en tid hvor mediene leter etter innsparinger på alle hold. I et kortsiktig perspektiv er det lønnsomt å gå for raske nettløsninger: Gjør raske innsparinger ved å legge utviklingsprosjekter på is, og lever rask journalistikk som ikke krever store ressurser. Men i et lengre perspektiv gjelder en annen logikk: Invester langsiktig i å utvikle journalistikk med unik verdi som tar lengre tid å produsere – og konsumere; det skaper engasjerte lesere med høy tillit til og engasjement for mediekanalen. Det er ikke sikkert publikum vil betale

for innholdet, men de engasjerte brukerne kan vise seg mer verdifulle for annonsørene enn de tilfeldige og flyktige klikkgjestene som haster videre til neste side i løpet av sekunder. Det ligger penger i det også.

Det handler ikke om å erstatte den raske nettjournalistikken, men om å supplere den. På nettet trengs både haren og skilpaddens kvaliteter. ■

Kilder:

1. <http://www.csmonitor.com/Commentary/Opinion/2009/0519/p09s02-coop.html>
2. www.nj.no/?module=Files;action=File.getFile;ID=5904
3. <http://www.scripting.com/stories/2009/03/17/ifYouDontLikeTheNews.html>
4. Alan Rusbridger og "The Newspaper without Walls"-konseptet er også omtalt flere steder på nettet, bl.a på guardian.co.uk's The Digital Content Blog, <http://www.guardian.co.uk/media/pda/2009/apr/29/alanrusbridger-newspapers>
5. Mediehusrapportene for 2007, 2008 og 2009 er tilgjengelige på <http://www.mediehus.org/>
6. http://www.aftenbladet.no/debatt/medieblikk/1073233/Forsvar_for_hittebarna.html

Ragnhild Kr. Olsen (40) er tilknyttet Handelshøyskolen BI som høyskolelektor og fagansvarlig for Master of Management-programmet i flermedial ledelse. Hun har delvis permisjon fra stillingen som fagmedarbeider ved Institutt for journalistikk (IJ).

At bryde grænser

Nu begynder journalister at følge historien – både hen over grænser og ved at improvisere økonomisk. Uden at stække troværdighed og redaktionel frihed.

Tekst: Brigitte Alfter

Slavehandel midt i Europa? Det var rygtet, som den rumænske journalist Adrian Mogos havde hørt i 2007, da han arbejdede på en historie om illegale indvandrere. Til nytår 2009/10 kunne han og hans hold offentliggøre historien om, hvordan arbejdere fra Moldova blev lokket af ukrainske bagmænd til at arbejde i Tjekkiet, hvor de under usle forhold høstede asparagus, der så blev solgt til Vesteuropa via et hollandsk selskab. Men inden Adrian kunne offentliggøre historien måtte han ikke blot dokumentere mistanken om menneskehandel og finde bagmændene. Han skulle også skaffe penge til at gennemføre researchen.

Tilbage i 2007 da Adrian fik tippet, gik han selvfølgelig til redaktøren på det dagblad i Bukarest, hvor han arbejder. Der er afsat penge til undersøgende journalistik. Men hvis han skulle rejse udenfor Rumænien, ville hans chef ikke betale for det. Historien blev lagt på is. Foreløbigt.

Året efter fik han igen tip om samme historie, og begyndte at samle mere materiale. Han kontaktede også kolleger i andre lande for at prøve at samarbejde hen over grænserne og forsøgte at finde finansiering til projektet. Først

i 2009 lykkedes det at komme i gang. Adrian og hans hold søgte og fik støtte fra den netop åbnede europæiske fond for undersøgende journalistik, Journalismfund.eu, der takket være starthjælp fra norske Fritt Ord var blevet oprettet i Bruxelles.

Adrian samlede et hold journalister fra Rumænien og Tjekkiet i EU og fra Moldova og Ukraine udenfor EU. Kollegerne udenfor EU søgte om research-stipendier hos dansk-støttede Scoop, der ligesom Journalismfund.eu garanterer redaktionel uafhængighed, ikke blander sig i valg af emner og alene giver støtte på baggrund af kendte og journalistiske kriterier.

Undervejs havde Adrian problemer – som der altid er med research. Den tjekkiske kollega hoppede fra, da det gik op for ham, at researchen handlede om organiseret kriminalitet. Det var umuligt at finde en hollandsk kollega, der ville følge op på det hollandske selskab, som importerede asparagus fra det tjekkiske selskab. Så Adrian måtte selv rejse til Holland. Nu – efter offentliggørelsen – har også vesteuropæiske kolleger taget fat i historien for at følge op på de kunder, der køber frugterne af slavernes arbejde.

Følger historiens logik

Adrian Mogos er blandt de journalister, der i disse år eksperimenterer med at følge historiens indre logik. Hvis menneskesmuglerne arbejder hen over grænserne, må journalisterne også gøre det. Klassisk var det de medier, vi var ansat på, der betalte for researchen: Rejser, telefonsamtaler, oversættelser, retshjælp. Og ikke mindst tid til research. Men i disse år må journalisterne ikke kun kæmpe for at dokumentere deres historier, de må ofte også improvisere for at få økonomien til at hænge sammen. Det er besværligt, men det giver også nye muligheder. For i en virkelighed, hvor mange historier netop er grænseoverskridende, kan det godt være en berigende ide at samle kræfterne hen over grænser – hvor hver af kollegerne finder sin egen måde at finansiere historien på. Dermed får vi grundigere research, som vi kan tilpasse hver vores målgruppe.

En sådan research lavede vi for eksempel i 2007-08 da EU arbejdede på et forslag til ny pharma-lovgivning. En historie, der ikke er slut, for lovgivningen skal vedtages i år. Lovgivningen skal vedtages i år. Lovgivningen som for øvrigt også kommer til at vedrøre Norge. Udgangspunktet for vores historie var et gennembrud i Danmark: En kollega havde fået aktindsigt i rapporter om medicins bivirkninger. De rapporter er vores eneste kontrol med bivirkninger, når først medicinen er godkendt til at blive solgt på markedet.

Vi ville arbejde tæt sammen, så vi skulle have et hold, hvor vi virkelig

stolede på hinanden. Plus at det skulle være et hold, hvor vi supplerede hinanden. Det blev en belgier med stor indsigt i sundhedspolitik og forskning, en hollænder med årelang erfaring i at dække pharma-industrien og mig, der har erfaring med EU systemet og med aktindsigt.

Vi fandt hver vores finansiering: Den hollandske kollega er fastansat på et dagblad, han fik både tid og research-omkostninger betalt. Den belgiske kollega er freelancer. Hendes honorar dækkede ikke tilnærmelsesvis den tid, hun brugte på researchen, men i Flandern findes der en mulighed for research-stipendier – som hun søgte og fik. De flamske research-stipendier er betalt via den flamske delstats kultur- og mediepulje og med garanti om redaktionel uafhængighed via en belgisk journaliststiftelse med anonym jury. Jeg er også freelancer og offentliggjorde i et dansk forbrugermagasin, der dengang satsede på undersøgende journalistik og betalte ordentligt. Mine omkostninger i forbindelse med gebyrer for de ret omfangsrige aktindsigter blev dækket via en hollandsk fond, der støtter undersøgende journalistik. Denne fond fordeler penge fra en privat stiftelse, også her er der redaktionel uafhængighed. Da jeg præsenterede vores research for min danske redaktør, var han imponeret. Jeg vil sige: Han var heldig. Han fik tre journalisters research for en journalists honorar. Vi kunne blandt andet dokumentere, hvordan en af EU's yndingslobbyister fik over 98 procent af sine

penge af pharma-industrien, samtidig med at gruppen hævder at repræsentere patienter, samt at vores eneste sikring mod bivirkning, de regelmæssige rapporter, af forskere bliver afvist på grund af den ringe kvalitet.

Redaktionel uafhængighed

De to eksempler fra europæisk journalistik er ikke enestående. I Europa og endnu mere i USA bliver der i disse år arbejdet med forskellige modeller for non-profit journalistik. Historierne skal skrives, og pengene bliver søgt forskellige steder. Modellerne er i grove træk enten tilknytning til et universitet, fundraising direkte til research eller fundraising til research-stipendier med et ekstra led imellem, der skal sikre uafhængigheden.

Problemet er jo altid den redaktionelle uafhængighed. Pengegivere vil meget ofte have noget til gengæld for deres penge. De vil se resultater på netop det område, de interesserer sig for. Miljøvenner vil gerne støtte journalistik, der afslører miljøsvineri. Visse lande vil gerne støtte journalistik, der afslører korrupsion i visse andre dele af verden. Og prøv at holde øje med alle de journalistpriser, der bliver uddelt rundt omkring: Pharma-industrien giver priser for journalistik om sundhed, EU giver priser for bestemte slags journalistik om EU og meget, meget mere.

Så må vi jo være vågne: Ligesom vi altid skal være opmærksomme på, at vi ikke bliver instrumentaliseret af kilder, skal vi nu også passe på pengene og på at vi ikke bliver instrumentaliseret ad denne vej. En mulighed er at bygge en uafhængig buffer mellem pengegiver og journalist. I Norden har vi en god og vel-fungerende public service tradition – måske skulle vi udvide ordningen til også at omfatte undersøgende journalistik? Disse spørgsmål er helt sikkert noget, vi kommer til at skulle tænke en del over i fremtiden.

Da Adrian Mogos og hans hold offentliggjorde deres artikler i Rumænien og andre lande, skrev de under hver artikel, at de havde modtaget støtte fra Journalismfund.eu. Åbenhed om, hvor pengene kommer fra, må være det første og et helt afgørende krav. Når ressourcerne til researchen ikke alene kommer via vore medier mere, må vi ikke blot dokumentere vores historie overfor læserne, men også vores pengegivere. ■

Link: Det Europeiske Fond for Undersøgende Journalistikk (www.journalismfund.eu) deler ut reseachstipender til journalister i Europa. I startfasen er fondet et projekt under det belgiske Pascal Decroos Fund. Den økonomiske støtten kommer fra den flamske delstatsregjering, norske Fritt Ord og amerikanske Open Society Institute. Den redaktionelle uafhængigheden er sikret ved en anonym jury.

Brigitte Alfter (www.alfter.dk) er dansk-tysk journalist. Medstifter av Farmsubsidy.org nettverket (som avslørte mottakerne av EU's landbruksstøtte) og danske Scoop, (gir researchstipender til journalister i Øst-Europa) og av Wobbing Europe (www.wobbing.eu), et nettverk og webressurs om offentlighetslover i Europa. Alfter er også medgrunnlegger og daglig leder på deltid av Journalismfund.eu.

Metoderapportens ABC

Nitten år med SKUP-pris har gitt nesten tusen metoderapporter. Resultatet har blitt en skattkiste med metodiske godbiter.

Tekst: Fritz Leo Breivik

I 1989 tok undertøymodellen Cindy Crawford dyden på norske journalister, skrev Turid Øvrebø til SKUPs 10-års-markering. Med det mente hun at informasjonsbyrået Geelmuydeen.Kiese kledde norsk presse nesten naken etter at de solgte Crawford inn i nyhetsbildet i to uker. Hun konstaterte at kildemakta hadde overtatt for partimakta i norske redaksjoner og mente at dette var en utfordring norsk presse måtte ta¹.

Delekultur

SKUP-bevegelsens ambisjon har hele tiden vært å skape en fagbasert delekultur. Vi skulle begynne å snakke med hverandre om faget, og også skrive ned erfaringer og vise dem fram for kolleger i og utenfor egen redaksjon. På denne bakgrunn fødtes tanken og ideen til SKUP, SKUP-prisen og ikke minst Metoderapporten. I 1992 ble den første SKUP-prisen delt ut; «Norsk presses pris for fremragende undersøkende journalistikk» som SKUP selv beskriver den som². Det ble satt ned en jury og sammen med SKUP-styret ble det snekret kriterier for prisen.

Prisen skulle være en metodepris, og det gjorde det mulig å konsentrere seg om en felles pris og ikke klassevise priser. Store så vel som små redaksjoner innenfor alle sjangre og formater,

kunne altså vinne prisen. Prisen har til i dag blitt tildelt kategorier for TV-program, radio-program, avis, tidsskrift og bok.

Definisjon

Metoderapporten er både en arbeidsbeskrivelse og et refleksjonsnotat. Å skrive metoderapport til et potensielt prisprosjekt, er ikke noen enkel sjanger å beherske. Redegjørelsen skal være subjektiv samtidig som journalisten skal være nøktern og saklig. Utfordringen ligger i å porsjonere egen entusiasme og unngå at rapporten fremstår som selvskrystet og bløffaktig. Rapporten skal inneholde refleksjon over etiske og kildekritiske utfordringer, og journalisten skal begrunne valg av sjanger, språkføring, dramaturgi, anonyme kilder, skjulte opptak osv. Likevel, en jury vil selvsagt aldri kunne sjekke alle forhold som omtales i rapporten. Relasjonen jury - journalist vil derfor alltid måtte basere seg på tillit. Sjansen for å bli avslørt, er overhengende stor, ikke minst fordi metoderapporten offentliggjøres etter prisutdelingen.

En utfordring ligger også i det at SKUP ikke gir noe svar på hva undersøkende metode består i. Selve ikke invitasjonen til å delta i konkurransen om SKUP-prisen, gir noen entydig definis-

jon. Men 20 år med konferanser har gitt svar i plenum og i parallellseminarer. Og juryens valg av prisvinnere gjennom 19 år, gir en del føringer, selv om rapportene i seg selv kan variere i kvalitet og i lengde. Her er det alt fra en enkelt håndskrevet side med en knapp beskrivelse av sakens innhold, til hundre sider inngående skildring av hele arbeidsprosessen, så å si en lærebok i undersøkende journalistikk.

Den amerikanske journalisten, redaktøren og Pulitzer-vinneren Robert Greene, var en av stifterne av amerikanske Investigative Reporters and Editors (IRE) så langt tilbake som i 1975. Han delte sine erfaringer med norske journalister på den første norske konferansen og har siden fått status som en slags ideologisk gudfar for SKUP. Blant mange meninger om hva undersøkende metode er, har Greene sine råd hatt sterkest gjennomslagskraft i SKUP-systemet. Han mente at undersøkende journalistikk må tilfredsstillende tre krav:

« ... for det første at etterforskningen skal være gjennomført av journalisten selv – det skal ikke bare være en rapport fra en etterforskning noen andre har gjort. For det andre skal temaet dreie seg om noe som har betydning for leseren eller seeren. For det tredje skal noen ha forsøkt å holde skjult for offentligheten de forhold saken gjelder³.»

Robert Greene sine tre krav fra tidlig 90-tall er for øvrig helt identisk med hvordan IRE på sin egen hjemmeside den dag i dag definerer arbeidsmetoden.⁴ Det eneste som peker mot noe som kan tolkes som et kriterium for hva SKUP

mener med undersøkende journalistikk, finner jeg i statuttens pkt 2:

«Prisen består av en pengepremie på 50.000 kroner og diplom, og gis til beste journalistiske arbeid der undersøkende metoder er brukt til å avdekke forhold som tidligere ikke er dokumentert.⁵»

Nyheten eller temaet kan med andre ord ha sirkulert i offentligheten, men ingen har klart å dokumentere saken. Gräv er noe mer presis. I deres regler heter det at Guldspaden skal deles ut til «de journalister - verksamma i svenska medier - som genom engagerad och kunnig journalistik avslöjat eller skildrat väsentliga förhållanden som allmänheten förut inte kände till. Undersökningen skall vara ett originalarbete, självständigt genomfört.⁶» Svenskenes definisjon står altså nærmere Robert Greene og IRE.

Kriterier

Hva skal så metoderapporten inneholde? Styret og juryen satte i sin tid ned noen punkter som rapporten skulle disponeres etter. Foruten prosjektopplysninger om hva, hvem, hvor og når, skulle redegjørelsen gi svar på:

- Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?
- Hva var den sentrale problemstilling ved starten av prosjektet?
- Ble problemstillingen endret underveis, i så fall hvorfor og hvordan?
- Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problem underveis.
- Hvor mye arbeidstid og eventuell fritid er brukt på prosjektet?
- Spesielle erfaringer du vil nevne? ⁷

Av punktene over vil jeg tro at kandidatens beskrivelse av ideutvikling, organisering, metodebruk og kildebruk, representerer sentral informasjon for juryen. Mindre viktig i en juryering er spørsmålet om problemstillingen har vært endret eller ikke. Det samme gjelder forholdet mellom arbeidstid og fritid. Disse to kravene ble da også tatt bort foran årets priskonkurranse. Men som utgangspunkt for å diskutere og dele erfaringer med andre journalister, gav disse opplysningene god mening og har ganske sikkert også vært blant de mest populære tema i praten mellom journalist- og redaktørkolleger.

For den som skriver metoderapport vil det sikkert være til hjelp å vite hva juryen legger vekt på i sin juryering. Nedenfor omtales derfor noen kriterier som ofte går igjen i diskusjonen i juryen. Rekkefølgen er mer eller mindre tilfeldig, de er ikke rangert i forhold til betydning. Hvert prosjekt er særegent og det er sakens karakter eller egenskaper som avgjør hvilke kriterier det er viktig for juryen å legge vekt på. Når jeg trekker frem 11 kriterier, baserer det seg på samtaler vi hadde i de juryene jeg selv var medlem av, og jeg kan følgelig ikke innestå for hvordan dagens jury tenker.⁸

Nyhetsverdi/avsløring er et kriterium som alltid ligger i bunnen i en vurdering av journalistikk. Men det holder ikke at saken kun er aktuell, den skal også være en avsløring i tråd med definisjonen referert over. Dette synet støtter seg på pressens funksjon som

vakthund, og i denne sammenheng spesielt punktene 1.4 og 1.5 i Vær Varsom Plakaten (VVP):

«1.4 Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold. Det er pressens plikt å sette et kritisk søkelys på hvordan mediene selv fyller sin samfunnsrolle.

1.5 Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.⁹»

Disse to punktene fra VVP er å regne som den kritiske undersøkende journalistikkens faneparagrafer. Det er disse to punktene som legitimerer det kritiske perspektivet mediene skal ha på samfunnet. Å holde ting skjult for offentligheten, betyr nødvendigvis ikke at temaet eller problemstillingen ikke kan være kjent fra før av. En avsløring eller en nyhet kan komme som resultat av at journalister bringer fram nye kilder eller trekker fram gamle kilder brukt på en helt ny måte; det være seg ny vinkling eller kanskje et nytt perspektiv. Avsløringen kan altså ligge i at flere kjente fakta settes sammen på en ny måte og at det samlede bilde utgjør selve skupet.

Vesentlighet regnes også blant de vanlige nyhetskriteriene. SKUP-bevegelsen er tuftet på ønsket om å demme opp for den kommersialisering av journalistikken som skjedde gjennom 1980-tallet. Den kritiske journalistikken skulle brukes indremedisinsk

for å opprettholde selvrespekt for eget yrke og for å legitimere journalistikken utad. Historisk og i dag vektlegges derfor vesentlighet tungt når vi skiller mellom seriøs og useriøs journalistikk. I tråd med denne historiske forankringen av kriteriet, legger SKUP-juryen vekt på pressens samfunnsrolle i sin vurdering.

Motstand er et selvkonstruert ord juryen bruker i mangel på noe bedre. Med dette forsøker juryen å danne seg et bilde av hvilken type motstand og hvilket omfang av motstand journalisten(e) støter på i arbeidet med avsløringen; hvor vanskelig tilgjengelig er egentlig kildene, tipset eller problemstillingen? Og videre, hva og hvor mye holdes skjult og på hvilken måte og med hvilke metoder holdes det skjult? Fordi mange saker handler om vesentlige forhold i samfunnet, representerer kildene sterke maktinteresser med ressurser som med (misbruk av) makt klarer å tåkelegge, bortforklare eller på andre måter holde informasjon borte fra offentlig innsyn. En annen type motstand kan være motstand i betydningen komplisert. Det kan være kilder eller informasjon som settes sammen på en ny måte, enten ved hjelp av internett, dataprogram eller andre fikse metoder og at man ved det får fram helt ny informasjon.

Dokumentasjon eller dokumentasjonsevne er et annet kriterium. Her ser juryen på hvilken måte og i hvilken grad journalisten er i stand til å dokumentere sine avsløringer og påstander i saken. Blir

vi overbevisst om at problemstilling og sakens realiteter er velbegrunnet og veldokumentert? Med veldokumentert mener juryen blant annet at alle relevante kilder er prøvd og alle sakens sider er godt belyst, både de som taler for journalistens problemstilling og de som taler mot. Dette kriteriet er juryens peilestav på sannhetsgehalten, det er her journalistens troverdighet utmåles. For juryen er det også viktig å vurdere hva dokumentasjonen består i; er det en egenlaget undersøkelse, benytter journalisten skriftlige eller muntlige kilder, er hovedkildene første- eller annenhånds kilder, illustreres saken med autentiske bilder, brukes åpen eller skjult mikrofon eller kamera, og står kildene fram åpent eller er de anonyme?

Kildekritikk henger tett sammen med dokumentasjon over. Metoderapporten bør fortelle hvordan journalisten arbeider med kildene og hvordan journalisten gjennomfører sin kildekritiske analyse ift kjente begreper som relevans, interesse, tendens og åpenhet. Og tilfører kildene bredde i saken i den forstand at alle sider ved saken blir belyst? Noen journalister imponerer med lange kildelister, men da ofte med kilder som i realiteten representerer samme side i en konflikt.

Uavhengighet/integritet grenser til det som er sagt over. Det skjer at journalisten går så tett på kildene at det oppstår et symbiotisk forhold. Det ser vi spesielt i kampanjesaker og i saker der journalisten inntar en slags advoka-

trolle i forhold til kilden. Juryen er opptatt av at journalisten opptrer med autoritet, selvstendighet og integritet både til sak og kilder, at journalisten klarer å opprettholde og vedlikeholde en profesjonell distanse til alle parter i en sak.

Originalitet. Når det meste av journalistikken i prosjektene bygger på kjente metoder og formidles i kjente medier, er det lett å merke seg journalister som bryter nytt metodisk og kildemessig land. Eksempler fra SKUP-historien er bruken av postjournaler, først og fremst brukt som skriftlig kilde, men også som idebank for store avsløringer både i privat og offentlig sektor. Etter hvert dukket regnearkene opp, noen innovative journalister ledet an og gradvis ble dette allemannseie i små og store redaksjoner. Jeg kan også nevne avansert bruk av internett i journalistisk research. Poenget er at juryen synes å verdsette arbeid fra journalister som våger å eksperimentere med nye metoder og nye arbeidsredskaper.

Egne undersøkelser verdsettes høyt av juryen. Den ønsker å premiere journalister som gjør hele jobben selv, journalister som setter sin egen dagsorden og som bidrar til å produsere originale nyheter eller originalt nye historier som ikke er kjent fra tidligere. Det synes som om juryens oppfatning under dette punkt kan oppsummeres med at å formidle andres ord er en journalistisk oppgave, å formidle avsløringer, er en journalistisk bragd.

Etikk ligger i bunnen for ethvert undersøkende journalistisk arbeid. Avsløringer handler ofte om mektige personer og institusjoner med stor fallhøyde og med store konsekvenser for deres liv og fremtid. Sterke følelser og interesser settes i spill etter slike avsløringer, og det stilles ekstraordinære krav til å være varsom. Refleksjoner rundt dette gjør alltid inntrykk på en jury.

Formidling. Også store og omfattende dokumenterte historier skal formidles på en journalistisk god måte. Vi har sett eksempler på at journalister underkommuniserer sine egne avsløringer, de stoler ikke på sine egne funn og gjemmer disse vekk i sitater og indirekte tale. Eller det motsatte; at journalister bruker sterke adjektiver i troen på at det fremhever avsløringer. Da er det lett å la seg imponere over prosjekter som lar avsløringen tre frem gjennom grundig dokumentasjon der avsløringens tyngde taler sitt eget språk. Juryen ser også på i hvilken grad journalister klarer å forenkle komplisert stoff og formidle det på en nøktern, popularisert og forståelig måte tilpasset et massemedium.

Konsekvens. Alle undersøkende journalister er opptatt av at journalistikk skal ha konsekvens. Derfor kan det fremstå som merkelig at juryen ikke fremhever dette kriteriet sterkere enn det den gjør. Men først; i de saker der avsløringer får konsekvenser, er det ikke slik at juryen ser bort fra det. Tvert i mot er dette kriteriet noen ganger det som skiller en sak fra en annen i konkur-

ransen. Men journalistikk har ikke alltid umiddelbare konsekvenser. Det kan skyldes flere forhold, det viktigste er at denne type journalistikk bringer avsløringer til torgs som motparten legger ned store ressurser i å dementere. Slik kan konsekvenser etter en avsløring komme måneder eller år etter at saken er publisert. Journalistikk skal ha konsekvens, men i en årlig priskonkurranse kan derfor ikke spørsmålet om konsekvens eller mangel på konsekvens, ha avgjørende betydning for juryens konklusjon.

Sluttord

Metoderapporter etter 2002 er tilgjengelig i elektronisk form på SKUPs hjemmeside. Tidligere rapporter (1991-2001) skal scannes og også legges ut. Vi snakker altså her om flere tusen sider med journalisters egne beskrivelser av kildenettverk, kildekritikk, sjangervalg, ide, vinkling, språk, redigering, layout, internett, data, etikk, osv. Materialet er unikt, særlig fordi dette er arbeidsbeskrivelser, nær sagt håndbøker,

til mye av det beste i norske medier de to siste tiårene. Her er det bare å forsyne seg for journalister som ønsker å videreutvikle egne metoder, hente tips og inspirasjon til egne prosjekter eller er på søk etter ideer som de selv kan realisere i sin hjemby, i sin kommune eller i sin landsdel.

Og til deg som ønsker å bidra i denne journalistfaglige dugnaden; det er bare å kjøre på med nye avslørende prosjekter, skrive metoderapport og sende inn til SKUP-prisen. ■

Kilder:

1. Øvrebø, Turid; *Reporternes tiår. Kronikk i Vårt Land* 20. april 1999. 2. [http://www.skup.no/SKUP-prisen/Ullman, John & Colbert, Jan: The Reporter's Handbook. New York 1991 \(s vii\) i Kvam, Bjarne: 3. Etterforskende journalistikk. IJ-forlaget 1995 \(s 18\).](http://www.skup.no/SKUP-prisen/Ullman,John%20Colbert,Jan:TheReporter'sHandbook.NewYork1991(svii)Kvam,Bjarne:3.Etterforskendejournalistikk.IJ-forlaget1995(s18).4.http://www.ire.org/resourcecenter/contest/) 4. <http://www.ire.org/resourcecenter/contest/> 5. <http://www.skup.no/SKUP-prisen/Statuetter> 6. [http://www.fgj.se/7. Regler for SKUP-prisen fra skup.no](http://www.fgj.se/7.ReglerforSKUP-prisenfraakup.no) datert 08.01.2004 kl 00:40 8. *Til grunn for mine vurderinger er erfaringer fra den juryen jeg selv satt i, i perioden 2003-2008.* 9. Se blant annet www.presse.no

Fritz Leo Breivik (58) er førstelektor ved Høgskolen i Bodø, Senter for journalistikk. Hedret med Skup-diplom i 1993, og medlem av SKUP-styret 1995-2000. Medlem og leder av Skup-juruyen i perioden 2003-2008.

Kreative bidragsytere

Randi Matland (42) er avistegner utdannet ved Statens Håndverks- og kunstindustriskole, Institutt for visuell kommunikasjon. Hun er fast frilanser for VG der hun blant annet illustrerer samlivsspalten til Kristin Spitznogle i VG Helg. De siste somrene har hun også tegnet politiske kommentarer i VG.

Finn Graff (72) har arbeidet for Morgenposten, Arbeiderbladet (1963-1988) og Dagbladet siden 1988. Har jevnlig oppdrag for The New Yorker og andre publikasjoner. Har blant annet hatt separatutstillinger i Nasjonalgalleriet (portretter) og Galleri Haaken (akvar- eller). Fått flere priser i inn- og utland.

Kaja Ødegaard og Sissel Ringstad utgjør Smaapigerne, www.sott.no. Smaapigerne jobber både som illustratører og grafiske designere, og trakterer flere forskjellige uttrykk og stilarter.

Lars M. Aurtande er freelance illustratør og modellmaker. Han har illustrert i diverse magasiner, for reklame, i undervisningsbøker og en rekke bildebøker for barn. Aurtande har fått flere priser og utmerkelse for arbeidene sine. For tiden illustrerer han også fast i Dagbladets Magasinet. www.aurtande.no

André Martinsen (38) er illustratør/grafisk designer. Gjør blant annet bokdesign/presentasjonsmateriell for Publicom forlag, Multiconsult og er fast illustratør i Dagbladets Magasinet. Har illustrert barneboken «Alessandro er glad han ikke er ei ku» av Eivind Eidslott (Aschehoug 2003), designet og brukket om tegneserien/livstilmagasinet «Rocky» for Egmont. Foto til bøkene «Fra Tjukkas til Kjekkas» (Tun Forlag), «Foreldreappen» (Publicom forlag).

Jørn Grynnerup (65) er grafiker og tegner. Debuterte på Kunstnernes Efterårsudstilling 1976 og Statens Høstutstilling 1979. Har vært avistegner i Fredriksstad Blad siden 1993.

Lisa Aisato (29) er illustratør og forfatter. Hun debuterte i 2008 med boka «Mine to oldemødre». Siden har hun illustrert flere bøker for Gyldendal. Nå jobber hun bl.a med en serie om Trollet Tambar sammen med Tor Åge Bringsværd. Hun er også illustratør for Jesper Juuls spalte i Magasinet.

Roar Hagen (56) er avistegner i VG. Tilknyttet Cartoonists & Writers Syndicate i New York. Innkjøpt av blant annet Nasjonalgalleriet, Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland og International Museum of Cartoon Art, Florida. Mottok prisen International Caricatura Politica Award i 2004 og vant Årets Avistegning 1997. Jury medlem i Aydin Dogan Foundations International Cartoon Competition 2009.

Arne Nøst (47) er utdannet billedkunstner fra Kunstakademiet i Trondheim og Statens Kunstakademi, Oslo. Har tegnet for Dagbladet siden 1989 og hatt separatutstillinger, utsmykninger, scenografi og musikk for teater. Er nå teatersjef ved Rogaland Teater.

Siv Grethe Bøhn-Pettersen (43) har vært avistegner og illustratør i Dalane Tidende i Egersund siden 1989. Hun har illustrert flere lokale bøker. Separatutstilling i 2007.